COLUMNA

MIHAIL SADOVEANU

ȚARA MEA

EROII

MIHAIL SADOVEANU

ŢARA MEA

Prefaţă, tabel cronologic, note, ediţie îngrijită de

SEVASTIA BĂLĂŞESCU

„... O, țară a părinților mei! Tristă și sfîntă țară a durerilor și-a mormintelor, a încercărilor crude și-a nădejdilor neîmplinite, în plaiurile natale au bîntuit necontenit vijeliile (...) Nu ne-au rămas din trecut nici cetăți de piatră, nici îngrămădiri de opere de artă; dar în oglinda halucinantă a ochiului nostru ori ce colț, ori ce vale, ori ce rîu se înfățișează ca o urmă a durerosului trecut (...) Dar tocmai această îndelungată și amară suferință ne-a legat mai strîns de acest pămînt (...)"

(„Țara mea", *România*, nr. 56, 29 martie 1917, p. 1)

Una dintre afirmațiile curente care se face despre creația lui Mihail Sadoveanu este cea referitoare la vastitate. În conștiința publicului sînt totuși mai puțin prezente unele preocupări ale scriitorului. * *De pildă activitatea publicistică. Numele său a figurat în paginile publicațiilor de la începutul secolului ca și în cele contemporane.*

Masiva operă sadoveniană cu nimb eroic (povestiri,

* În calitate de director al Teatrului Național din Iași a fost un entuziast animator al dramaturgiei românești. Mai puțin cunoscută este creația sa originală teatrală. În revista *Manuscriptum*, nr. 4, (41), anul XI, 1980, p. 52—80 — a fost publicat textul comediei în trei acte „Zile vesele, după război". Piesa a fost jucată la 19 ianuarie 1912; tematica este ancorată în evenimentele anilor următori războiului pentru independență.

nuvele, romane) a crescut din caierul secular al letopiseţelor, pravilelor, hrisoavelor.

Volume precum Povestiri — *1904,* Şoimii — *1904,* Neamul Şoimăreştilor — *1915,* Fraţii Jderi *(Ucenicia lui Ionuţ — 1935, Izvorul Alb — 1936, Oamenii Măriei sale — 1942),* Zodia Cancerului sau vremea Ducăi Vodă — *1929,* Nunta Domniţei Ruxandra — *1932,* Nicoară Potcoavă — *1952 etc. surprind episoade capitale din istoria furtunoasă a poporului român. Sînt pagini care au suscitat deopotrivă interesul cititorului obişnuit şi al cercetătorului. Astfel au devenit obiect de meditaţie pentru personalităţi notabile ale istoriei şi criticii literare : Demostene Botez, Marin Bucur, Gh. Bulgăr, George Călinescu, Constantin Ciopraga, Şerban Cioculescu, Pompiliu Constantinescu. Ov. S. Crohmălniceanu, Rodica Florea, Mihai Gafiţa, Viniciu Gafiţa, Garabet Ibrăileanu, Nicolae Iorga, Silvian Iosifescu, Eugen Lovinescu, Nicolae Manolescu, Emil Manu, Pompiliu Marcea, Dumitru Micu, Al. Piru, Edgar Papu, Valeriu Râpeanu, Mihai Ralea, Vladimir Streinu, Tudor Vianu, Theodor Vârgolici...*

Adunate în volum, miile de file-comentariu ar constitui o adevărată „monografie critică, istorico-literară Mihail Sadoveanu" [1].

Pentru a înţelege semnificaţia activităţii literare şi totodată civice a lui Sadoveanu în timpul primului război mondial se impune o scurtă cercetare a anilor ce au precedat-o creator.

O primă observaţie se leagă de literatura-ofrandă adusă bravurii oştenilor care au luptat în 1877—1878 pentru consfinţirea independenţei României. Ea a avut drept sursă puzderia de ştiri aflate din ziarele şi cărţile epocii sau din relatările directe ale unor viteji care au supravieţuit dramaticelor încleştări de la Griviţa şi Plevna. Trans-

figurate, au devenit epos cu aură populară, strîns între scoarțele cărții intitulate Povestiri de război *(1905).*

Amintirile căprarului Gheorghiță *(1906) cuprind reflecțiile amare ale scriitorului asupra perioadei îndeplinirii stagiului militar și surprind fără menajamente existența soldatului sărman, urmărit și în cătănie de nedreptățile datorate condiției de țăran sărac.*

Începînd cu volumul memorialistic 44 de zile în Bulgaria *(1916) — identificăm trăsături devenite particularități ale viitorului gazetar de război.* [2]

Publicistica de război, din perioada 1916—1918, vorbește despre conștiința unui cetățean care și-a înțeles nobila datorie într-un moment de cumpănă, alăturîndu-se confraților, cu o aleasă armă — cuvîntul.

Prezența lui Sadoveanu în coloanele Gazetei ostașilor *și în ale* României *a fost semnalată în prefețe, note sau introduceri la volume antologice, în prefețe sau postfețe prilejuite de reeditarea unor romane cu tematică ostășească, sau în studii ale istoricilor literari interbelici și contemporani. Reținem atenția asupra cîtorva autori care au adus informații meritorii din acest punct de vedere : Adrian Angelescu,* [3] *Fănuș Băileșteanu,* [4] *Savin Bratu,* [5] *Constantin Ciopraga,* [6] *Pompiliu Marcea,* [7]*, Constantin Mitru.* [8] *(istoricul a editat la Editura Minerva și un volum album* — Un veac cu Sadoveanu — *o suită de fotografii însoțite de comentarii), Virginia Mușat, Al. Piru,* [9] *Vasile Sadoveanu,* [10] *Zaharia Sîngeorzan,* [11] *Theodor Vârgolici.* [12]

La inițiativa armatei, în luna septembrie a anului 1916, Mihail Sadoveanu scoate împreună cu Nicolae Iorga, Ion Minulescu, Octavian Goga, Onisifor Ghibu periodicul efemer Gazeta ostașilor *(au apărut doar două numere, din care nu s-a găsit pînă astăzi nici un exemplar).*

În ședința Senatului din 13 decembrie 1916, profesorul Paul Bujor (codirector al revistei Viața Românească)

propune : „...pe frontul nostru de luptă să fie trimiși corespondenți, aleși dintre cei mai inimoși, mai devotați cauzei războiului și mai pricepuți parlamentari, cari să pună guvernul și opinia publică în curent cu atmosfera ce se degajează de pe frontul de luptă, oricum ar fi acea atmosferă, bună sau rea, numai adevărată să fie redată." *

La sfîrșitul lunii decembrie, un ordin în care ofițerului ***Mihail Sadoveanu*** *să plece pe front. În ultimul moment, altul îl cheamă la Bîrlad, la Marele Cartier General al Armatei. Aici i se trasează misiunea de a înființa ziarul* **România** *și de a-l conduce în calitate de director. Menționăm un fragment din relatările Profirei Sadoveanu :* „...Mobilizat la București, lucrează la cenzură pînă în preajma sărbătorilor de iarnă, cînd e chemat să se prezinte la regiment, de unde urma să plece pe front. Dar chiar în ultima clipă, un contraordin îl trimite la Bîrlad, la Marele Cartier General, unde un grup de scriitori și cei care organizau rezistența îi încredințează un ziar, ROMANIA, care avea să fiinţeze la Iași tot timpul războiului, pînă la încheierea armistițiului din 1918 (...) La ziarul ROMANIA (...) are în mînă felurite rapoarte, primește scrisori de la soldați. Pe front păşeşte, întovărășind pe Mr. Brown corespondentul ziarului Times — ca să vadă urmele crîncenelor lupte de la Mărăşti (...)". [13]

În ziua de 2 februarie 1917, *Sadoveanu (avea 37 de ani și gradul de căpitan) publică în primul număr al* României *articolul purtînd titlul sugestiv* Armata. *Neinfricată, ea a fost subiectul central al scriitorului ani de-a rîndul. Iar eroii întîmplărilor, părînd aproape de domeniul legendei — luptătorii ce și-au închinat „sufletele de viteji" sfintei lor Patrii :*

„ (...) Ca și în trecut, s-au sculat asupră-ne puterile întunericului și robiei, s-au revărsat asupra oastei noastre

* Arhivele Statului București, fond Casa Regală, dosar 22/1918.

puhoaiele neamurilor rele (...) Vechile virtuți războinice ale țărănimei acestui pămînt, bravura și îndrăzneala ofițerimei au dat cumplite lovituri inamicilor noștri și le-au smuls strigăte de admirație (...) Zadarnic mînă ei val după val, zadarnic în potriva acestui popor adună răii toate puterile. (...) Această armată românească înfățișează un drept sfînt. Această armată înfățișează străduințele și jertfele străbunilor noștri la porțile Orientului ; înfățișează straja care a îngăduit în vremuri Apusului să se statornicească și să se civilizeze. Această armată înseamnă conștiința celei mai mari suferinți de care a suferit vreodată un popor (...) Au respins cei vechi valurile : le vom respinge și noi. Armata noastră a fost tare prin sufletul ei și prin dreptatea pe care o apără (...)".

Marele povestitor moldovean se oprește ades asupra rolului armatei în obținerea victoriei. Ea se confundă, de-altfel, cu toți fiii Țării. Articolul intitulat După un an *zăbovește asupra rolului istoric al* oastei *române în primul război mondial* :

„Am trăit în acest război fără îndoială cele mai mari zile ale istoriei universale și cele mai dramatice ale neamului nostru. În cumplita încordare a popoarelor de a-și preface situația în lume, de a lăsa generațiilor ce vin alte așezăminte și a deschide perspective nouă istoriei lor — ne-am avut și noi locul. Am luat arma pentru drepturile neamului nostru obijduit și sfîrtecat subt stăpîniri străine. Nu vreau să am în vedere aici rezultatele bătăliilor : cele mai cumplite ciocniri ale acestui monstruos război n-au fost decisive și n-au ridicat decît hecatombe între fluvii de sînge. Mai interesante și hotărîtoare mi se par mai ales feluritele manifestări ale popoarelor în acest teribil foc al încercării (...) În ce ne privește pe noi nu știu dacă cercetătorul va putea găsi cuvinte de laudă pentru pregătire,

organizare și alte calități de care au dat monstruoase dovezi popoarele mai vechi și mai civilizate. Va rămînea însă uimit cînd va desluși acea pagină din istoria războiului nostru care se poate numi refacerea (...) Cum a putut acest popor numai în cîteva luni să se reculeagă ; cum și-a reorganizat în pripă rezistența ? Cum își lega c-o mînă rănile și cu alta se apăra ? Cum și-a ridicat apoi cu semeție fruntea și a lovit cu strășnicie la rîndul său ; toate aceste uimitoare lucruri — cînd vor căpăta perspectiva istoriei — vor apărea ca cel mai serios titlu de glorie al acestui popor (...)". [14]

Cugetările de mai sus au văzut lumina tiparului vineri, 2 februarie 1918. Se împlinea un an de la apariția ziarului. Cîteva săptămîni mai tîrziu, Mihail Sadoveanu va fi decepționat de pacea încheiată la Buftea. Atitudinea guvernului, a partidelor politice îl vor determina să scrie articole patetice [15]*, unele mergînd pînă la incisivitatea pamfletului, toate constituind însă o suită distinctă față de cele anterioare.*

Va fi urmărit întreaga viață de amintirea jertfelor poporului. În adîncurile simțirii, durerea va mocni asemenea unui ecou depărtat de tulnic. Dintre rînduri, se va ivi, uneori, copleșitoare ca un recviem *.

„(...) Fiind pămîntean drept din neam în neam, am urmat legea inimii răzășilor și moșnenilor noștri și n-am cunoscut ura, ci numai dragostea în formele ei multiple, fie pentru semenul meu, fie pentru trecut, fie pentru datină, fie pentru acest pămînt pentru care au suferit și au luptat generațiile anterioare (...) [16]

Două decenii mai tîrziu, medalionul Evocări *este prilej de reluare a ideii de eroism al* armatei, *de consemnare,*

---

* Vezi „Un om în oastea țării", articol de S. Bălășescu, revista *Cîntarea României*, nr. 11, 1980.

cînd uitarea poate a estompat detaliile, a faptului că istoria noastră s-a scris cu mari sacrificii :

„Am isprăvit de cetit «Notiţele zilnice din război» ale d-lui mareşal Alexandru Averescu, şi am avut iarăşi viziunea multor împrejurări din trecut, unele dureroase, altele măreţe. Douăzeci de ani sînt de atunci ; o altă generaţie s-a ridicat pe jertfa sfîntă a acelei epoci, (...) Am şi cîteva amintiri personale, pe care paginile acestei importante cărţi mi le-au redeşteptat cu mare putere. Nu mai am, personal, nici o îndoială că bătălia de la Mărăşti a fost cel mai demn moment al acţiunii noastre militare în marele război. Armata a doua, refăcută în Moldova, utilată suficient, disciplinată şi antrenată de buni ofiţeri ai noştri, avea, la 9 iulie 1917, o valoare sufletească aşa de înaltă, încît generalul ei poate nota următoarele în preajma evenimentului : «Am însă ferma încredere în succesul trupelor noastre pe frontul armatei mele. Sînt convins că acţiunea care va începe azi va fi pentru soldatul nostru un titlu de glorie şi pentru ţară de mîndrie. Ne măsurăm, în condiţiuni aproape egale, cu cei mai buni soldaţi din lume. Sînt convins că vom învinge» (...)“ [17]

•

Ziarul România *(unde scriitorul tipăreşte articole de fond, editoriale, articole mai restrînse ca dimensiuni, iar la rubricile* Fapte de pe front *şi* Impresii de pe front *povestiri, reportaje literare, impresii cu caracter istorico-literar) îşi încetează activitatea la 23 martie 1918. După pacea de la Buftea, Mihail Sadoveanu se retrage cu familia la Iaşi, în casa de pe Copou, unde va scrie romanul* Strada Lăpuşneanu.

Printre colaboratorii României *figurau nume demne de semnalat : Octavian Goga (prim-redactor), Ion Minulescu,*

Ion Agârbiceanu, Barbu Ştefănescu Delavrancea (editoriale şi articole de fond), N. N. Beldiceanu (susţinea alături de Sadoveanu rubrica Fapte de pe front. *P. Locusteanu, G. Ranetti, Corneliu Moldovan, Mircea Rădulescu, G. Gongopol, Virgil Bărbat — sporadic Al. Vlahuţă, Claudia Millian, Zaharia Bârsan, Vasile Militaru — iar în anul 1918, Zaharia Stancu şi Demostene Botez. Conduşi de idealuri patriotice comune, au alcătuit un veritabil detaşament de corespondenţi militari. Miniaturile lor rămîn un moment de referinţă în istoria presei româneşti de război, iar cititorului contemporan îi oferă o frescă a dăruirii nedrămuite.*

România *apărea la tipografia „Versuri şi proză" din Iaşi — proprietar şi conducător Alfred Hefter, devenit apoi conducător tehnic. Ziarul era dedicat oştenilor, populaţiei ţării, tuturor celor ce luptau pentru apărarea patriei. Programul său ideologic* (România *se difuza zilnic în tranşee, în bordeiele de pe front ale ofiţerilor, în oraşele, comunele, satele din spatele frontului) se concentra asupra următoarelor probleme :*

„...o asemenea publicaţie trebuie să tindă a ridica moralul soldaţilor şi al populaţiei civile, căutînd a risipi infiltraţiile veninoase ale spionilor şi a colportorilor de ştiri false. În felurite rubrici ale gazetei ar urma deci să se trateze între alte chestiuni incidentale cam acestea :

a) ideea biruinţei noastre ;

b) combaterea propagandei germane ;

c) cruzimile nemţeşti (...) ;

d) raporturile cu aliaţii noştri, strîngerea legăturilor dintre ei şi noi ;

e) (...) ;

f) solidaritatea naţională în legătură cu participarea întregului popor, prin toate mijloacele la acest război ;

g) lupta împotriva dușmanilor interni ;

h) țăranul soldat și binefacerile acestui război cu privire la dobîndirea dreptului definitiv potrivit cuvîntului regesc ;

i) educația urci împotriva inamicului cotropitor ;

j) situația militară pe frontul nostru și al aliaților ;

k) un foileton-cronică cu subiect de preferință militar, impresii și povestiri de pe front etc.

Pe lîngă aceste rubrici gazeta ar mai cuprinde părțile obicinuite ale tuturor gazetelor zilnice : știri amănunțite ale zilei, informații, comunicatele, telegramele, extractele interesante din presa streină.

În sfîrșit o ilustrație în armonie cu propaganda și tendințele ce urmărim...“ *

În paginile României *au fost publicate impresionante editoriale, articole de fond, impresii de pe front, reportaje, povestiri, versuri, comunicate oficiale, articole de politică externă, rezumate din presa străină, caricaturi, desene, corespondențe ale oștenilor aflați în prima linie, scrisori sau relatări ale prizonierilor scăpați din lagărele germane. Mihail Sadoveanu include în coloanele ziarului : povestiri și reportaje literare* — Ordonanța, Planul lui Dulhan, Ura, Domnișoara, Sonde, Pajura, Fîntîna, Bătălia de la Mărășești, Bătălia de la Mărăști, Bătălia de la Răzoare, *ș.a.* — *reunite apoi în volumul* File sîngerate *(1917), reeditate parțial în volumul* Frunze-n furtună *(1920) : articole (chiar de politică externă), articole-poem sau pamflete incisive, mai puțin cunoscute azi publicului larg de cititori. Amintim cîteva titluri :* Puterea răbdării, Lupii, Vicleniile dușmanului, Dreptatea, Despre baionetă, Primăvara nouă, Țărcile, Despre suferințele prizonierilor noștri, Copilul,

* Arhivele Statului, fondul citat (raportul lui Mihail Sadoveanu prezentat generalului Prezan).

Țara mea, Fatalismul, Să ne-aducem aminte, Cultul eroilor, Jertfa rodnică, Scopurile de război ale Germaniei, Golgota, Pentru libertate, Altă educație. Nu sîntem cunoscuți, Scrisoare deschisă domnului Lăpușneanu. Provizorat.

Istorioarele neadunate în volum (multe scrise în urma relatării unor fapte de arme chiar de către oșteni) : Pînea, Sergentul Veveriță, Măi Barbarezule ! Drapelul — *sînt mici bijuterii literare. Umorul specific românului, eroismul, iubirea de țară a oșteanului, a țăranului aparținînd pînă la identitate gliei străbune, credința în izbîndă vibrează la fel de intens în textele amintite ca și în povestirile de mai largă respirație literară.*

Rubricile Note de pe front *și* Impresii de pe front *înmănunchează așadar acele scrieri ale autorului, în ipostaza de corespondent de război, aflate la hotarul dintre proză și publicistica propriu-zisă.*

*Mihail Sadoveanu și-a considerat însă articolele drept o literatură cu caracter de moment. Au fost concepute în clipe grele, neobișnuite, uneori în focul luptelor, în scurtul răgaz oferit pînă la cucerirea unor noi poziții militare. Tematic erau determinate de clipa devenită istorie, de spiritul zbuciumului pentru cucerirea libertății, alungării inamicului de pe teritoriul României. Semnate — Mihail Sadoveanu, S, MS, Ms, M, MSd, Vichentie Prisăcaru — și create în condiții aparent improprii, ele oferă imaginea întinsului său registru artistic. Fiecare pagină este o pledoarie pentru datoria scriitorului față de popor, arma sa fiind de neînlocuit cînd se pune problema îmbărbătării sutelor de mii de oșteni (muncitori, țărani, intelectuali), a mobilizării populației din spatele frontului — copii, tineri, bătrîni — „copiii furtunii" * — cum i-a denumit în nenumărate rînduri.*

---

* Copilul, *România*, I (1917), nr. 178, 2 august, p. 1

Unele titluri au fost introduse în volume de autor: Cocostîrcul albastru *(1921)*; Ți-aduci aminte *(1923)*; O întîmplare ciudată *(1929)*; *OPERE, vol. 6, 7, 9, 16; postum, însoțite de notele Profirei Sadoveanu (ca dealtfel și anterior) în vol. 19, 20, 21 (îngrijite de Constantin Mitru).*

Problematica războiului intră în sfera de preocupări a lui Sadoveanu chiar din perioada de neutralitate a României — *cf.* Viața Românească : Lungi concentrări *(1915)*; Povestiri de primăvară *(1916)*. *Alte lucrări, elaborate după război, vor fi publicate în* Adevărul literar și artistic : Învierea *(1921)*, Întuneric *(1923)*, Ochii *(1925)*. *Ultimele două au fost cuprinse în 1926 în* Dumbrava minunată. *De remarcat că delicata carte adresată universului copilăriei a inclus istorisiri a căror tonalitate nu era deloc feerică, ci sumbră. La timpul respectiv criticii i-au subliniat înalta înrîurire educativă, trecîndu-se prea ușor peste existența celor două „insule" literare, cu iz atît de amar, reflexe ale episoadelor dramatice de la care se scurseseră abia cîțiva ani.*

Multe piese inserate în coloanele ziarului România *vor fi retipărite de Mihail Sadoveanu, cu modificări de ordin ideatic sau stilistic (spre a clarifica, intensifica tablouri mai șterse), schimbîndu-li-se titlul sau nu. Au fost extrase pasaje sau paragrafe și transpuse în alte povestiri sau între capitolele unui reportaj.* Însemnări literare *(1919)*, Lumea, bazar sentimental *(1925)*, *reviste tipărite la Iași, vor include în sumarele lor cîteva dintre povestirile și reportajele literare publicate în volumele* File sîngerate *și* Frunze-n furtună. *Unele, scrise după terminarea războiului, vor figura în periodice precum* Opinia *(1919)*, Viața Românească *(1923)*.

Apreciate de cititori la apariție, romanele aparținînd tematic primului război mondial — Strada Lăpușneanu

(1921), Trenul fantomă *(1931—1932)* *, Morminte *(1939)*, *sau volumele orientate critic asupra societății românești din anii imediat următori sîngeroaselor bătălii* — Pildele lui Cuconu Vichentie *(1922)*, Oameni din lună *(1923)*, Anii de ucenicie *(1944)*, Evocări *(1954)*, Mărturisiri *(1960)*, *au fost primite cu entuziasm de Nicolae Iorga,* [18] *Eugen Lovinescu,* [19] *George Călinescu,* [20] *Șerban Cioculescu,* [21] *Al. Piru,* [22] *Perpessicius,* [23] *I. D. Suchianu,* [24] *Octav Botez,* [25] *Garabet Ibrăileanu,* [26] *Al. Bădăuță,* [27] *G. Bogdan-Duică,* [28] *sau de nume pe care istoria literară le-a uitat : T. Bobeș* [29], [30], *V. Munteanu* [31], *Constanța Velescu* [32].

Mici recenzii (nesemnate), evidențiind măiestria autorului și semnificația opțiunii pentru realitățile respective [33], [34], [35], [36] *au fost strecurate în cîteva reviste :* Buletinul Institutului de literatură, Sburătorul literar, Viața Românească.

Între Povestirile de război *(referitoare la anii 1877—1878) și lucrările de corespondent militar ale lui Sadoveanu diferențele sînt atît de substanță originară, devenită literatură, cît și de ordin stilistic. Primele modelează și amplifică metaforic sîmburele oferit de relatările unor participanți la războiul de independență (sursa este deci mediată) ; celelalte sînt rodul observației directe, ale sensibilității zguduite de spectacolul pămîntului străbun, sfîșiat de obuze și scăldat de sînge.*

Povestirile, articolele aparținînd tematic primului război mondial, strînse în volume sau rămase între file de ziar, au, pentru cel atras de zăbava lecturii, frumusețí de oratoriu. Căci toate se întîlnesc pe coordonate comune — sentimentul apartenenței la acest pămînt din timpuri imemoriale, dăinuirea în pofida oricăror vitregii, libertatea — condiția fundamentală a existenței demne, glorificarea

* Apariția volumului e datată diferit

victoriei românilor obținută cu atîtea jertfe și, nu în cele din urmă, condamnarea celor ce pornesc războiul din orgolii deșarte.

•

„(...) Cînd se vor scrie paginile epice ale acestui război al liberării și al muceniciei neamului nostru, — generațiile viitoare se vor cutremura. Ca din întunericul bătrînelor povești, va răsări o veche imagine despre care povestesc vînătorii de odinioară.

Un zimbru încolțit de o haită de lupi într-un pripor păduros, lîngă un lac. (...) fiarele sînt multe, urlă, îl împresoară (...) zimbrul a înțeles deplin primejdia. Dar el e cel mai liber și mai măreț oaspete al codrilor, — și trebuie să cadă cu vrednicie (...)

(...) scuturîndu-se și mugind furios, zimbrul își încordează grumazul, se avîntă și se prăpăstuiește în valuri. Își duce la fund dușmanii, iese sforăind (...) Apoi urcă dincolo, la mal, în luminiș (...) De acest zimbru vechi, — stemă a acestui pămînt, — își vor aminti cei ce vor veni după noi, cînd vor ceti tragicul război al oștenilor noștri."

(„Despre baionetă", *România*, nr. 32, 5 martie, 1917)

Cu ocazia sărbătoririi vîrstei de șaizeci și cinci de ani ai prozatorului — Pompiliu Constantinescu subliniază, în periodicul editat pentru muncitorii ceferiști, Săptămîna C.F.R., *dificultatea orientării cititorului, care* „nu știe de unde să-nceapă și unde să poposească", *în vasta operă sadoveniană.* „Adolescentul și omul matur află un aliment prețios în opera lui, cititorul fără pretenție și rafinatul îl pot gusta deopotrivă, fiindcă semnul scriitorului mare este

de-a răzbate în toate straturile sociale" (...) — *dar* — „cel mai bun mijloc de a înțelege și iubi opera lui Sadoveanu este să-l citim în totalitatea scrierilor lui. Timpul va statornici o ierarhie între ele și va scoate la iveală culmile (...)" [37].

Deși au fost elaborate sute de studii, eseuri, articole, cronici, recenzii, filele manuscriselor sau ale vechilor periodice ascund încă prețioase taine. *

„(...) Mihail Sadoveanu e puțin cunoscut sub aspect biografic și parțial investigat sub raportul operei (...) Ediția operei lui Mihail Sadoveanu nu este o ediție critică. Cele 18 volume apărute în timpul vieții autorului, (...) lăsau să se înțeleagă că avem a face cu o ediție selectivă. A fost nevoie ca după moartea scriitorului ediția să adauge încă două volume de publicistică sub îngrijirea lui C. Mitru cu selecțiuni din periodice și volume (...) Experiența militară, stagiul și participarea sa la campaniile din (...) 1917, în calitate de corespondent de război, nu au rămas fără consecințe în opera sa (...) Povestirile din război (...) fie că sînt scrise pe bază de lucruri auzite, fie că sînt trăite, lasă aceeași impresie de autenticitate, întrucît în ele apar oameni dintr-o lume binecunoscută autorului, în genere țărani, oameni care înțeleg să-și facă datoria în nădejdea unei schimbări a condiției lor sociale (...)". [38]

Istoricul literar Adrian Angelescu semnalează reticența criticilor, în epocă și chiar în contemporaneitate, de a aborda lucrările avînd ca tematică primul război mondial, considerîndu-le „ca ocupînd un loc cu totul periferic în ansamblul operei" [39].

Treptat, istoria și critica literară au receptat și aceste realități scriitoricești sadoveniene, socotindu-le, așa

* Mihail Sadoveanu, *Opere*, vol. I, ediție critică de Cornel Simionescu, notă asupra ediției p. CXX ; vezi și Cornel Simionescu, „Ediții jubiliare", în *Cîntarea României* nr. 11, 1980, pag. 32.

cum se cuvine, drept prețioase documente de cunoaștere a epocii și a devenirii prozatorului.

Înlesnirea accesului iubitorilor de carte la lectura acestor file (prin intermediul unor culegeri de texte) neglijate, de parcă nu mai aparțineau aceluiași creator (după ce multe elemente au fost transferate tematic în volume ca : Pildele lui Cuconu Vichentie, Anii de ucenicie, Mărturisiri, Strada Lăpușneanu, Trenul fantomă, Morminte) — *constituie un omagiu adus Ceahlăului literaturii române.*

Referindu-se la romanele amintite, Adrian Angelescu recunoaște preferința autorului de a „trata unele motive, teme, de a evoca anumite destine umane", *înfățișîndu-ni-le în momente* „de deplină conjuncție a destinului individual cu cel colectiv".

Cercetînd inefabilul „imaginar sadovenian", Nicolae Manolescu identifică o varietate de funcții, teme, semnificații, sugestii. Exegetul reliefează bogăția de motive, diferite ca inspirație și conținut. Hanu Ancuței [40] *(și romanele de inspirație istorică veche) relevă legăturile existente între spiritualitatea țăranului român și destinul poporului nostru.* File sîngerate, Frunze-n furtună, Strada Lăpușneanu, Morminte *oferă o vastă paletă metaforică, structurată pe vorbirea firească, dar plină de nuanțe a omului din popor.*

Răsfoind hronicul „războiului liberării" redescoperim înțelesuri ancestrale ale moștenirii populare. Fiecare filă vorbește despre fiorul fierbinte al iubirii de țară, despre datini, dreptate și libertate, preamărește speranța, mîndria, credința, frumusețea naturii. „Frunzele-n furtună", țăranii-oșteni, luptă pînă la jertfă, deoarece biruința înseamnă drept la ființă națională.

Asemenea străvechiului zimbru, *gloriosul* drapel *e simbolul iubirii de neam.* Jurămîntul *de credință rostuiește unitatea, dăinuirea noastră.*

„Strigă cugetul meu, strigă simţirea mea către ochii trişti şi fruntile pline de neguri din juru-mi : Cum aşi putea şovăi ? Cum aşi putea oare desnădăjdui ? În marile frămîntări ale neamurilor domneşte numai o fatalitate oarbă şi fără rost ? Oare forţa cauzalităţii nu va disciplina acest danţ al Morţii, acum ca şi în trecut, dovedind că istoria îşi are legile ei şi că popoarele, purificîndu-se prin focul suferinţii, cîştigă deplin drepturile şi rosturile pentru care au fost aşezate într-un colţ al lumii ?..."

Întrebări covîrşitoare sălăşluiesc în cugetul scriitorului îndurerat de soarta românului, silit să ridice din nou arma, pentru a-şi apăra libertatea, independenţa, unitatea naţională.

„...Cum ? Zădarnică să fi fost toată neînchipuita tragedie a strămbunilor, bătuţi veacuri de valul cotropitorilor sălbatici ? (...) Statornicia lor în restrişte şi munca lor cinstită pe pămîntul care l-a hrănit şi l-a primit ca o mamă generaţii după generaţii, nu sînt legate de nici o logică, de nici o semnificaţie ? (...) Prin vremuri grele, noi, aici am înfăţişat omenia şi dreptatea. Am luptat, am suferit, am stăruit. Am avut parte şi de cea mai crudă sfîşiare : fraţii noştri se jertfesc astăzi, în marele război, subt toate drapelele. Sîngele lor pecetluieşte din nou un drept..." *(Dreptatea)*

Valorile spirituale care înnobilează românul, de veacuri, se întîlnesc într-o constantă, o coloană a infinitului, înălţată patriei de către toţi fiii ei, simbol al luptei pentru apărarea drepturilor transmise din moş în moş.

Unirea tuturor celor născuţi pe plaiurile României străbune, la vremi de cumpănă, e surprinsă pe un ton patetic :

„(...) Fraţii noştri dragi, Ardeleni veniţi din pribegie, ca să lupte alături cu noi pentru dreptul neamului nostru, stăteau rînduiţi sub steagurile simbolice (...) Erau cu toţii

acolo, toți Românii din cele patru vînturi, înfrățiți prin dureri, prin nădejdi, prin voința de a ne croi o soartă nouă. Cînd au strigat într-un singur glas : *jurăm !* cu brațul drept înălțat spre cer (...) ca-ntr-o viziune, izvorîtă din necunoscutele adîncuri ale firii mele, mi-au răsărit într-o fulgerare înainte tot convoiul tragic al jertfelor trecutului, tot calvarul nostru al Românilor (...) toată dureroasa noastră istorie (...) *(Jurămîntul).*

Fiecare jertfă nu face decît să consolideze ideea unității naționale : „(...) tocmai această îndelungată și amară suferință ne-a legat mai strîns de acest pămînt (...) căci noi sîntem oamenii acestui pămînt ! Au trecut pe aceste meleaguri multe limbi rele : (...) s-au dus. Noi am prins rădăcină aici, ca și codri străvechi, noi ne-am înfrățit cu pămîntul !" *(Țara mea).*

Legați prin jurămînt, după ce au sărutat tricolorul, românii s-au așezat umăr lîngă umăr, erou lîngă erou, înălțînd un tulburător imn.

„(...) Frăția, blînda și dulcea frăție ne apropie în suferință și ne leagă tot mai mult pe toți cei din același neam. Ea înalță sufletele și ne arată datoria (...) Ea dovedește că atunci cînd poporul întreg se ridică și-și face datoria, nu-l poate birui nimeni". *(Frăția).*

Sub stindardul strămoșesc, românii nu și-au simțit niciodată știrbită încrederea în izbîndă. Unirea *este chezășia dăinuirii poporului.*

„(...) Eram socotiți îngropați (...) Dar deodată energiile latente ale națiunii s-au deșteptat și s-au încordat. Tot poporul rămas s-a strîns într-un bloc supt izbitura de val a nefericirii (...) La această minunată refacere au luat parte toți fiii patriei : și ofițerii și admirabilul nostru soldat, și toată populația civilă (...)" *(După un an).*

Eseul ce poartă un titlu aparent banal, Despre baionetă, *relevă semnificația temerară a acestei arme, simbol*

al vitejiei unor oşteni ce nu se abandonează nici atunci cînd totul părea pierdut : „(...) infanteria este regina bătăliilor, glonţul e nebun, baioneta-i înţeleaptă : izbirea infanteriei hotăreşte lupta (...) iată o mulţime de adevăruri vechi pe care le-au întărit marile războaie din vremile noastre. Deşi astăzi artileria a ajuns la o înrîurire covîrşitoare, mai ales în luptele de tranşee, puterea şi însemnătatea baionetei au rămas aceleaşi ca întotdeauna (...) Aşa în sîngeroasele cîmpuri de bătaie, în urgia de foc şi de schijă şi-n urletul morţii, oştaşii pămîntului nostru au dat atacuri numai cu baioneta, fără să tragă un foc de armă. S-au revărsat, au cotropit, au îngrozit şi zdrobit pe duşman. E puterea biruinţei. E mai ales puterea sufletului nostru care îndîrjeşte şi se preface în flăcări în ceasul cel de cumpănă (...)"

Numeroase „pilde" sînt presărate în scrierile de corespondent militar ale lui Sadoveanu. Ne oprim asupra cîtorva.

Dispreţul de moarte şi de suferinţă, strălucind ca o podoabă pe armura fiecărui luptător, ca un semn al virtuţii militare, este suport pentru noi fapte de vitejie :

„Dispreţ de moarte şi de suferinţă. Cum am mai spus altă dată, aceasta e mai ales tăria unei armate. Aceasta pînă la sfîrşit biruieşte ori ce tun şi ori ce întăritură (...) Adă-ţi aminte (...) tu, frate al meu, din tranşee, de regimentele acelea ale noastre care au luptat în munţii Moldovei treisprezece zile şi treisprezece nopţi, fără o clipă de întrerupere ; adă-ţi aminte de dispreţul de moarte al vînătorilor la Stîlpu, de statornicia trupelor de la Topraisar, de toată măreţia luptei a mult încercatei noastre armate pe hotarul ţării : în toate pildele vei găsi mîngîierea suferinţelor tale şi tărie în încercările ce vin. Să ştii că

nici o jertfă nu-i nefolositoare ; și vrednicia unei armate se dovedește mai ales în restriște." *(Pilde).*

Pledoaria pentru „forța răbdării" se inserează printre „pilde" cu firescul eroicului de baladă. Metafora substituie, cum nu se poate mai fericit, expunerea sterilă despre psihologia adversarului.

„(...) În războaiele de azi, dintre doi adversari acela biruește care poate răbda o oră mai mult. Într-adevăr războiul astăzi nu mai este ca în vechime, o ciocnire de un ceas a două oști. Astăzi pe fronturi întinse din munți în mări se dau bătălii grozave, care totuși nu alcătuiesc decît părți ale marei tragedii. Și războiul pregătirii, războiul răbdării se prelungește și-n umezelile toamnei, și-n viscolele și gerurile ernii și-n revărsările de ape ale primăverii (...) Ani de suferință și călițI, greu încercați dar neînfrînți la suflet, în vifor, în frig și neodihnă, toți la datoria cea mare care e una : patria, — pămîntul nostru sfînt. Fiecare clipă cu acest gînd, fiecare clipă cu voința de a suferi, de a răbda, s-a lovi, necontenit, fără cruțare, pe dușman". *(Puterea răbdării)*

Jertfirea pentru pămînt, pentru avuțiile spirituale și materiale ale țării, capătă în lumea eroică a scrierilor sadoveniene o multitudine de nuanțe, ofranda supremă fiind datoria de onoare a fiecăruia dintre copiii gliei strămoșești.

Cuvinte-cheie, alegorii, simboluri intră într-o complexă relație metaforică : țară = pămînt = legămînt = obiceiuri = datine = credințe = cer = datorie și demnitate = modestie și simplitate = viață = pîine = copii = frumuseți ale naturii = patriotism = jertfirea victii. Toate*

---

*Simboluri și înțelesuri relevate cu ocazia sărbătoririi Centenarului Mihail Sadoveanu, de către cercetătorii Institutului de istoric și teorie literară George Călinescu, 25 octombrie 1980, Piatra Neamț (vezi Sadoveniana — S. Bălășescu în *Cîntarea României*, nr 12, 1980).

aceste verigi, indestructibil legate unele de altele, se întrepătrund, transferîndu-şi reciproc semnificaţiile. În clipa cea din urmă, viteazul le percepe fantastica măreţie. La cumpăna dintre viaţă şi moarte şi la hotarul dintre Pămînt şi Cer, dintre vămile văzduhului şi conştiinţă le regăseşte înţelesurile în adîncul fiinţei sale. (Cu ochii la cer, Sonde, Planul lui Dulhan, Ordonanţa, Jertfele).

Împăcarea cu ideea morţii pentru ţarina părintească, pentru redobîndirea libertăţilor pierdute, bunuri cîştigate de cotropitor prin viclenie şi brutalitate — este o formă de eroism. Sentimentul fricii, al temerii în faţa duşmanului, hotărît să ucidă, se destramă, se metamorfozează în neclintire, în dorinţa de a învinge chiar dacă preţul va fi viaţa. (Bătălia de la Mărăşti, Bătălia de la Mărăşeşti).

„(...) Vorbeam de dragostea pămîntului, de legăturile indestructibile cu trecutul, cu acel fior necunoscut care a rămas în noi de generaţii de mult stinse şi care ne înalţă, ne preface şi ne schimbă în faţa morţii (...) Domnilor, noi nu i-am cunoscut şi nu i-am preţuit îndeajuns pe oamenii aceştia. Simpli, liniştiţi şi tari — ei sînt datoria şi jertfa. Energia lor năprasnică e ca o sevă a acestui pămînt hrănit atîtea veacuri cu lacrimi şi sînge (...) Priveam la colonel (...) ochii, sub cască, mi se părea că lucesc crud şi neînduplecat. Aceeaşi atitudine, — neînduplecare crîncenă şi mînie. — o aveau şi sergenţii (...) În vijelia monstruoasă de foc care bubuia şi se frămînta afară, aceeaşi înfăţişare cumplită o aveau oamenii colonelului, pămîntii, trudiţi şi amăriţi... Înţelegeam în sfîrşit acum deplin că energia disperării e mai tare decît focul şi decît apa (...) Mi se strîngea inima de tulburare şi de durere, — şi-mi plecai ochii săgetaţi de lacrimi spre pămîntul acesta al părinţilor pe care oamenii de azi mor apărîndu-l cu tărie (...)" *(Sonde).*

În „povestirile și impresiile din război" sentimentul urii este surprins de Mihail Sadoveanu în cîteva ipostaze sau secvențe construite crescendo ca vibrație. Și nu e de mirare, de vreme ce inamicul se năpustește asupra satelor din spatele frontului, ucigînd și chinuind femeile, copiii, bătrînii, încălcînd o lege sacră, nescrisă, a războaielor : imunitatea celor bolnavi, a celor lipsiți de apărare. Simțămîntul transpare în povestirile Floarea urei, Ura (Otrava), Prietinul meu *și în reportajele* Bătălia de la Mărăști, Bătălia de la Mărășești, Bătălia de la Răzoare. (...) „Dacă în grozava furtună care bîntue popoarele mai pot stărui ambiții ; dacă bietele suflete umbrite de moarte mai pot urmări răzbunări ; dacă între ruini și sînge ochiul omului mai poate luci, — atunci asta nu s-a putut întîmpla decît la Mărăști ; după umilinți, zdrobiri și lacrimi, țăranul soldat s-a năpustit, la 11 iulie, ca-ntr-o nebunie a jertfei, s-a ridicat în Vrancea hecatomba răzbunării lui.

Pace morților necunoscuți, trecuți în veșnicia împăcării !" *(Bătălia de la Mărăști).*

„*Copilul*" — *element patetic în suita de portrete conținute de fresca literară a războiului — întretaie, la anumite intervale, fluxul de lumini și umbre, pentru a incrimina, prin contururile duioase create de autor, condițiile ce duc siluirea statutului de om.*

„(...) Copiii au fost o jertfă teribilă în acest exod. Pribegi pe drumuri rele în ploile toamnei, au mers mai mult pe jos, ocolind gări blocate, întîlnind convoiuri spăimîntate (...) cerșind o bucățică de pîne ș-un adăpost la margini de sate, dormind pe unde apucau, semănînd drumurile cu bolnavi și cadavre (...) În haosul retragerii ș-al bejeniilor, (...) cîteva pîlcuri de copii plecaseră, pe urmă ceilalți rămaseseră la vetrele lor, amestecați în nenorocirea generală". *(Strada Lăpușneanu).*

Pe fundalul apocaliptic (din toamna lui 1916 şi iarna anului 1917) al retragerii armatei în Moldova şi al refugiului populaţiei civile din teritoriul ocupat, Mihail Sadoveanu schiţează deznădejdea cu ajutorul profilurilor de copii : rătăcind şi căutîndu-şi disperaţi părinţii, visînd în nebunia bejeniei universul mirific pierdut, tihna căminului părintesc, înghiţit de focul măcelului. (Ochii, Copilul).

Alte simboluri pun în evidenţă trăsăturile romantice sadoveniene, prezente nu numai în proza de largă respiraţie literară (romane, nuvele), ci şi în genul scurt.

„Cerul" — deschiderea spre nemărginire — dezvăluind existenţa unei lumi străvii, de taină şi de împăcare cu sine, „rază de lumină în împărăţia întunericului" — *ajunge să sugereze, prin acumulare metaforică, ideea de eliberare glorioasă din ghearele cumplitului război. Autorul preia motive din literatura populară (unele de factură hagiografică, cu funcţie laică), brodîndu-le măiestrit pe brocartul unor scrieri precum :* Întuneric, Cu ochii la cer, Cocostîrcul albastru, Mîntuitorul, *ş.a.*

„În juru-i se deschidea o lumină ciudată şi se făcea sară. Undeva, departe, se auzeau mugete de tunuri, pîrîituri de puşti tresăreau pe o boare de vînt. Bătălia se depărtase. El zăcea singuratic, aproape de o salcie desfrunzită (...) Pe cer fugeau nouri despletiţi şi între ei deodată zări o stea. Şi cum se simţea liniştit deplin şi aproape de alinarea din urmă, îi veni aşa ca o mîngîiere şi i se păru că pluteşte spre scaunul Împărăţiei, în locuri necunoscute, nedesluşite şi depărtate, unde stă risipită o lumină dulce (...) Îşi aduse aminte de cei trei ţînci cu părul bălai (...) După aceea soldatul Petrea Neguţ nu mai simţi nimic. Oftă uşurat şi muri cu ochii la cer, lîngă salcia desfrunzită de pe malul Neajlovului". *(Cu ochii la cer).*

„Cerul" are nuanțele sfîrșitului de iarnă, corespunzînd stărilor lăuntrice ale oamenilor sau întîmplărilor de fiecare zi, ori nuanțele diafane ale azurului de primăvară.

„Se simte că începe desgheţul sfîrşitului iernii. O perdea de nouri acoperă cerul şi soarele nu l-am văzut de trei săptămîni. Dar în ziua aceasta pluteşte aşa, în văzduh şi dincolo de nourii subţiaţi, o lumină blîndă. Ba într-un timp se deschide sus o fereastră, o părere de cer albastru s-arată, şi scapătă o clipă şi cîteva raze argintii. Parcă a venit soarele acolo, şi-a aruncat ochii asupra ticăloşiei noastre şi s-a retras grăbit (...)" *(Cocostîrcul albastru).*

„Primăvara" — miraj, magie, simbol al unei lumi vegetale în devenire — se asociază trezirii omului din tenebroase reflecții. Anotimp al poposirii păsărilor călătoare pe plaiurile patriei, a cocostîrcului albastru — pulsează de bucuria firii, străfundurile cugetului fiind deopotrivă eliberate din inerție, la fîlfîirea de aripă :

„(...) Oamenii, liniştiţi, cît au ţinut zăpezile şi cerurile posomorîte, începură a ridica frunţile şi a adulmeca zările cînd prinseră a pluti nouraşi albi pe cer liniştit şi cînd austrul zbici cîmpurile. Trişti şi gînditori stăteau în repausuri şi vorbeau de o mulţime de nevoi, pe care parcă atunci lumina soarelui de primăvară le descoperea lumii". *(Lungi concentrări).*

„(...) Mai trece o săptămînă şi pămîntul negru s-a arat. Numa viscolirile prin rîpi mai stăruiesc ca nişte cetăţi albe (...) departe. lucește o lumină mare peste posomorîtele şi albastrele păduri de brad, peste sate albe... Trece nourul ; ne cuprinde şi pe noi soarele ; şi prin văzduh, prin această revărsare de puzderie de aur, trece în grabă un stol de sturzi (...). *(Cocostîrcul albastru).*

„(...) Fără îndoială că şi primăverile, ca toate ale lumii, au fost şi în acea perioadă a pămîntului, în armonie cu

sufletele oamenilor. Primăvara noastră — a generației care am trecut pe sub furcile caudine — e cu totul alta. Cerul ei e tulbure și rece numai din pricina anilor, a umbrei de subt ochi și-a părului cărunt. Zările se-mbracă în munți de nouri. Fulgerele trecătoare de lumină și albastru sînt năprasnic bătute de vifor de zăpadă. Un cocostîrc singuratic, sub cerul tulbure, pare o solie a depărtărilor în timp, nu în spațiu, — așa încît apariția lui e mai mult fantomatică (...)". *(Primăvara nouă).*

Dar primăvara este și simbolul bucuriei depline de a munci, sau al încrederii în izbînda oastei :

„(...) E adevărat, multe brațe tinere lipsesc : îndeplinesc acum o datorie care nu iartă, apărînd și păstrînd pentru generațiile ce vin Moșia strămoșilor (...) Dar cei rămași la vetre cu atît mai vîrtos trebuie să se străduiască și să facă tot ce le stă prin putință ca pămîntul să nu rămîie pustiu și sterp (...).

Să grăbim (...) cu toții imediat la această nouă datorie (...) Să lămurim pretutindeni această nouă luptă, a celor rămași acasă. Din sămînța acestei primăveri va ieși roada din care se vor hrăni biruitorii de mîine". *(Munca).*

O constantă a literaturii închinate războiului din 1916—1918 (reverberație a impresiilor critice de pe front) o reprezintă tema înfrățirii popoarelor lumii, *călăuzite de legămîntul sacru : lupta pentru pace.*

Asemeni Elenei Văcărescu, scriitoare română de limbă franceză, o adevărată „ambasadoare" a poporului român, cum a fost numită în epocă [41], [42], *Mihail Sadoveanu adună printre impresiile de pe front numeroase articole, din care se înalță îndemnul de eliberare a popoarelor de sub jugul asupritorilor.* Eroii, Să ne-aducem aminte, Pilde, Jertfa rodnică — *vorbesc despre eroismul soldaților francezi, belgieni, africani, iugoslavi, cehi care, umăr lîngă*

dinăr, învinge cu prețul a mii de jertfe, rîndurile armiei cotropitoare :

„Scriitorul francez Henry Bordeaux a tipărit de curînd o carte asupra ultimelor zile ale frontului Vaux. (...)

Nu e o simplă cronică a faptelor. Măreţul episod din marea dramă de la Verdun e străbătut de o aprigă simţire patriotică şi de legitimă mîndrie pentru eroismul simplu şi mare al acelor vrednici soldaţi ai republicii, care, în anul de la zidirea lumii 1916, au pus zid de oţel în faţa puhoiului vrăjmaş.

De patru ori s-a întors luna plină pe cadranul cerului — asupra celei mai mari bătălii pe care a văzut-o omenirea (...)

Sîngele vărsat şi jertfele nu sînt niciodată zadarnice. Morţii de la Verdun au hotărît biruinţa Franţei (...)" *(Jertfa rodnică)*

Finalul articolului exprimă convingerea înscrierii libertăţii patriei în „charta popoarelor" lumii :

„Iar din dureri şi încercări, un popor iese mai tare şi mai bun (...), şi pe pămîntul nostru frămîntat va rodi biruinţa şi din sîngele jertfelor va creşte floarea unei viitorimi mai bune".

*

„Destinul neamului în care mă aflu are o traiectorie proprie. Misterul lui, zăcînd latent în tot ce iubesc, acolo unde mă întorc, se pregăteşte de mult şi de departe." *

Sadoveanu va fi neîntrerupt preocupat de evocarea vremurilor care au modelat virtuţile sufletului nostru colectiv.

* Mihail Sadoveanu, *Anii de ucenicie*, Opere, vol. 16, p. 403.

„Dacia a fost un liman de viață ușoară, de aceea împotriva ei au venit desmoșteniții lui Babel. E adevărat că, în asemenea colț binecuvîntat, localnicii și-au ascuțit însușirile inimii, lăsînd să se aline răzvrătirile cele mai crîncene ; dar pe urmă, cînd alții au năzuit să le răpească ceea ce li se părea că e un drept al lor, s-au nevoit să ia armele și au fost oșteni din necesitate și din durere." *

Sensurile pe care le cuprind fragmentele citate sînt multiple.

Vorbind despre Dacia, de pildă, autorul abordează direct ideea vechimii românilor. Firesc, aceasta ne trimite la cea a permanenței unei comunități atît de strîns sedimentată, încît nici o silnicie nu a putut să o scindeze spiritual de-a lungul istoriei. Sentimentul continuității presupune, dealtfel, observații mult mai nuanțate. Semnalăm cîteva considerații ale lui Mihai Ralea : „Natura *(sadoveniană)*... e o natură istorizantă, natură care a văzut, a auzit... Ea păstrează toate normele vieții care au palpitat în sînul ei... Un fluid, ca o osmoză, curge mereu de la om către pămînt, renaște către om." **

Om *și* pămînt *sînt elemente ale unui cosmos cu particularități distincte în acest „colț de lume". Cînd a publicat articolul (1930) esteticianul avea perspectiva cîtorva decenii de activitate scriitoricească a lui Mihail Sadoveanu. Notațiile se aplică, așadar, și publicistului de la* România.

Opera sadoveniană, în toate formele ei, e unul dintre glasurile vibrante prin care gloria generațiilor trecute pătrunde în conștiința prezentului.

Povestirile și impresiile de pe front, articolele, roma-

* Mihail Sadoveanu, *Lacrimile ieromonahului Veniamin*, Editura Cartea Românească, 1939, p. 73.

** Mihai Ralea — M. Sadoveanu, *Adevărul literar și artistic*, IX, nr. 522, 7 decembrie 1930.

nele sale referitoare la evenimentele primului război mondial se alătură creațiilor, concomitente sau ulterioare, ale unor personalități precum Liviu Rebreanu, Cezar Petrescu, Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Octavian Goga, Ion Agârbiceanu, Ion Minulescu, N. N. Beldiceanu, Smaranda Gheorghiu — pentru a cita doar cîteva nume — fiind o contribuție notabilă la constituirea „marii epopei literare" a poporului român.

SEVASTIA BĂLĂȘESCU

TABEL CRONOLOGIC *

(Un om în oastea țării)

1914

— Izbucnind primul război mondial — „războiul noroadelor" — Mihail Sadoveanu este concentrat, cu gradul de locotenent, în Regimentul 15 Războieni, cu garnizoana în orașul Piatra Neamț. Efectuează cele treizeci de zile înscrise în ordinul de chemare.

1915

— Locotenentul Mihail Sadoveanu este din nou concentrat (16 ianuarie) în Regimentul 16 infanterie, la Fălticeni, primind comanda unei companii din batalionul 3. Spre primăvară, în timpul manevrelor, este mutat cu compania într-o regiune din apropierea

* În tabelul cronologic vor fi incluse și povestirile, articolele, romanele scrise după anul 1918 și publicate în reviste literare, în volume, etc... La alcătuirea lui, pe lîngă periodicele timpului, volumele OPERE, cataloagele Bibliotecii Academiei, am consultat: Tabel cronologic de Constantin Mitru la volumul *Istorisiri din Ardeal*, Editura Minerva, 1972, B.P.T.; Tabel cronologic de Mihai Drăgan, la volumul *Vremuri de bejenie, Nunta Domniței Ruxandra*, Editura Minerva, 1977; Tabel cronologic de Mihai Drăgan, la volumul *Démonul tinereții, Uvar*, Editura Minerva, 1979, B.P.T.; Tabel cronologic de Theodor Vârgolici la volumul *Strada Lăpușneanu, Oameni din lună, Morminte*, Editura Minerva, 1978, B.P.T.; Virginia Mușat, *Mihail Sadoveanu — povestitor și corespondent de război*, Editura militară, 1978; Notele Profirei Sadoveanu la volumele OPERE, și volumele Mihail Sadoveanu. *Anii de ucenicie, Mărturisiri.*

riului Moldova, aflată între satele Fîntîna Mare și Bogdănești. Notează în carnetul său de însemnări nenumărate impresii, aspecte din vremea pregătirilor pentru fortificări și amenajarea tranșeelor, a liniilor de apărare.

— Scrie povestirea „Lungi concentrări".
— Apare povestirea „Lungi concentrări" în ultimul număr al revistei *Viața Românească* din anul 1915 (tr. III). Povestirea este publicată apoi în volumul *Frunze-n furtună*, în anul 1920, la editura Cartea Românească.

1916

— Ca locotenent în rezervă ia parte alături de compania sa la marea acțiune de construire a lucrărilor de apărare în Moldova. În jurul datei de 1 februarie 1916 se afla în apropierea orașelor Fălticeni și Pașcani (în satul Cucuieți). Aspecte din această perioadă sînt oglindite în povestirea apărută în revista *Viața Românească* cu titlul „Povestiri de primăvară", în nr. 4, 1916, care este apoi editată în volumul *Cocostîrcul albastru* împreună cu alte povestiri, diferite ca tematică, în anul 1921 (vezi și OPERE, vol. 7).

26 mai

— Mihail Sadoveanu este ales membru corespondent al Academiei Române.

— Apar volumele : *44 de zile în Bulgaria*, București, 1916, reeditat în 1925 și după Eliberare : *Printre gene* — cuprinzînd povestiri pentru copii, unele cu tematică ostășească.

14—15 august

— Odată cu intrarea României în război, Mihail Sadoveanu este mobilizat la București. (Lucrează pînă la sfîrșitul anului la cenzură).

septembrie

— La București, în cursul lunii septembrie Mihail Sadoveanu tipărește, din inițiativa armatei, împreună cu Nicolae Iorga, Ion Minulescu, Octavian Goga, Onisifor Ghibu — *Gazeta ostașilor* ; au apărut numai două numere, din care (se pare) nu s-a mai păstrat nici un exemplar.

noiembrie-decembrie

— Marea retragere a armatei și a populației în Moldova.

13 decembrie

— În ședința Senatului din 13 decembrie 1916, sesiunea 1916—1917 — profesorul Paul Bujor (codirector al revistei *Viața Românească)* propune trimiterea pe front a celor mai buni publiciști și scriitori, credincioși marii cauze a țării, pentru a deveni corespondenți de război.

— În ultimele zile ale lunii decembrie, Mihail Sadoveanu primește ordin să se prezinte la regiment pentru a pleca pe front.

— un alt ordin, sosit în ultimul moment, îi indică să se prezinte la Bîrlad, la Marele Cartier General. I se trasează sarcina de a înființa ziarul *România.*

1917

— La vîrsta de 37 ani (n. la 5 noiembrie 1880), conduce ziarul *România — organ al apărării naționale,* colaborînd cu un grup format din cei mai reprezentativi scriitori ai epocii.

31 ianuarie

— Căpitanul Petrescu îi prezintă generalului Prezan un referat asupra discuției purtate cu scriitorii con-

vocați spre a decide apariția ziarului *România*. Reproducem conținutul referatului :

„Ca urmare a însărcinării ce mi-ați dat de apariția unui organ ce ar alunga ce s-a lăsat asupra sufletelor ostașilor și populației pe urma nefericitei noastre retrageri am convocat pe cei mai de seamă scriitori ai noștri și am stabilit un program de activitate.

Delegatul lor Domnul Locot. Sadoveanu precizează în raportul din față intențiile viitoarei gazete, care e bine să fie botezată «România» ca un simbol al tuturor aspirațiilor noastre naționale. Dacă D-voastră aprobați condițiile fixate în acest raport, atunci mă voi ocupa mai de aproape de apariția jurnalului și voi lua măsurile ce se propun.*

Căpitan (SS) *PETRESCU*"

Referatul e însoțit de proiectul de constituire a ziarului, alcătuit de M. Sadoveanu.
Rezoluția șefului Marelui Cartier General este următoarea :

„Aprob în totul proiectul de față.
Mi se va face un raport detailat de modul cum fondatorii înțeleg să organizeze jurnalul.

General (SS) *PREZAN*"

România este dedicată oștenilor din tranșee, populației civile, tuturor celor ce luptau pentru apărarea patriei. Raportul lui Mihail Sadoveanu expune programul ideologic al cotidianului, aspectele tehnice și financiare.

joi 2 februarie

— Apare primul număr al ziarului *România*. Rubricile lui conțin : articole, foiletoane, cronici cu subiecte ostășești, fapte, impresii de pe front, povestiri

* Alegerea numelor unor periodice, care să trimită prin sugestie la „aspirațiile naționale" amintite, ține de o tradiție a presei românești : v. *Românul, Curierul românesc, Albina românească...*

despre eroismul soldatului român, situația militară de ultimă oră, comunicate oficiale, spicuiri din presa străină, reportaje, informații despre situația armatei germane (hrană, armament...), știri de pe alte fronturi din Europa, glume, desene, caricaturi, scrisori ale oștenilor români, fapte de arme istorisite de soldați sau de ofițeri.

— Mihail Sadoveanu semnează editorialul intitulat „Armata". Articolul de fond, scris de poetul Octavian Goga și intitulat „Spre biruință", se oprește asupra datoriilor scriitorilor-corespondenți de război față de popor.

Ziarul a fost tipărit la tipografia „Versuri și proză" din Iași, strada Ștefan cel Mare, nr. 20, proprietar Alfred Hefter, devenit apoi conducător tehnic, cu retribuție zilnică de 240 lei, pentru apariția unui tiraj zilnic de 20.000 exemplare, cu 4 pagini, în condiții de război, pe hîrtie galben-ocru, zgrunțuroasă.

— Cu numărul din 23 martie 1918, *România* își încheie apariția. Povestirile, versurile, reportajele, impresiile de pe front, foiletoanele etc. au fost semnate de : locot. M. Sadoveanu — director ; Octavian Goga — prim redactor ; G. Gongopol — secretar de redacție ; P. Locusteanu, G. Ranetti, C. Moldoveanu — membri în comitetul de redacție ; N. N. Beldiceanu, Virgil Bărbat, sublocotenentul Bucșan, Mircea Rădulescu — redactori ; P. Potan — reporter ; N. Manu și sublocotenentul Stoica Dumitrescu (D. Stoica) — desenatori ; D. Tomescu — corector. *

— Paralel cu *România*, în redacție s-a editat și revista săptămînală *Greerul* — într-un tiraj de 16.000 exemplare. *Greerul. Revistă umoristică* (Iași, 26 martie 1917 — 9 septembrie 1918) apare în fiecare duminică în format 31×23 ; abonamentul pe 6 luni 15 lei. 30 bani numărul. Directori : G. Ranetti și P. Locusteanu : tipografia „Versuri și proză". La elaborarea ei a participat desigur și Mihail Sadoveanu,

* cf. raportul înaintat Marelui Cartier General de M. Sadoveanu la 11 februarie 1917 (Arhivele Statului București, fondul citat).

deși semnătura sa nu este prezentă în nici un număr. Cîteva exemplare, în afara celor existente în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, se găsesc în fondurile Bibliotecii Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Bibliotecii Centrale de Stat, Bibliotecii Muzeului de Istorie a municipiului București.

SUCCESIUNEA CRONOLOGICĂ A PRINCIPALELOR LUCRĂRI ALE LUI MIHAIL SADOVEANU LEGATE DE PRIMUL RĂZBOI MONDIAL *

1917

Mihail Sadoveanu — „Armata". *România*, I (1917), nr. 1, joi 2 februarie, p. 1 (editorial).

Mihail Sadoveanu — „Vecinii". *România*, I (1917), nr. 2, vineri 3 februarie, p. 1. (editorial).

(Povestită de locotenentul *M.S.* din Reg. 16 infanterie) — „Sergentul Veveriță". (De pe frontul nostru). *România*, I (1917), nr. 2, vineri 3 februarie, p. 1 (povestire).

(Idem) — „Măi Barbarezule !". (De pe frontul nostru). *România*, I (1917), nr. 2, vineri 3 februarie p. 1. (povestire).

Mihail Sadoveanu — „Puterea răbdării". *România*, I (1917), nr. 5, luni 6 februarie, p. 1. (articol de fond)

Mihail Sadoveanu — „Frăția". *România*, I (1917), nr. 7, miercuri 8 februarie, p. 1. (articol).

S. — „Suferințele prizonierilor noștri". *România*, I (1917), nr. 9, joi 9 februarie, p. 1. (articol).

Vichentie Prisăcaru (pseudonim) — „Prietinul meu". (De pe frontul nostru). *România*, I (1917), nr. 10, vineri 10 februarie, p. 1, 2. (povestire)

* Coloana din stînga indică modul în care au fost semnate scrierile. În pofida disputelor, le considerăm aparținînd autorului și pe cele marcate cu M, datorită particularităților definitorii sadoveniene.

M.S. — „Vicleniile dușmanului". *România,* I (1917), nr. 12, luni 13 februarie, p. 1. (articol).

M.S. — „Pilde". *România,* I (1917), nr. 19, luni 20 februarie p. 1. (editorial).

(Nesemnat) — „Fîntîna". (De pe frontul nostru). *România,* I (1917), nr. 21, miercuri 22 februarie, p. 1. (povestire).

M.S. — „Sorcova". *România,* (Fapte de pe front). I (1917), nr. 23, vineri 24 februarie, p. 3, (povestire).

M.S. — „Aeroplanele". *România,* I (1917), nr. 25, duminică 26 februarie, p. 1. (articol).

Mihail Sadoveanu — „Dreptatea". *România,* I (1917), nr. 28, miercuri 1 martie, p. 1. (editorial).

M.S. — „Pînea". (De pe frontul nostru). *România,* I (1917), nr. 28, miercuri 1 martie, p. 1, 2. (povestire).

M.S. — „Mihai Marin". (De pe frontul nostru). *România,* I (1917), nr. 32, duminică 5 martie, p. 1, 2. (povestire).

Mihail Sadoveanu — „Despre baionetă". *România,* I (1917), nr. 32, duminică 5 martie, p. 2. (eseu).
Ultimele părți ale articolului publicate într-o formă refăcută la finele reportajului „Mărășești" — în varianta editată în *Opere,* vol. 6, 1956.

S. — „Crimele dușmanului în țara ocupată. Ororile săvîrșite de năvălitori sînt de o sălbăticie fără seamăn". *România,* I (1917), nr. 33, luni 6 martie, p. 1. (articol de fond).

Mihail Sadoveanu — „Pajura". (De pe frontul nostru). *România,* I (1917), nr. 34, marți 7 martie, p. 1, 2. (povestire).

Mihail Sadoveanu — „Ordonanța". (De pe frontul nostru). *România,* I (1917), nr. 33, sîmbătă 11 martie, p. 1. (povestire).

M. Sd. — „Primăvară nouă". *România,* I (1917), nr. 33, sîmbătă 11 martie, p. 1. (articol).

Mihail Sadoveanu — „Dulhan". (De pe frontul nostru). *România,* I (1917), nr. 48, marți 21 martie, p. 1. (povestire).
Schimbare de titlu în varianta publicată în revista *Însemnări literare,* nr. 25, 1919 — „Planul lui Dulhan", în volumele *File sîngerate, Frunze-n furtună* și în *Opere,* vol. 6.

Mihail Sadoveanu — „Țărcile". *România*, I (1917), nr. 53, duminică 26 martie, p. 1. (editorial).

M.S. — „Iarăși despre tratamentul prizonierilor". *România*, I (1917), nr. 55, marți 28 martie, p. 1. (articol).

Mihail Sadoveanu — „Țara mea". *România*, I (1917), nr. 56, miercuri 29 martie, p. 1. (editorial).
Poem în proză, „odă" închinată patriei, poporului român.

Mihail Sadoveanu — „O afacere încurcată". *România*, I (1917), nr. 60, duminică 2 aprilie, p. 1. (reportaj).

Mihail Sadoveanu — „Fatalismul". *România*, I (1917), nr. 62, joi 6 aprilie, p. 1. (editorial).

M.S. și căpitanul G.I.R. (Regimentul Suceava Nr. 16). — „În coliba grupei Panțâru". (De pe frontul nostru). *România*, I (1917), nr. 63, vineri 7 aprilie, p. 1. (reportaj).

Mihail Sadoveanu — „Mandache Sacagiul". (De pe frontul nostru). „*România*", I (1917), nr. 64, sîmbătă 8 aprilie, p. 1. (povestire).
„O interesantă povestire a d-lui sublocotenent de rezervă Țipoaia Vasile din regimentul 9 de infanterie" (subtitlul povestirii).

Mihail Sadoveanu — „Munca". *România*, I (1917), nr. 70, vineri 14 aprilie, p. 1. (editorial).

Mihail Sadoveanu — „Nepotul lui Avram Iancu". (De pe frontul nostru). *România*, I (1917), nr. 72, duminică 16 aprilie, p. 1. (povestire).
A fost republicată cu același titlu în volumul *File sîngerate* și în revista *Însemnări literare* ; cu titlul „La cota 536" în volumul *Frunze-n furtună* și în *Opere*, vol. 6, 1956.

Mihail Sadoveanu — „Cuvîntul regelui. Către soldați". *România*, I (1917), nr. 73, luni 17 aprilie, p. 1. (editorial).
Cu ocazia vizitei sale pe front, regele rostește „o cuvîntare de îmbărbătare" amintind sfînta cauză pentru care luptă românii — unirea, și făgăduindu-le „pămînt și drepturi cetățenești egale".

Mihail Sadoveanu — „Jertfa rodnică". *România*, I (1917), nr. 78, sîmbătă 22 aprilie, p. 1. (editorial).

M.S. — „Mormîntul lui Salvet". (De pe frontul nostru).

România, I (1917), nr. 79, duminică 23 aprilie, p. 1. (povestire).

Mihail Sadoveanu — „Lupii". *România*, I (1917), nr. 80, luni 24 aprilie, p. 1. (editorial-pamflet).

M.S. — „Un viteaz". (De pe frontul nostru). *România*, I (1917), nr. 85, sîmbătă 29 aprilie, p. 1. (povestire). „O povestire a locotenentului Eug. Ștefănescu din Reg. 9 inf." (subtitlul povestirii).

Mihail Sadoveanu — „Să ne-aducem aminte". *România*, I (1917), nr. 87, luni 1 mai, p. 1. (editorial).

Mihail Sadoveanu — „Fapte bune". *România*, I (1917), nr. 89, miercuri 3 mai, p. 1. (articol).

M. Sadoveanu — „Floarea urei". (De pe frontul nostru). *România*, I (1917), nr. 91, vineri 5 mai, p. 1. (povestire).

Mihail Sadoveanu — „Mîntuitorul". *România*, I (1917), nr. 94, sîmbătă 13 mai, p. 1. (editorial — poem în proză).

Mihail Sadoveanu — „Cultul eroilor". *România*, I (1917), nr. 99, sîmbătă 13 mai, p. 1. (articol).
Apare sub titlul „Eroii" în vol. *O întîmplare ciudată*, 1929.

Mihail Sadoveanu — „Documente". *România*, I (1917), nr. 101, luni 15 mai, p. 1. (editorial — articol de politică externă). Sînt publicate documente adunate pe masa de lucru, facsimile, documente-ordine și proclamații, care fuseseră lansate de germani la începutul și în timpul războiului, în Belgia și în Franța nordică.

Mihail Sadoveanu — „Domnișoara" (File dintr-un carnet). *România*, I (1917), nr. 107, duminică 21 mai, p. 1. (povestire).
În vol. *File sîngerate* și în revista *Însemnări literare*, nr. 24, 1919, se reeditează sub titlul „Domnișoara"; în vol. *Frunze-n furtună* și în *Opere*, vol. 6, 1956, sub titlul „Jertfele".

Mihail Sadoveanu — „Ura". (De pe frontul nostru). *România*, nr. 111, vineri 26 mai, p. 1.
Apare sub titlul „Ura" în vol. *File sîngerate* și în *Însemnări literare*, nr. 33, 1919; sub titlul „Otrava", în vol. *Frunze-n furtună* și *Opere*, vol. 6, 1956.

Mihail Sadoveanu — „Calvarul Belgiei". *România*, I (1917), nr. 116, miercuri 31 mai, p. 1. (articol de politică externă).

Mihail Sadoveanu — „Altă educație". *România*, I (1917), nr. 117, joi 1 iunie, p. 1. (editorial).
Idee reluată în articolul din nr. 290, din 10 decembrie 1917, sub titlul „Cultul energiei".

Mihail Sadoveanu — „Ardealul declară război". *România*, I (1917), nr. 123, miercuri 7 iunie, p. 1. (articol).

Mihail Sadoveanu — „Cu ochii la cer". (De pe frontul nostru). *România*, I (1917), nr. 125, vineri 9 iunie, p. 1. (povestire).

M.S. — „Jurământul". *România*, I (1917), nr. 126, sîmbătă 10 iunie, p. 1. (articol).
Titlu dat paginii omagiale — *Sărbătorirea unității românești.*

Mihail Sadoveanu — „Zile istorice". *România*, I (1917), nr. 127, duminică 11 iunie, p. 1. (articol de politică externă).

Revoluția din Rusia a demonstrat fragilitatea imperiului țarist. Sfîșierile lăuntrice ale Austro-Ungariei indică o evoluție similară și îi prilejuiesc autorului următoarea reflecție : „Austria, acest anacronism istoric, rămășiță monstruoasă a evului mediu, se risipește ca o tristă fantezie a unui nebun."

Mihail Sadoveanu — „Dreptul națiunilor", *România*, I (1917), nr. 132, vineri 16 iunie, p. 1. (articol de politică externă).

M.S. — „Primirea voluntarilor Ardeleni la Chișinău. (De la corespondentul nostru particular)". *România*, I (1917), nr. 132, vineri 16 iunie, p. 1. (articol de fond).

M.S. — „Solii Americii". *România*, I (1917), nr. 137, miercuri 21 iunie, p. 1. (articol de politică externă). Articol publicat cu prilejul sosirii în România a unei misiuni militare americane : problema relațiilor strînse cu aliații : despre intrarea Statelor Unite ale Americii în războiul mondial alături de țările care luptau pentru libertate națională și independență.

Mihail Sadoveanu — „Dobrogea Românească". *România*, I (1917), nr. 142, luni 26 iunie, p. 1. (editorial).

Mihail Sadoveanu — „Nu sîntem cunoscuți". *România*, I (1917), nr. 153, vineri 7 iulie, p. 1. (editorial).

Mihail Sadoveanu — „Distrugeți Austro-Ungaria". *România*, I (1917), nr. 160, sîmbătă 15 iulie, p. 1. (editorial). Reflecții prilejuite de cartea cu același titlu apărută la Paris, sub semnătura profesorului Edvard Beneș, de la Universitatea cehă din Praga. Comparație între tragedia poporului român și a celui ceh. Finalul ni se pare semnificativ, pentru incisivitatea gazetarului de război, Mihail Sadoveanu :

„Cum se va înfățișa sinistra și zdrențuita Austro-Ungarie la pacea popoarelor ? O vor înțpresura convoiurile funebre ale morților din toate neamurile. Îi vor cere socoteală și ea-i va privi îngrozită, cu ghearele pline de sînge și cu ochii cercuiți de agonie. Strigătul tuturor va fi unul nemilostiv și drept : Distrugeți Austro-Ungaria, — distrugeți Austro-Ungaria ! Bătrîna și heteroclita împărăție va trebui să cadă în muzeul de monstruozități al istorici". *

Vichentie Prisăcaru — „Drapelul". (De pe frontul nostru). *România*, I (1917), nr. 160, sîmbătă 15 iulie, p. 1. (povestire). Întîmplare povestită de locotenentul Negruși.

Mihail Sadoveanu — „În Vrancea". I (Impresii de pe front). Spre front în Vrancea. Cîmpurile. Bătălia de la Mărăști. Între ruine. La Vizantea și Soveja. Încheiere. (subtitlu). *România* I (1917) nr. 168, duminică 26 iulie, p. 1.

Se deschide seria de reportaje dedicate eroicelor lupte de la Mărăști. Revăzute, vor fi editate în vol. *File sîngerate* cu titlul „Bătălia de la Mărăști".

„În Vrancea" (I) cuprinde primele două capitole menționate în subtitlu : Spre front. În Vrancea.

M. Sadoveanu — „Cîmpurile". II (Impresii de pe front). *România*, I (1917), nr. 169, luni 24 iulie, p. 1.

Mihail Sadoveanu — „Bătălia de la Mărăști". III (Impresii de pe front). *România*, I (1917), nr. 170, marți 25 iulie, p. 1.

---

* A se vedea și articolul „Momente din istoria presei noastre militare. Ziarul *România*", de general-maior Constantin Antip, Viața militară nr. 2, 1982, p. 24—25.

Mihail Sadoveanu — „Între ruine: La Vizantea și Soveja. Încheiere". IV (Impresii de pe front). *România*, I (1917), nr. 171, miercuri 26 iulie, p. 1.
În vol. *File sîngerate* finalul a fost modificat.
Elaborarea reportajelor în plină campanie militară și publicarea lor în patru numere succesive ale ziarului nu i-au oferit scriitorului răgazul prelucrării literare a materialului faptic atît cît îi stătea în obicei.

Mihail Sadoveanu — „Copilul". *România*, I (1917), nr. 178, miercuri 2 august, p. 1. (povestire).

Mihail Sadoveanu — „Puteri ale întunericului". *România*, I (1917), nr. 179, joi 3 august, p. 1. (editorial).
Referiri la spionajul austro-ungar, la spionaj în general.

Mihail Sadoveanu — „Bătălia de la Mărășești". *România*, I (1917), nr. 188, duminică 13 august p. 1. (editorial).
În volumul *File sîngerate* finalul modificat, scriitorul adăugînd capitolul de încheiere al articolului scris anterior — „Despre baionetă".

Mihail Sadoveanu — „Bătălia de la Răzoare. (6 august)". (De pe frontul nostru). *România*, I (1917), nr. 139, 15 august, p. 1. (reportaj).

Mihail Sadoveanu — „Sonde". (Impresii de pe front). *România*, I (1917), nr. 191, joi 17 august, p. 1. (povestire publicată drept editorial).

Mihail Sadoveanu — „Pentru eroii noștri". *România*, I (1917), nr. 197, joi 24 august, p. 1. (editorial).
A se vedea articolul „Cultul eroilor" și articolul „Eroii" din volumul *O întîmplare ciudată*.

Mihail Sadoveanu — „Simion Murafa". *România*, I (1917), nr. 199, sîmbătă 26 august, p. 1. (articol).
Cu ocazia încetării din viață a unui bun român, a unui brav patriot.

Mihail Sadoveanu — „Scopurile de război ale Germaniei". *România*, I (1917), nr. 209, joi 7 septembrie, p. 1. (articol).

M.S. — „Aniversarea crimei". *România*, I (1917), nr. 216, vineri 15 septembrie, p. 1. (articol).
Un an de la bombardarea Bucureștiului.

M.S. — „Sărbătoarea Polonilor". *România,* I (1917), nr. 221, joi 21 septembrie, p. 1. (articol).
Cu privire la comemorarea unui erou polonez de către pribegii polonezi intelectuali. la Paşcani, simbol al luptei pentru independenţă şi libertate.

Mihail Sadoveanu — „Suferinţele prizonierilor noştri în Germania". *România,* I (1917), nr. 225, marţi 26 septembrie, p. 1. (articol).
(problemă dezbătută de scriitor şi în alte articole).

Mihail Sadoveanu — „O nouă crimă". *România,* I (1917), nr. 233, joi 5 octombrie, p. 1. (articol).
Despre bombardarea oraşului Galaţi.

Mihail Sadoveanu — „România eroică". *România,* I (1917), nr. 253, sîmbătă 28 octombrie, p. 1. (articol).
Se reproduc fragmente din interviul acordat de scriitorul francez Robert de Flers (în trecerea sa prin Anglia). ziarului Daily Chronicle, din 12 octombrie 1917 (stil nou. n.n.) — publicat sub titlul *„România eroică"*.

Mihail Sadoveanu — „Ademeniri duşmane". *România,* I (1917), nr. 258, vineri 3 noiembrie, p. 1. (articol).
Politica mîrşavă a nemţilor privind situaţia prizonierilor români aflaţi în lagărele germane şi despre falsa fraternizare la cauza Germaniei.

M. — „O nouă victorie engleză". *România,* I (1917), nr. 265, sîmbătă 11 noiembrie, p. 1. (articol de politică externă).
Despre victoriile Angliei asupra armatelor lui Falkenhayn. Hindenburg şi Enver Paşa.

M. — „O victorie rusă". *România,* I (1917), nr. 267, marţi 14 noiembrie. p. 1. (articol).
Despre victoria „oştilor libere ale republicei" ruse asupra turcilor, la Diala. (lîngă frontiera Mesopotamiei).

M.S. — „Coeficient moral". *România,* I (1917), nr. 287, joi 7 decembrie. p. 1. (articol).

M. — „Cifre. nu vorbe !". *România,* I (1917), nr. 288, vineri 8 decembrie. p. 1. (articol).
Cu privire la debarcarea armatelor americane în Franţa.

M. — „Răspunderea crimei". *România*, I (1917), nr. 289, sîmbătă 9 decembrie, p. 1.

Mihail Sadoveanu — „Cultul energiei". *România*. I (1917), nr. 290, duminică 10 decembrie, p. 1. (articol de fond).
Se reia problema educației tinerei generații în spiritul iubirii de țară, al bărbăției, eroismului, libertății și dreptății. (vezi „Despre educație").

M. — „Solidaritatea". *România*, I (1917), nr. 298, miercuri 20 decembrie, p. 1. (articol).
Cu privire la ajutorul frățesc venit din Apus (ajutorul dat de Franța și America).

M.S. — „Libertăți maghiare". *România*, I (1917), nr. 301, vineri 22 decembrie, p. 1. (articol).

Mihail Sadoveanu — „Golgota". *România*, I (1917), nr. 302, duminică 24 decembrie, p. 1. (editorial).
Lupta românilor pentru cucerirea libertăților și întregirea țării.

Mihail Sadoveanu — „Mărășești" („Bătălia de la Mărășești") — apare în periodicul *România Mare. Foaia voluntarilor români din Austro-Ungaria*, Kiev, 1917, nr. 6.

— Apare volumul de povestiri *File sîngerate. Povestiri și impresii de pe front*, Iași, 1917 (Tipografia ziarului *România*).
Sumarul volumului : Sorcova. Un viteaz. Prietinul meu. Fîntîna. Pajura. Mandache Sacagiul. Ordonanța. Dulhan. Nepotul lui Avram Iancu. Domnișoara. Floarea urei. Ura. Cu ochii la cer. Bătălia de la Mărăști. Bătălia de la Mărășești. Bătălia de la Răzoare. Sonde.

1918

M. — „Călciiul prusac". *România*, I (1918), nr. 309, vineri 5 ianuarie, p. 1. (articol).

M. — „Pentru libertate". *România*. I (1918), nr. 310, sîmbătă 6 ianuarie, p. 1. (articol).

M. — „În amintirea unui erou". *România*, I (1918), nr. 312, miercuri 10 ianuarie, p. 1. (articol).

Mihail Sadoveanu — „În chestia Dobrogei". *România*, I (1918), nr. 321, sîmbătă 20 ianuarie, p. 1. (editorial).

M — „Două interviuri". *România*, I (1918), nr. 323, marți 23 ianuarie, p. 1. (articol polemic).
Cu privire la interviurile publicate de *Gazeta Bucureștilor* (din 21 și 23 ianuarie), de orientare germanofilă, luate unor deputați români rămași în teritoriul ocupat : C. Iarca și Pompiliu Ioanițescu.

M — „Cum sînt informați românii din teritoriul ocupat". *România*, I (1918), nr. 327, sîmbătă 27 ianuarie, p. 1. (articol).

M — „Moartea unui savant ceh". (I. C. Uricek). *România*, I (1918), nr. 327, sîmbătă 27 ianuarie, p. 1. (notă de presă).

M. — „Documentele trădării". *România*, I (1918), nr. 331, joi 1 februarie, p. 1. (articol).
Riposta adresată lui Al. Beldiman-junior, autorul unui articol publicat în ziarul german *Kölnische Zeitung* și anunțat de *Gazeta Bucureștilor*, în care afirma că refacerea României va depinde tot de ajutorul „foștilor aliați... cari, împotriva voinței lor, au fost siliți... să ne cucerească țara".

Mihail Sadoveanu — „După un an". *România*, I (1918), nr. 332, vineri 2 februarie, p. 1. (editorial).

M. — „Un general german despre noi". *România*, I (1918), nr. 340, duminică 11 februarie, p. 1. (articol de fond).

M. — „Documentele trădării". *România*, I (1918), nr. 347, marți 20 februarie, p. 1. (articol).
Referire la un articol publicat într-un ziar german din Elveția în care se menționa : „România se vede astăzi, după un război de un an și jumătate, silită să se supuie fără condițiuni...". Prilej de condamnare a propagandei, a politicii de descurajare a românilor aflați în teritoriile ocupate.

Mihail Sadoveanu — „Provizorat". *România*, I (1918), nr. 353 bis, marți 27 februarie, p. 1. (editorial).
Despre situația României și pacea de la Buftea.

Mihail Sadoveanu — „Scrisoare deschisă domnului Lăpușneanu". *România*, I (1918). nr. 361. joi 8 martie. p. 1. (editorial-pamflet).

Mihail Sadoveanu — „Un interview". *România*, I (1918), nr. 370, duminică 18 martie, p. 1. (editorial).
Pseudointerviu (la statuia lui Al. I. Cuza) cu Domnitorul Principatelor Române.

M. — „Generozitatea contelui Reventlov". *România*, I (1918), nr. 372, miercuri 21 martie, p. 1. (articol polemic).
Referire la afirmația contelui german Reventlov la conferința de pace : „nu există dorința de a se șterge România de pe hartă", dar în viitor va trebui „să fie de folos Puterilor Centrale".

Cu numărul din 23 martie 1918, ziarul *România*, în coordonatele sale tematice și ideologice enunțate inițial, își încetează apariția.
Revista umoristică *Greerul* își încetează de asemenea apariția cu nr. 78, Iași, duminică 9 septembrie, 1918. În articolul „Suspendarea GREERULUI" se menționează : „*Greerul* a apărut în timpuri grele. A apărut ca să facă să străbată, prin restriștea apăsătoare a vremii, un zîmbet ironic pentru vinovați, mîngîitor pentru cei ce sufereau. Și ca să-și îndeplinească această menire a trebuit să se lupte cu multe și felurite piedici (...).
Prin urmare, *Greerul* își suspendă apariția pînă la redobîndirea libertăților publice. Și-o suspendă pentru că restriștea vremii sau bucuria regenerării au ajuns atît de intense încît ele nu mai pot să străbată nici un zîmbet batjocoritor...".

1919

2 februarie-21 decembrie

— Mihail Sadoveanu și George Topîrceanu devin redactori coordonatori ai unei reviste de prestigiu literar în epocă ; se tipărește așadar revista *Însemnări literare*, în paginile căreia Mihail Sadoveanu publică, de data aceasta revăzute, lucrări apărute în ziarul *România* sau în volumul *File sîngerate*.

M. Sadoveanu — „Pe marginea epopeei". *Însemnări literare*, I (1919), nr. 2, 10 februarie, p. 14.

Ms. — „In memoriam". *Însemnări literare*, I (1919), nr. 4, 24 februarie, p. 14—15 (rubrica *Săptămîna*). Articol dedicat memoriei eroilor căzuți la datorie în război.

Mihail Sadoveanu — „Alte vremuri". *Însemnări literare*, I (1919), nr. 7, 17 martie, p. 1—4 (articol).
Referiri la anii primului război mondial.

Ms. — „Mărăștii de Ion Gr. Rădulescu, locotenent de rezervă, Reg. 6 artilerie, avocat, Pitești". (recenzie). *Însemnări literare*, I (1919), nr. 8, 24 martie, p. 14—16. (rubrica *Săptămîna*).

Ms. — „Moravuri literare ?". *Însemnări literare*, I (1919), nr. 13, 11 mai (26 aprilie), p. 16—17 (rubrica *Săptămîna*) (articol).

M.S. — „Pacea". *Însemnări literare*, I (1919), nr. 16, 1 iunie (stil nou), p. 14—15. (rubrica *Săptămîna*).
Cu privire la noua hartă a Europei — stabilită la Versailles : referiri la jertfele omenești în primul război mondial.

Mihail Sadoveanu — „Jertfele". *Însemnări literare*, I (1919), nr. 24, 27 iulie (stil nou), p. 1—5. (povestire).
Titlu schimbat pentru povestirea „Domnișoara", publicată în *România* și în vol. *File sîngerate*. Reprodusă cu unele modificări.

M. Sadoveanu — „Planul lui Dulhan". *Însemnări literare*, I (1919), nr. 25, 3 august, p. 1—5. (povestire).
Titlul modificat pentru povestirea „Dulhan", publicată în *România* și în vol. *File sîngerate*. Reprodusă cu unele modificări.

M. Sadoveanu — „Ordonanța". *Însemnări literare*, I (1919), nr. 27, 17 august, p. 6—10. (povestire). Reprodusă ulterior cu unele modificări.

Mihail Sadoveanu — „La cota 536". *Însemnări literare*, I (1919), nr. 29, 31 august, p. 1—5. (povestire).
Reprodusă cu unele modificări și titlu schimbat în *România* și în vol. *File sîngerate*, unde a apărut cu titlul „Nepotul lui Avram Iancu".

Mihail Sadoveanu — „Otrava". *Însemnări literare*, I (1919), nr. 33, 18 septembrie, p. 1—5. (povestire).
Schimbare de titlu pentru povestirea „Ura", apărută

în *România* și în vol. *File sîngerate*. Reluată cu unele modificări.

Mihail Sadoveanu — publică în foileton la revista *Rampa*, pe parcursul anului 1919, romanul *Strada Lăpușneanu*.

Mihail Sadoveanu — „Bătălia de la Mărășești", revista *România Mare*, Paris, II, 1919, nr. 26.

— „Bătălia de la Mărăști", revista *România Mare*, Paris, II, 1919. nr. 28.

— „Planul lui Dulhan", revista *România Mare*, Paris II, 1919, nr. 28.

Mihail Sadoveanu — „Popor al durerii". (Însemnările lui Cuconu Vichentie pe un manual de istoria românilor). În : *Opinia*, nr. 3. 643, 1919, 29 mai, p. 1. Partea I, sub titlul „Popor al durerii", editată în volumul *Pildele lui Cuconu Vichentie*, 1922 ; în *Opere*, vol. 19, 1964, p. 135—141. Partea II-a, intitulată „Oligarhia", apare în *Opinia* nr. 3. 651, 1919, 6 iunie, p. 1. ; Partea III-a, sub titlul „Problema țărănească", se tipărește în *Opinia*, nr. 3. 673, 1919, 17 iunie, p. 1.

Mihail Sadoveanu — „Pilde". În : *Opinia*, nr. 3. 663, 1919, 3 iulie, p. 1. Apare și în volumul *Pildele lui Cuconu Vichentie*, 1922 ; în *Opere*, vol. 19, 1964, p. 228—231.

1920

— Revista *Viața Românească* își reia activitatea întreruptă în anii războiului. Apar scrieri referitoare la evenimentele războiului din 1916—1918. Mihail Sadoveanu își reîncepe activitatea de colaborator al periodicului.

— Apare volumul de povestiri și impresii de război *Frunze-n furtună*, Editura Cartea Românească. Cuprinde unele dintre povestirile publicate în volumul *File sîngerate*, în ziarul *România*, în revista *Însemnări literare* și cîteva povestiri privind evenimente petrecute în anii 1910—1913. Cuprinsul : Amintiri de la Pind. Macovei. Necunoscuta. Lungi concentrări. La adăpost de vînt.

Iancu. Cazacul. Doi voinici. Planul lui Dulhan. Ordonanța. Otrava. La cota 536. Jertfele. Sonde. Cu ochii la cer. La rubrica „Note de pe front". Mărăști. Mărășești.

— Apare volumul *Priveghiuri*. Printre povestirile din volum figurează „Rază de soare", al cărei subiect este plasat în timpul războiului de independență (1877—1878). Tema, prelucrată, este reluată cîțiva ani mai tîrziu în povestirea „Întuneric", publicată în *Adevărul literar și artistic*, apoi într-o ediție a volumului de povestiri *Neagra Șarului* și în volumul *Dumbrava minunată*.

1921

Mihail Sadoveanu — Publică povestirea „Învierea", în revista *Adevărul literar și artistic*, II (1921), nr. 23, 1 mai, p. 1.

— Publică eseul „Mioriță" în revista *Adevărul literar și artistic*, II (1921), nr. 31, 26 iunie, p. 1. Cititorul reîntîlnește patetice episoade din război.

— Apare volumul *Cocostîrcul albastru*, Iași, 1921. Nenumărate reeditări de-a lungul anilor. Volumul cuprinde povestirile și impresiile notate în carnetul de „Însemnări" (v. perioada lungilor concentrări — iarna și primăvara anului 1916).

— Apare romanul *Strada Lăpușneanu*. Cronică (din 1917), Iași, 1921.
Numeroase reeditări.

1922

— Apare volumul *Pildele lui Cuconu Vichentie*, Iași, 1922.
Cuprinde o suită de povestiri și impresii despre lume și societate în general. Unele cu referiri la războiul din 1916—1918. Reeditări.

— Apare ediția princeps a volumului de povestiri *Neagra Șarului* [1922].
Într-o reeditare din anii următori se adaugă su-

marului inițial și povestirile „Ochii" și „Întuneric", care vor fi publicate apoi, cu unele modificări, în volumul *Dumbrava minunată* (1926).

1923

Mihail Sadoveanu ține discursul de recepție despre poezia populară :

„Poezia populară. Discurs rostit la 9 iunie 1923 în ședința solemnă sub președenția A.S. Principelui moștenitor, cu răspunsul lui G. Bogdan-Duică", București, 1923.

Cu ocazia alegerii lui Mihail Sadoveanu ca membru activ al Academiei Române, scriitorul face numeroase referiri la drama țăranilor români, oșteni bravi în războiul pentru întregirea țării.

- Apare romanul *Oameni din lună* în revista *Viața Românească* (sub pseudonimul Silviu Deleanu), nr. 3—4.

  Referiri la urmările social-economice și etice ale primului război mondial în societatea românească.

  Apare romanul *Oameni din lună* în Editura Viața Românească. Reeditări.

- Apare volumul *Ți-aduci aminte* (povestiri), București, Editura Cartea Românească. Cuprinde printre altele : „Învierea", „Rază de soare".

1925

Mihail Sadoveanu — „Întuneric". *Adevărul literar și artistic*, VI (1925), nr. 243, 2 august. p. 5 (povestire). Apare apoi în volumul *Dumbrava minunată*. Prima variantă, „Rază de soare", s-a publicat în ziarul *Universul*, în 1912 (cu tema anilor 1877—1878).

Mihail Sadoveanu — „Ochii". *Adevărul literar și artistic*, VI (1925). nr. 264. 27 decembrie. p. 5 (Număr de Crăciun). (povestire). Apare în volumul *Dumbrava minunată*.

1926

Mihail Sadoveanu — „Eroii". *Lumea, bazar sentimental,* nr. 47, 31 ianuarie 1926, p. 1.

Mihail Sadoveanu — „Primăvară nouă". *Lumea, bazar sentimental,* nr. 48, 14 februarie, 1926.

Articol publicat în *România* (1917) și tipărit cu unele modificări în *Lumea.*

— Apare volumul de povestiri *Dumbrava minunată,* București, Editura Alcalay, 1926. În cuprins povestirile : „Ochii" și „Întuneric". Se reeditează în anii următori.

1929

— Apare volumul *O întîmplare ciudată,* Editura Națională Ciornei, București, 1929. (Colecția Autorilor Români).

Printre scrieri, articolele „Eroii", „Primăvară nouă", apărute în ziarul *România* în anii războiului din 1916—1918. Reeditări.

1931

iunie

— După alegerile cîștigate de Blocul Unității Naționale, la propunerea lui N. Iorga este ales președinte al Senatului.

1931—1932

— Apare volumul *Trenul fantomă,* Editura Națională Ciornei, București *.

* A se vedea tabelul cronologic al volumului *Strada Lăpușneanu,* Editura Minerva, 1978, prefață Adrian Angelescu — care datează 1931—1932. Virginia Mușat (vol. Mihail Sadoveanu — povestitor și corespondent de război...) datează 1932. Profira Sadoveanu (note la OPERE, vol. 7) datează 1932. Biblioteca Academiei (în catalogul pe autori) datează 1932, între paranteze [1932].

Se reia cu unele modificări prima parte a romanului *Strada Lăpuşneanu*. Reeditări în anii următori.

1932

— Apare volumul *Uvar*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1932. (Se reia problematica primului război mondial).

1936

6 februarie

— I se decernează scriitorului Mihail Sadoveanu diploma de „doctor honoris causa" al Universităţii din Iaşi.

— Sadoveanu-Brănişteanu-Branişte conduc *Adevărul* şi *Dimineaţa*, adevărate citadele ale presei democratice antifasciste.

1937

— „Evocări". În : *Adevărul*, nr. 16.258, 1937, 27 ianuarie, p. 1 ; în *Opere*, 1967, vol. 20, p. 111—114. Cu privire la „Notiţele zilnice din război" ale mareşalului Alexandru Averescu.

— Se dezlănţuie campania fascistă împotriva lui Mihail Sadoveanu. Cărţile sale sînt arse în pieţele publice. În ziarul *Adevărul*, din 1 aprilie 1937, se publică „Protestul intelectualilor", semnat de numeroase personalităţi ale culturii româneşti, printre care : dr. Petru Groza, Liviu Rebreanu, Mihail Ralea, George Călinescu, Al. Philippide, Demostene Botez, Zaharia Stancu, Şerban Cioculescu, Victor Eftimiu, Eugen Lovinescu, George Topîrceanu.

1939

— Apare volumul *Morminte, Lacrimile ieromonahului Veniamin*, Bucureşti, 1939.

Microromanul *Morminte* reia întîmplări din anii 1916—1918, abordate în povestiri şi în romanele *Strada Lăpuşneanu, Trenul fantomă.*

1940

— Începe editarea seriei de OPERE (cuprinzînd lucrări din perioada 1904—1917) sub supravegherea autorului şi îngrijirea Profirei Sadoveanu ; vol. I-IV. Editura Fundaţiilor regale, 1940—1945 ; vol. V, E.P.L., 1948 ; vol. VI—VII, ESPLA, 1951—1953.

— *„Sfaturi cu mine însumi"* — prefaţă la un volum de articole ce urma să apară în anul 1940 (v. anul 1960, în tabelul cronologic ; v. apariţia volumului *Mărturisiri,* 1960 ; v. *Opere,* vol. 19).

1944

— Apare volumul *Anii de ucenicie,* Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1944.
Referiri la anii încorporării în armată şi la cei ai concentrărilor. Reeditări.

1946

1 decembrie

— Este ales preşedinte al Adunării Deputaţilor.

1948

16 aprilie

— Este ales vicepreşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naţionale (funcţie deţinută pînă la încetarea sa din viaţă).

1949

— Este ales preşedinte al Uniunii Scriitorilor.

1950

— Apare articolul „La cumpăna veacului", *Scînteia*, nr. 19.276, 1950, 30 decembrie. Editat în vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 629—631 ; în *Opere*, 1967, vol. 20, p. 495—497. Referiri la primul război mondial și la înnoirile aduse de anii Eliberării.

1952—1953

— Apare seria OPERE ALESE, cu o prefață de Ov.S. Crohmălniceanu ; vol. I—IV, București, ESPLA, 1952—1953 (Biblioteca pentru toți).

1954

— Publică volumul *Erocări*, București, ESPLA, 1954 (printre altele acesta cuprinde discursul-eseu *Poezia populară*).

1955

— Cu ocazia împlinirii vîrstei de 75 de ani, i se conferă titlul de „Erou al muncii socialiste".

— Începe editarea seriei OPERE, sub supravegherea autorului, cu un indice alfabetic final (vol. 1—22. București. 1955—1973) *

1956

— OPERE, vol. 6 ; vol. 7 ; ESPLA.

1957

— OPERE, vol. 9 ; ESPLA.

* Note finale de Profira Sadoveanu ; vol. 19—22 sînt îngrijite de Constantin Mitru.

1960

— Sărbătorirea celor 80 de ani de viață

— Mihail Sadoveanu publică volumul : *Mărturisiri* (Culegere de articole. Prefața Savin Bratu. București, ESPLA, 1960). Unele articole se referă la datoria de onoare față de țară. Numeroase pagini se opresc asupra anilor primului război mondial ; amintim „Sfaturi cu mine însumi" (p. 3—6), republicat în OPERE, vol. 19, 1964, p. 7—10.

1961

19 octombrie

— încetează din viață. Este înmormîntat la Cimitirul Belu, București.

1964

— OPERE, vol. 19 ; ESPLA

1970—1973

— OPERE, vol. 20, 21, 22, Editura de stat, îngrijitor de ediție Constantin Mitru *.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Ediția de față cuprinde (selectiv) povestiri, impresii de pe front, articole de Mihail Sadoveanu — scrieri care oglindesc zguduitoarele bătălii și realități din perioada primului război mondial. Unele au fost inserate în paginile revistelor și ziarelor postbelice (în primă apariție sau republicate de autor, cu modificări, reluări tematice). De pildă, în *Însemnări literare*, *Viața Românească*, *Lumea bazar sentimental*, *Adevărul*, *Adevărul literar și artistic*, *Opinia* etc. Altele au fost adunate în volumele : *File sîngerate*, *Frunze-n furtună*, *Cocostîrcul albastru*, *O întîmplare ciudată*, *Ți-aduci aminte*, *Dumbrava minunată*, *Evocări*, *Anii de ucenicie*, *Mărturisiri* și în OPERE (nr. 6, 7, 9, 16, 19, 20, 21), însoțite de notele Profirei Sadoveanu. Postumele au fost editate sub îngrijirea lui Constantin Mitru.

Am cuprins în ediția noastră lucrări elaborate atît în timpul primului război mondial cît și în anii următori.

Sînt incluse, de asemenea, cîteva istorisiri neapărute în volum — Pînea, Măi Barbarezule !, Sergentul Veveriță, Drapelul, Mihai Marin, Mormîntul lui Salvet. O suită de povestiri, articole și note sînt reproduse din ziarul *România* : Aeroplanele, Țara mea, Jurămîntul, După un an, Frăția, Puterea răbdării, Pilde (nici acestea nu au fost strînse de autor în volum).

Am consultat volumele antologice apărute anterior, volumele de OPERE (Nr. 6, 7, 9, 16, 20, 21), ziarul *România*.

Am ţinut seama de particularităţile de limbă şi ortografice ale autorului.

Tabelul cronologic intitulat „Un om în oastea ţării" reflectă activitatea de corespondent de război a lui Mihail Sadoveanu corelată cu evenimentele social-istorice în mijlocul cărora s-a aflat, reluarea unor teme literare de-a lungul întregii sale vieţi.

S. B.

POVESTIRI

JERTFA RODNICĂ

LUNGI CONCENTRĂRI

Lungi concentrări... Le-am început în mijlocul lui ianuarie 1915, cînd sunau cu sălbăticie vînturile nordului ; și subt arme am simțit cele dintăi adieri ale primăverii. Oamenii, liniștiți, cît au ținut zăpezile și cerurile posomorîte, începură a ridica frunțile și a adulmeca zările cînd prinseră a pluti nourași albi pe cer liniștit și cînd austrul zbici cîmpurile. Triști și gînditori stăteau în repausuri și vorbeau de o mulțime de nevoi, pe care parcă atunci lumina soarelui de primăvară le descoperea lumii.

Au trecut așa martie și aprilie și plugarii stăteau ca-n lanțuri în cătărmi. Numai obositoarele exerciții de zi și de noapte îi mai domoleau, injecțiile antitifice și antiholerice și expunerea situației europene. Mai ales veștile de pe tristele cîmpuri ale suferinții omenești și ale morții îi țineau încordați. Ascultau cu cea mai adîncă luare-aminte întîmplările celui mai mare război al lumii și-al timpurilor.

— Alții pier în locuri străine, zise într-un rînd unul ; le ard casele, li se pustiesc gospodăriile, rămîn muritori de foame pe urma lor ! Sînt alții mai în suferință decît noi !...

Se pare că suferințile mai mari ale altora sînt o mîngîiere pentru năcazurile noastre.

Dar trecu și aprilie, și în strălucita lună a lui mai ieșirăm în tabără, pe o costișă lină, aproape de apa Moldovei. Munții și pădurile erau aproape ; soarele era cald, vremea era blîndă : cîmpul era plin de flori și izvoarele erau bogate și reci la poalele costișei... Eram ca într-un loc de

petrecere ; cel puțin așa ni se părea nouă, ofițerilor. Plugarul îmbrăcat în garnitura de război cugeta și simțea însă altfel.

Totuși ne puteam ușor înșela asupra cugetelor și simțimintelor lui, pentru că în blîndele amurguri de sară începeau între corturi a cînta cu vioiciune viorile și cobzele, fluierele, clarinetele și cimpoiul, și soldatul nostru, pe care-l cunoșteam așa de bine din literatura noastră, nu se desmințea nici de data asta și pornea niște hori și niște bătute îndrăcite, de se cutremura pămîntul. Holobică, de la mitralieră, purta *leșasca* muntenilor în repezile triluri ale cimpoiului lor și îndemna cu glas însuflețit, în tactul danțului :

Haideți, flăcăi, după mine.
Că știu calea-n codru bine...
Că știu turme de berbeci,
Izvoare cu ape reci...

Era o tresărire de viață ș-o atîtare, pe care abia o putea domoli cornistul de serviciu, cu dulcile și prelungile îngînări ale stingerii.

Cineva a făcut odată o observație : „Omul, dacă e bine hrănit, e bine dispus !" Dar acest filosof camarad al meu nu s-a dat mai aproape de cei care petreceau și se amețeau ca să uite. Tîrziu, în tăcerea taberei, ar fi auzit viorile suspinînd înăbușit și ar fi simțit subt acoperișurile de pînză sufletele treze și ochii mari deschiși. Ar fi auzit chiar pe soldați grăind cu glasuri foarte înduioșate despre pruncii lor, despre neveste, despre vitele fără hrană și despre pămînturile nelucrate. Iar pe Ion care purta jocul cel voinicesc, l-ar fi auzit suspinînd c-un glas dulce de *falsetto* un cîntec din locurile unde brazii sînt veșnic verzi, izvoarele limpezi, Bistrița neîncătușată și vulturii slobozi pe ariile cerului.

„Cei de sus" din cînd în cînd își aduceau aminte de miile de oameni ale regimentului nostru, adunați pentru o zi mai mare și o jertfă supremă. Sosiră ajutoare de la o societate anume întocmită în aceste timpuri tulburi, se hotărî începerea urmăririi dărilor pentru complectașii „chemați la datorie" ; ba, mai mult decît atîta, sosi o veste

de bucurie că administrația avea îndatorirea să scoată la muncă pe ogoarele celor concentrați pe cei rămași la vetre...

Legile sînt foarte bune totdeauna și-n orice țară. Au un cusur în unele : trebuiesc aduse la îndeplinire. Dispozițiile stăpînirii cu privire la năcăjiții noștri oameni adunați în tabără erau mîngîietoare fără îndoială. Aveau un cusur : trebuiau aduse la îndeplinire.

În una din frumoasele după-amiezi ale lui iunie, oamenii companiei mele ieșiră la raport la domnu căpitan.

— Ce este ? Ce s-a întîmplat ?

— Trăiți, domnule căpitan, nu-i nimica. Da' avem de raportat cîte-o nevoie, cîte-un năcaz...

Un soldat scund, negricios, cu fața brăzdată, arată o cartă poștală pe care sînt scrise niște slove mari, încurcate, adunate în rînduri strîmbe. Îi scrie nevasta. „Pe cum ca să știi. Ioane, că vineri ne-a coborît boii din munte... că a spus domnu șef că nu mai primește boii și acasă nu ne-a mai rămas nici un *ogrinj* și rag boii de foame... Vină și-i vinde, ori fă ce știi, că eu nu mă pricep..."

— Da' de ce ți-a alungat vitele de la pășune ? întrebă căpitanul.

— Eu știu ? Zice că s-ar fi auzit de *lăcrămații* care s-ar fi făcut împotriva împărțirii ajutoarelor...

— Ajutoarele de la *familia luptătorilor ?*

— Da : se venea cîte zece ori cinsprezece franci de complectaș, care ar fi mai în nevoie...

— Ei ?

— Ei, și la noi s-a împărțit așa cam după ochi și după sprîncene. Domnu primar a dat la un fin al dumnisale, ș-a luat și domnu notar... și ei nici n-au fost *cocintrați.*

— Așa ? Cum se poate una ca asta ?

— Se poate, trăiți, domnule căpitan, ș-acu domnu primar s-a rugat de domnu șef, — care-i peste munte și peste pădure...

— Silvicultorul ?

— Da, s-a rugat să-mi alunge boii, pe cum că eu aș fi *lăcrămat* împotriva lor...

Ce poate să facă domnu căpitan ? Înseamnă numele omului, al comunei și faptul. Și poftește pe alt soldat.

— Tu ce ai de spus ? Şi ţie ţi-a alungat boii silviculturul ?

— Nu, trăiţi, domnule căpitan, că la noi nu este *sivicut* ; da' mie mi-a făcut nevasta un copchil !

— Şi vrei o învoire de două zile ?

— Da, să trăiţi, domnule căpitan...

Şi după ce plecă acesta, bucuros şi uitător de alte nevoi, se înfăţişează al treilea, nalt, smead, cu ochii verzi şi cu mustaţa groasă castanie.

— Spune tu, cumătre Costache, îl îndeamnă căpitanul, ce dor te-a ajuns ? Ţi-a făcut şi ţie muierea un copil ?

— Nu, trăiţi, domnule căpitan, eu am şapte... şi mi-i de-ajuns deocamdată... Dac-a ajuta Cel-de-sus, am să vin cu grupa-ntreagă la alte concentrări. Da' cu *daravela* ceea, cu ajutorul care s-a dat, am şi eu bucluc ! Că şi eu îs nevoiaş, numai Dumnezeu unul mă ştie ; şi mie nu mi-a dat. Primarul mă ia în rîs şi zice că mie ce-mi mai trebuie ajutor, că am copii, şi că eu *îs irou*...

— Cum ?

— *Irou*, domnule căpitan... eu ştiu ce sudalmă a mai fi şi asta ? ! Zice că el ţine banii ca să facă un pod în comună. Dar ştim noi ce pod face el ; pod la crîşma lui Năstase, ori peste apa Sîmbetei...

Al patrulea om năcăjit, cam pălit la faţă şi cu ochiul scăpărător, se plînge împotriva jandarmului.

— Da' ce ai tu cu el ? întreabă căpitanul.

— Eu n-am nimica, trăiţi, domnule căpitan ; dar este poruncă de la stăpînire să ne lucreze pămînturile cei care au rămas pe la casele lor ; aşa ne-aţi spus şi dumneavoastră şi domnu colonel, că asta este ca o răsplată... Ei, şi domnu şef de *jandari* a spus că dacă *fumeia* mea îl primeşte, i-a scoate oamenii la lucru ; dacă nu, nu ! Trăiţi, domnule căpitan ! Ne-au rămas acasă copiii pieritori de foame şi nevestele de batjocura altora !

Căpitanul mai înseamnă un nume, o comună ş-un fapt, fără a îndrăzni să privească spre feţele negre ale celor ce-l înconjoară. Îşi răsuceşte încet şi nervos mustaţa, oftează profund, apoi deodată întoarce capul către soldatul Pintilie.

— Da' pe tine, Pintilie, ce te doare ?

— Trăiți, domnule căpitan, tot cu munca asta.

— Cu munca pe ogoarele voastre ?

— Da, trăiți, domnule căpitan. Acu nevastă-mea-i lehuză... știți că mi-ați dat drumu două zile... Altcineva în casă la mine nu-i, fără decît mama, care-i văduvă, bătrînă, ca vai de capul ei... abia se poate purta. I-a dat ordin domnu primar că să muncească pe ogoarele complectașilor... și cînd a veni rîndul ogorului meu, să-l prășească și pe-al meu... Iaca și ordinul, — zice c-o pune la *amandă*...

Trece la o parte și Pintilie, cu fruntea încrețită și cu ochii tulburi, și vin alții care arată că sînt urmăriți și împliniți pentru bir, pentru *beilic*, pentru străjă. Și iar vin alții cu muncile și cu ajutoarele „familiei luptătorilor", — apoi se face tăcere, sună de corniști, și oamenii se împrăștie printre corturi ca să-și puie rănița.

Sara, fără îndoială, iar cîntă viorile, cobzele și clarinetele, căci cerul e curat și amurgul a rămas pe munte ca o cunună de aur. Și-n corturi, noaptea, iar suspină oamenii și-și spun unul altuia păsurile c-o înspăimîntătoare răbdare. Și adorm gîndindu-se la domnu șef, la domnu primar și la alții, — și înceata lor gîndire face o legătură între faptele acestor agenți ai stăpînirii ș-ai legilor și între ora cea solemnă cînd, destinul cerînd, se vor ridica ei umiliții, nedreptățiții și batjocoriții și vor trece hotarul ca să moară în mugetul tunurilor.

Au adormit c-o mică mîngîiere, ca copiii : că domnu căpitan va raporta, se vor face cercetări, și altele. Mîni alte năcazuri vor umbri pe cele vechi, — dar în fundurile sufletelor picătură de venin se va adăogi la picătură de venin. Căci în înceata lor gîndire se face o legătură între jertfa lor necondiționată și între surîsul senin și nepăsător al celor care aplică legile și dispozițiile stăpînirii în satele unde au rămas femeile văduve, copiii flămînzi și ogoarele părăginite.

A apărut în *Viața Românească*, 1915, tr. III (Documente omenești) ; în volumul *Frunze-n furtună*, 1920 ; în *Opere*, 1956, vol. I (p. 380—386).

Prietinul meu Alexandru Vicol era un om tăcut din fire. Cu ochii limpezi și c-un surîs blajin, sta la masa lui de lucru și aduna coloane de cifre. Căci Alexandru Vicol era un ofițer de administrație. Corect și punctual la slujbă, foarte îndatoritor cu camarazii, părea un om menit să ducă o dulce viață de pace pînă la adînci bătrînețe.

Dar iată că veni războiul. Asupra țării se îmbulziră nouri negri și izbucni furtuna. Camarazii din birouri se adunau, discutau, arătau cu degetele puncte negre și neînsemnate de pe hartă ; sublocotenentul Vicol stătea nepăsător la masa de lucru și aduna numere nesfîrșite. Unii îl priveau lung și li se părea ciudată această stăruitoare nepăsare.

— Ce să faci ? zise într-un rînd un camarad ; pe amicul Alexandru nu-l mișcă decît vînătoarea. Două pasiuni are : fumatul și vînătoarea. Cum are cîteva ceasuri libere. se suie în tren, se coboară la o stație singuratică și începe a colinda coclaurii. Cel mai bun trăgaci din societatea vînătorilor. Nu este așa ?

— Așa e, răspunse încet sublocotenentul, ridicînd ochii de deasupra registrului.

Bătăliile din Apus și din Răsărit și de pretutindeni iar începură a fi forfecate ; camaradul nostru părea pe jumătate surd pentru ele.

Într-o zi însă o simțire de îngrijorare cuprinse tot biroul. Dușmanul era la hotar. Flăcăii țării apărau cu îndîrjire pămîntul străbunilor și mureau eroic cu arma în mînă. La mese era zarvă și vorbă multă. Amicul meu Alexandru Vicol, fără să rostească nici o vorbă, ridică spre tovarășii ochii lui cei mari și buni, apoi și-i plecă iar și puse mîna pe condei. Cu slove îngrijite, scrise încet un raport, prin care cerea, cu puține vorbe, ca să fie trimes pe front într-al 56-lea regiment, — în regimentul din locurile unde copilărise el odinioară.

Aprobarea, se înțelege, veni îndată, și sublocotenentul, într-o dimineață, veni să-și ia rămas bun de la camarazi.

— Vra să zică, te duci ? îl întrebau unii privindu-l lung.

— Mă duc, răspundea el potolit.

S-a dus. A ajuns. Şi-a luat plutonul în primire. Era în locuri tari, în munţi prăpăstioşi, unde la cele dintăi vînturi ale toamnei cădea spic rece de zăpadă. Întărituri săpate în piatră adăposteau pe ai noştri, şi la cîteva sute de metri era şi bîrlogul duşmanului. Ziua, urlau tunurile, răspîndind ecouri fioroase în văi. Noaptea se lăsau pîcle dese, să le tai cu cuţitul, şi soldaţii stăteau de veghe cu mîna pe armă, dormind iepureşte. În zori, porneau patrule tari, şi pocnituri de puşcă arătau că au loc ici-colo întîlniri sîngeroase.

Viaţă grea şi aspră. Veşnic la pîndă, veşnic la hărţuială. Prietinul meu Alexandru Vicol se obişnuia cu toate. Vorbea blînd răcanilor, îi sfătuia, îi îmbărbăta, şi ei toţi îl împresurau cu dragoste, ca pe un frate mai mare. Sara, după ce mînca din ciorba caldă a tuturor, îi cerceta pe toţi în adăposturile lor, sta de vorbă cu fiecare, şi trecea în lungul tranşeelor, ca o umbră liniştită. Numai ţigara însemna un punct luminos în fumegarea serii.

Camarazii răcani îl priveau c-un nemărginit respect. Căci arma amicului Alexandru, aşezată într-o crestătură de piatră, sta toată ziua încărcată, şi-n dosul ei vînătorul era la pîndă. Cum se arăta un duşman lîngă şanţ, ori îndrăznea să se furişeze spre izvorul din vale, arma aceea pocnea scurt. Inamicul cădea brusc. Şi-n adăpostul lui, vînătorul însemna într-un carnet numărul duşmanului şi ceasul întîmplării.

Căci în sufletul lui liniştit se aprinsese o ură grozavă împotriva hoardelor, care iarăşi, ca-n veacurile de demult, rîvneau pămîntul ţării. Pentru el, datoria era ceva zidit din stîncă. Moarte duşmanului ! Nici o clipă de slăbiciune ori de cruţare !

Aşa, în fiecare ceas, în fiecare clipă, în vînt, în zloată, noaptea şi ziua, stătea ca o strajă neclintită în sălaşul lui de piatră. Şi cînd veni un glonte şi-l izbi drept în mijlocul pieptului, întoarse bunii lui ochi şi zîmbi prietineşte către soldaţi, către tovarăşii lui de zile bune şi rele.

„Eu mă duc, voi făceţi-vă datoria", — şopti el domol.

„Răcanii" lui îl aşezară pe pat de cetină şi-l veghiară toată noaptea. În zori a murit. Îl purtară cîţiva spre văile mai calde şi pline de soare. Iar ceilalţi, întunecaţi, rămaseră

la datoria lor, pe hotar, îndîrjiți, cu sufletele pline de hotărîre. Căci omul acela, care vorbise așa de puțin în viață, strecurase în toate inimile din juru-i simțirea cea mare, aspră și neînduplecată : datoria și iubirea sălbatică a pămîntului nostru !

Mormîntul lui, cu cruce de brad, a fost ridicat în vale, lîngă izvoarele cele reci și veșnice care țîșnesc din inima muntelui.

A apărut în *România*, 1917, nr. 9, 10 februarie, p. 1, 2 (cu pseudonimul Vichentie Prisăcaru) ; în volumul *File sîngerate*, 1917 ; în *Opere (Povestiri)*, 1970, vol. 21, p. 510—513.

FÎNTÎNA

Sublocotenentul A. Stegărescu din Regimentul 38 infanterie povestește următoarele :

Era într-o zi de septemvrie 1916. Ocupam cu plutonul meu o tranșee săpată în vîrful unui deal care domina ținutul. La poale se înșira, risipit, satul Arabagi. Dincolo, altă înălțime, c-o sprînceană de pădure la creastă. Acolo era inamicul. Între noi și el, satul și valea : o depărtare între opt sute și o mie de metri.

Era un început de toamnă dobrogeană, cu soare arzător.

Îmi aduc aminte că sufeream de o sete grozavă. Mîncarea și băutura ni se aduceau noaptea. Ziua drumul aprovizionării era măturat de gloanțe. Acuma de foame nu ne plîngeam noi ; mîncam noaptea ca să ne ție și ziua. Dar apa se mistuia într-o clipă, sorbită de atîtea guri arse, și ziua parcă simțeam în noi un jăratic nestins.

Stăteam în adăposturi, cu ochii țintă spre o fîntînă din marginea satului. Acolo era cea mai mare bunătate a vieții, apa, alinătoarea tuturor suferințelor noastre. Dar între ea și noi pîndeau gloanțele inamicului, pîndea moartea.

În după-amiaza aceea însă nu mai putui răbda. Cu toată primejdia, mă hotărîi să încerc pe soldaţii mei. Şi întrebai cu glas tare :

— Ascultaţi, băieţi ! Care din voi coboară la fîntînă ?

Din ascunzătorile lor s-au ridicat în picioare, privindu-mă cu hotărîre, doi soldaţi : Andrei Nicolae şi Chiva Voicu. Erau oameni tari, îi cunoşteam : puteam să-mi pun credinţa în ei. O clipă însă stătui la îndoială.

— Ne ducem noi, domnule sublocotenent..., rosti Andrei.

— Vă bizuiţi ?

— Firește : altfel nu ne-am duce, domnule sublocotenent.

— Bine, plecaţi ; dar fiţi cu băgare de samă.

Au luat cîte o găleată de pînză, şi-au trecut armele pe după gît şi s-au strecurat cu fereală din şanţuri.

Tiptil s-au lăsat la vale. Inamicul i-a lăsat să se apropie. Îi urmăream cu încordare de sus, şi inima-mi bătea.

Au ajuns la fîntînă ; scripetele a început a scîrţîi deodată în tot satul. Şi din gospodării pustii deodată au prins a ieşi şi a alerga spre fîntînă porcii şi toate orătăniile însetoşate. Guiţau, găgăiau, măcăiau, cotcodăceau şi-şi cereau partea lor. Cei doi soldaţi turnară întăia găleată în jghiab, şi animalele şi paserile dădură năvală de-a valma. Cei doi soldaţi rîdeau cu bunătate şi le turnară şi a doua găleată de apă. Apoi traseră din fundul fîntînii şi provizia noastră.

Cînd tocmai mă miram în mine de liniştea desăvîrşită a împrejurimilor, începură împuşcături înteţite de la inamic spre fîntînă. Un purcel începu a coviţa cu durere. Soldaţii se aruncară repede în dosul ghizdelelor şi începură şi ei a trage spre dealul dimpotrivă. Atunci şi de pe dealul nostru începu o pîrîială grozavă, care umplea de freamăt şi de sunete valea. La loviturile duşmanului, în jurul fîntînii se răscolea şi fierbea pulberea. Vieţuitoarele satului fugiseră care-ncotro putuseră.

Deodată soldatul Andrei Nicolae se ridică de la locul lui cu liniște ; ia în cele două capete ale armei găleţile cu pînză, ca-ntr-o cobiliţă, aşează pe umăr arma şi porneşte către noi.

M-a apucat un fel de furie și-o frică pentru viața lui. De sus am început să urlu către el : „Zvîrle gălețile ! adăpostește-te ! au să te ucidă, nenorocitule !“ El părea că n-aude. În juru-i, printre picioare, pulberea răscolită arăta locul căderii gloanțelor inamice. El umbla lin, în pas cadențat și suia nepăsător la deal.

— Poftim apă rece ! zise el vesel intrînd în tranșee.

Soldatul celalalt, Chiva Voicu, se făcuse și el nevăzut de la fîntînă. Intrase în sat. După o vreme, cînd era soarele spre asfințit, îl văd și pe el ieșind dintre case și suind spre noi c-un stup de miere în brațe. Venea legănîndu-se ca un urs. Bătură și spre el cîteva împușcături zadarnice.

Rîdea și acesta :

— Andrei a adus apă, zise el, punîndu-mi dinainte știubeiul ; eu, domnule sublocotenent, ți-am adus dulceți !

A apărut în *România*, 1917, nr. 21, 22 februarie, p. 1 ; în volumul *File sîngerate*, 1917 ; în *Opere*, *(Povestiri)*, 1970, vol. 21, p. 514—516.

SORCOVA

Regimentul 1 Roșiori, Escadronul I. Povestirea soldatului Motoroga Ion.

Eram schimbul al treilea de sentinelă, în post, pe Dealul Mare. Se revărsa de ziuă ; în răsărit parcă era o coroană de foc : zorile Anului nou 1917.

Stam cu ochii cufundați în lumina aceea tainică și mă gîndeam la toate cele petrecute : la luptele și năcazurile noastre și la durerea celor rămași la căminurile călcate de străin.

Altădată ziua cea mare a Anului nou ne găsea la casa noastră cu masa întinsă și cu toate din bielșug. Pe uliți umblau copiii veseli cu sorcove înflorite. Acuma pragul ni l-a călcat lifta străină, în paturile noastre se lăfăiesc dușmanii, ș-ai noștri, cei altădată veseli, fugari prin rîpe și

păduri, privesc cu groază zorile sîngeroase ale Anului nou. Îi vedeam parcă înainte-mi, și ochii mi se umeziră de lacrimi, în vreme ce simțirea răzbunării îmi încleștа inima ca o ghiară de vultur.

Cum stam așa, iată că văd pe domnul sublocotenent venind cu sorcova pe linia sentinelelor. Ridică și spre mine crenguța cu frunze uscate. Îmi zice :

— Ce ești trist, mă Ioane ? Azi e Anul nou. Să fim toți bucuroși !

— Da, domnule sublocotenent ; dar mă gîndeam la ai mei și la vetrele noastre părăsite.

— Tărie și credință, Ioane ! îmi răspunse domnul sublocotenent, și-atunci parcă mi s-a luminat și mi s-a întărit sufletul.

El trecu spre bordeiul domnului maior, eu mă schimbai din post. Trecui spre adăposturi, la ceilalți camarazi. Îi găsii pe unii triști, cu ochii în lumina ca de primăvară a soarelui. Alții păreau fără grijă, glumeau, își scoseseră de pe ei rufele și le ceteau ca pe niște gazete în preajma focului. Felurite vorbe și înțepături zburau din gură în gură. În larma aceea de rîsete sosi și domnul sublocotenent.

— Ei, băieți, rosti el vesel, azi e Anul nou al nostru, zi cu noroc : mergem la treabă ! trebuie să scoatem pe nemți de pe dealul Bărăștilor !

Cînd l-am auzit, m-a cuprins un fel de bucurie. Mă uit în jur : tuturora le sticleau ochii, căci puteau plăti în ziua de Anul nou multe năcazuri îndurate. „Am să lovesc cu durere și cu sete !“, îmi ziceam eu în gîndul meu.

Am mîncat în liniște ; am băut cîte-o teică de vin și ne-am firitisit cu toții ; după aceea am strîns cătărămile pe noi și am așteptat pe domnul sublocotenent.

Pe la ceasurile trei, am plecat. Domnul sublocotenent al nostru mergea înainte, cu sorcova în mîna stîngă și cu carabina în dreapta. Au început tunuri, puști, mitraliere. Pînă sara, am ajuns pe dealul Drăgotești, la trei sute de metri de șanțurile nemților. Din locul nostru îi auzeam bolborosind în limba lor. Toată noaptea au urmat focuri rare de pușcă. Apoi, în zori, am pornit iar. Trebuia să coborîm clina Drăgoteștilor și pe urmă să suim dealul Bărăști, la creastă.

Domnul sublocotenent ne-a zis atîta :

— Băieți, acu să arătați voi vrednicia călăreților ! Și a făcut semn cu sorcova : Înainte !

Ne-am repezit ca zvîrliți din tun. Ura ! Înainte ! trompetul sună asaltul. Ajung. Lovesc cu patul armei, lovesc cu țeava, casc ochii și văd la picioarele mele trei nemți căzuți. În jur veneau și ceilalți ai noștri uitîndu-se urît. Pe coastă, dușmanii fugeau spre altă linie de tranșee. Curînd nu i-am mai văzut.

Domnul sublocotenent se apropie de mine :

— Foarte bine, mă Ioane ; tu ai intrat întâi în șanț...; îmi zice el cu blîndețe și mă bate ușor cu sorcova peste fruntea asudată.

Așa tare m-au mișcat cuvintele lui, încît îmi simții iarăși ochii înfierbîntați de lacrimi, și nu i-am putut răspunde nici un cuvînt.

A apărut în *România*, 1917. nr. 23, 24 februarie, p. 3 ; în volumul *File sîngerate*, 1917 ; în *Opere (Povestiri)*, 1970, vol. 21, p. 503—505.

PAJURA

Regimentul 57 infanterie lupta în valea Jiului către mijlocul lui octomvrie, în pozițiile de la Dobrița, Rasovița și Ursătei. Cu vrednicie și cu durere pentru țară se băteau flăcăii Olteniei. Era în acele neuitate zile cînd bavarezii au fost zdrobiți, risipiți și fugăriți pe toate văile și măgurile munților.

La 12 octomvrie, la amiază, batalionul domnului căpitan Bădescu ocupa înălțimea Tufaia, și lupta începu îndată cu un inamic de trei ori mai numeros decît ai noștri.

Noi ne țineam bine, povestește sublocotenentul M. Vulpescu ; dușmanii atacau cu putere. Vedeam în juru-mi soldații îndîrjiți și ațîțați cercîndu-și necontenit baionetele.

Tunul bubuia ca o darabană uriașă și gloanțele piuiau ca niște gîngănii deasupra noastră.

Aveam în plutonul meu soldați tari și neînfricoșați. Mă puteam bizui pe ei. Îi cercetam cu ochii, îi îmbărbătam ; ei îmi răspundeau zîmbind, își dădeau capelele pe ceafă și se grămădeau asupra armelor, împroșcînd moartea în liniile inamicului. Observ că unul, cel mai bun, Tudor Pecingină, lipsea. Întreb pe șeful lui de secție :

— Unde-i Pecingină ?

— Trăiți, domnule sublocotenent, e dus în patrulă cu caporalul Mischie.

— L-ai trimes tu ?

— Domnule sublocotenent, s-a cerut el singur. M-a rugat chiar ; zicea că el vrea să-și facă un gust, să ia pipa lui Ianoș.

— Bine.

Am început a rîde, urmărind toată linia de foc care scăpăra în nourași ușori, repede risipiți.

— Domnule sublocotenent ! Domnule sublocotenent ! mă strigă deodată sergentul. Vine Pecingină.

În adevăr, din încreștitura unui dîmb, de după niște tufișuri, venea cu soldatul, cu Mischie și cu patrula. Rîdea vesel cu toată gura, și cînd mă văzu începu să se scarpine sub capelă, cum îi era obiceiul.

— A adus bavarezi ! zise sergentul.

Într-adevăr, cei opt oameni mînau în dosul crestei șaptesprezece nemți cam uluiți și speriați.

— Ce-i, Pecingină ? îl întreb eu pe soldat.

— Păi, domnule sublocotenent, eu m-am dus cu domnul caporal Mischie, după Ianoș. Ce să fac ? Pe dînșii, băieți ! Dă cu pușca, dă cu pumnul — mai omorîm, mai fugărim ; pe aceștia-i prindem și vi-i aducem plocon, trăiți, domnule sublocotenent !

— Bine, Pecingină, cu tine nu se-ntovărășește românul degeaba. Ești om de ispravă !

— Am noroc la vînat, domnule sublocotenent, îmi răspunde rîzînd soldatul. N-am dat peste Ianoș, mi-a ieșit în cale Friț. Parc-am știut. După ce i-am prins, am și început a întreba : „Bă ! Pe care-l chiamă Friț ?“. Și mi-a răspuns unul : „Uite-l : cel cu capul mare și cu nasul roș !“ Nici nu se putea să-l cheme altfel, domnule sublocotenent.

Soldaţii întorceau capul spre el zîmbind. Asta era specialitatea lui Pecingină de la începutul campaniei : vînătoarea. Nu era zi lăsată de la Dumnezeu să nu iasă el în poteci şi ţiitori, cercetînd, pîndind şi adulmecînd pe inamic.

Umbla în primejdie ca peştele în apă şi pasărea în văzduh.

— Eu ştiu c-am să mor, domnule sublocotenent, zicea el cu nepăsare ; dar vreau să cad cu vrednicie, ca un voinic. Bunicu-meu a fost pandur al Vladimirescului. Pe iarbă verde, domnule sublocotenent, şi cu faţa la cer ! Să-mi îngheţe ochii aţintiţi către Dumnezeu !

Căuta moartea.

În ziua de 13 octomvrie, după ce am schimbat poziţia de la Tufaia, Pecingină nu răspunse la apel. Întreb pe caporalul Mischie :

— Ce s-a făcut Pecingină ? Unde-i ?

— La vînătoare, ca de obicei, domnule sublocotenent. A plecat la Laleşti, cu patru camarazi. Zicea că are o datorie către Ianoş. De atunci nu s-a mai întors.

— O fi căzut, mă băiete.

— O fi căzut, domnule sublocotenent. De două luni îşi bate joc de moarte... A înfruntat-o în fiecare clipă. A străpuns atîţia duşmani cît nu le mai ştiu sama. Le-a pierdut şi el socoteala, i-a lovit unde i-a găsit : în post, în patrulă, în şanţurile lor, la un loc, rătăciţi... prăpăd a făcut, domnule sublocotenent. Acum i-o fi venit şi lui vremea şi rîndul...

Caporalul Mischie vorbea astfel, însă nici el singur nu credea ce spune. Nu credeau nici ceilalţi camarazi. Nu credeam' nici eu în moartea celui mai vrednic soldat al plutonului.

Dar Pecingină nu veni nici peste noapte.

În ziua de Sfînta Paraschiva, începurăm lupta de la Racoviţa. Şi pe cînd făceam o recunoaştere la aripa stîngă a vrăjmaşului cu plutonul, deodată, într-o vălcică, la poale de pădure, găsii pe Pecingină.

Căzuse în adevăr. Sta cu spatele pe pat de iarbă şi muşchi, cu ochii sticloşi spre albastrul cerului, cu faţa solemnă şi severă. Sîngele cursese rîu din el prin multe răni şi se aşternuse în juru-i ca o pînză de purpur.

Dar nu era singur. Şase bavarezi zăceau în juru-i. Patru erau morţi, fulgeraţi : unul cu capul zdrobit, trei străpunşi de baionetă. Doi erau răniţi de moarte, stăteau încovrigaţi, gemeau şi nu se mai puteau tîrî.

Unul din aceştia îngăima româneşte. El ne-a spus trudindu-se că ei şase au vrut să facă prizonier pe soldatul căzut. Dar n-a vrut să se predea. A sărit ca o fiară. Cu o bucată de stîncă a zdrobit unuia capul. Cu baioneta şi cu patul puştii a doborît şi pe ceilalţi.

— Aşa om n-am văzut niciodată, zicea rănitul cu trudnic glas. L-am lovit, a rămas în picioare. Îi curgea sîngele din răni, el urla şi se bătea cu noi. Am căzut cu toţii : a căzut şi el, dar cel din urmă.

Soldaţii, în juru-mi, ascultau în tăcere. Multora le erau ochii umezi de lacrimi.

Pecingină îşi dormea somnul din urmă pe iarbă verde, cu faţa la cer, aşa cum voise. M-am descoperit. L-am salutat fără nici un cuvînt. Apoi, fără să vreau, mi-am ridicat privirile în sus, acolo unde părea că se uită şi el. În fundul cerului curat, departe, se rotea lin o acvilă regală cu aripile întinse. Părea o cruce plutitoare pe undele înălţimilor... Şi, încet-încet, se ridică sus, tot mai sus, pînă ce se mistui deodată tainic şi fără de urmă.

A apărut în *România, 1917*, nr. 34, 7 martie, p. 1, 2 ; în volumul *File sîngerate*, 1917 ; în *Opere (Povestiri)*, 1970. vol. 21, p. 517—521.

ORDONANŢA

În valea Uzului, într-un rînd, în zori-de-ziuă, mă pregăteam de atac cu compania.

Eram pe-o vreme posomorîtă de toamnă, în zilele acelea cînd ne istoveam pe graniţă stînd bulziş pretutindeni în bătaia puhoiului.

Noi aveam săpate adăposturile pe-o costişă ponorîtă, lîngă o poiană. În vale scînteia un fir argintiu de apă şi dincolo stătea Ungurul în vizunii. Toată ziua bătea din două mitraliere, de-mi era lehamite. Parcă ieşeau la sfadă două muieri rele. Din cînd în cînd s-amesteca şi-un tun de dincolo de dealul lor, c-o bubuire adîncă şi surdă. Cum îl auzeau, mitralierele porneau mai hărţăgoase. Răspundea una subţirel şi iute de la noi. Şi cîteodată porneau şi puştile de pretutindeni ca o pîrîire neîntreruptă de vreascuri, şi răspundeau strigătele sălbatice ale oamenilor, cu prelungi ecouri în văi.

Zile după nopţi şi nopţi după zile petreceam aşa. Fagii îşi troieniseră frunza şi prin cetina neagră trecea vîntul de toamnă ca o susurare de ape fără hodină. Prin poiana pustie, cîteodată, cînd lucea slab luna şi era linişte, treceau ceţi, alinaţi o clipă de spaima care cuprinsese împărăţia lor. Păreau siluete fantastice, zările de ceaţă uşoară... De obicei, nopţile erau negre şi ungurii veneau la atac prin întunerec... Era o larmă, o nebunie de focuri de armă şi de explozii de granate, — o încordare aprigă în necunoscut, în beznă... Oamenii singuri atunci, totdeauna trezi şi obişnuiţi cu noaptea, ieşeau la baionetă şi zvîrleau îndărăt umbrele acelea de groază.

Aşa de zece zile petreceam încordat şi frămîntat. Rareori puteam aţipi la postul meu, în capul oaselor, rezemîndu-mi fruntea pe braţul stîng, cu dreapta pe carabină.

Şi într-un rînd, în zori, mă pregăteam să ies iar, cu oamenii mei, spre stînga ungurilor. În vale, asupra părăului, se ridicase peste noapte o punte lăptoasă.

Cu harta pe genunchi, mă sfătuiam încet cu sublocotenentul meu. Sergenţii în picioare, în jur, ascultau. Era un fel de solemnitate tainică şi cenuşie.

Tocmai isprăvisem, cînd ordonanţa mea, *domnu Iordache*, îşi făcu loc cu umărul şi-mi înfăţişă ceaiul. Eu cuprinsei teica, — şi el nu lipsi să-mi atragă luarea-aminte obişnuită cu glasu-i protector :

— E fierbinte, domnule locotenent !

Apoi, nalt, slab şi mustăcios cum era, se uită de sus la mine, atent, şi dădu din cap c-un fel de grijă. Îl întrebai :

— Ce te uiţi aşa lung la mine, domnule Iordache ?

— Mă uit, domnule locotenent, îmi răspunse el părînteşte ; căci nu te-ai ras tocmai de la Vinerea Mare ; de zece zile !

— Ei, ce să-i faci, domnule Iordache ? Aşa vine imprejurarea. N-avem vreme !

Sergenţii se uitară unul la altul zîmbind. Mai auziseră şi ei asemenea dezbateri între mine şi-ntre „moşneagul meu" ; căci Iordache Păun era leat vechi, din rezervă.

— Ştiu eu, domnule locotenent, vorbi Iordache serios ; dar omului bărbierit îi şade mai frumos. Pare mai tînăr.

— Pesemne ai înţeles, domnule Iordache, că mergem la bal !

— Am înţeles, domnule locotenent. Am eu aşa *idee* că trebuie să fii cu grijă, hrănit şi curat : c-apoi atuncea te ocoleşte !

Ştiam acuma că Iordache Păun, dădaca mea, avea părerea că acea tainică, teribilă şi nevăzută Moarte, pe care n-o numea nimeni, dar la care toţi ne gîndeam, — are predilecţii ascunse şi protejează cu hotărîre anume oameni, în furtuna care ne purta ca pe frunze de toamnă... Bărbieritul meu, indispensabil după părerea lui, venea deseori în dezbatere, şi cam în acelaşi chip... Alăturea cu asemenea grijă ordonanţa mea nu uita şi pe celelalte, pentru el tot aşa de importante. Printr-însele el aşezase asupra mea o adevărată epitropie. Îmi ţinea nu numai socoteala rufelor, ci şi a mîncării, şi a banilor. Ţinea să mă convingă să nu fumez decît cincisprezece ţigări pe zi. Mormăia îngrijat cînd jucam *pocher*, într-un ceas de răgaz. Îmi dovedea că la război omul trebuie să mînînce mult şi să bea bine, şi-mi punea totdeauna înainte un praznic întreg. Mă priveghea totdeauna de aproape cu ochii lui negri, cu obrazul serios pe care stăteau zbîrlite ca de vînt două mustăţi groase şi ţăpoase de culoarea mătasei uscate de porumb.

— Trebuie să te razi ! hotărî el cu gravitate.

— Bine, îi răspunsei eu. Întăi să ne facem datoria şi pe urmă ne bărbierim. Acuma nu mai este vreme !

El dădu din cap cu îndoială. Totuşi se resemnă. Întrebă :

— Atuncea pe la ce ceas ?

— Apoi poate pe la nouă să fim gata, domnule Iordache.

— Am înțeles ! încheie el cu liniște.

Pe urmă, înălțînd fruntea, se uită la pîcla munților și la nourii din urmă, de pe țară. Clătină iar din cap. Mai avea ceva de spus :

— Are să ploaie, domnule locotenent. Să-ți aduc pelerina.

Fără să aștepte hotărîrea mea, se întoarse în loc, coborînd în moșiroaiele noastre întortochiate. Iar eu, încă o dată, lămurii celor din juru-mi ordinele.

Cînd sergenții, solemni, cu ochii întunecați de umbra ceasului de primejdie, trecură la unități, — ridicai ochii și privii mișcat pe militelul și sprintenul meu sublocotenent. Îi strînsei mîna, — ne sărutarăm de despărțire. Ca totdeauna în fața atacului, un bolnav sentiment de jertfă, de dragoste nemărginită pentru Moldova noastră, îmi umplea pieptul ca un zăgaz de lacrimi abia stăpînit. Așteptai un scurt răstimp pe gînduri, clădind cu imaginația episoade fierbinți, în care mă urmăream cu inima bătînd, pe mine însumi. Apoi, cînd vîntul zorilor începu a mîna pîcla peste capetele oamenilor mei tăcuți, mă ridicai și dădui semnalul.

Pe nesimțite ieșirăm din adăposturi.

În văile noastre era liniște. Numai de pe alte meleaguri, de departe, ca de supt pămînt, vibrau tunete.

La pîrâul din vale, între tufari, cercetașii noștri dădură peste o patrulă de honvezi. Un foc de armă rupse tăcerea. Îndată simții înspre șanțurile inamicului mișcare. Cum nu eram departe, dădui semn de grabnică înaintare, — și toată compania izbucni într-o larmă grozavă.

Eram încă în perioada cînd făceam războiul naiv, cu asalturi cinstite, îndîrjite și eroice. Urcam stîncile în ploaia de gloanțe, ne opream scurte răstimpuri, și iar porneam cu sunet.

Pîcla începu să se risipească. Cele două mitraliere prinseră a clămpăni.

Din nourii vineți de la răsărit porni a cerne ploaie. Îmi aduc aminte că primele picături le simții pe fruntea fierbinte cînd tocmai priveam spre sublocotenentul Ionașcu, băiatul meu cel militel, cum, cățărat între muchi de stînci, cu plutonul după el, lua o poziție prielnică.

Îndată, ca prin farmec, simţii pe cei din faţa mea slăbind. Instinctiv oamenii mei aplecară baioneta şi zvîcniră într-un ultim avînt. Văzui căzînd în jurul meu : unul, trei, cinci. Cădeau scurt, răsucindu-se în loc. Ceilalţi, cu buzele întredeschise, cu ochii mari, se duceau suflînd pripit şi furtunos...

Ca într-un vis roşu, îmi bătea în auz furioasă clămpăneala mitralierelor. Nu mai eram stăpîn pe mine ; eram purtat înainte printre ţiuituri şi zvîcnituri stranii. Printre zigzagurile, căderile şi salturile oamenilor mei, printre buturugi, peste bolovani, prin gropi de obuze, treceam ca furat de o putere străină. Ţipete, urale, pîrîiri de arme, bătaia tunului. Ca o vedenie îmi tremură pe dinainte privelişti, — pînă ce, gîfîind, mă oprii la şanţurile inamicului.

— Fug ! I-am răpus ! strigau sergenţii. În juru-mi oamenii îşi scoteau din cap capelele şi se ştergeau de sudoare. Sublocotenentul, aproape, se uita la mine rîzînd şi trăgea spasmodic dintr-o ţigară. Iar din nouri ploua tot mai des şi mai rece.

— Au să se întoarcă ! observă apoi ofiţerul, zvîrlind ţigara şi venind către mine.

În adevăr, honvezii încercau să se întoarcă, cu ajutoare ; dar ei nu ne mai puteau surprinde, cum îi surprinsesem noi.

Începu o luptă de împuşcături îndelungi. Tunurile se întăriţară peste culme şi obuze începură a se sparge în apropierea noastră. Oamenii trăgeau din adăposturi cu linişte şi prindeau să întoarcă şanţul. Trimesei agenţi de legătură spre companiile din dreapta şi din stînga şi la artileria noastră. Apoi mă apucai să-mi scriu raportul către batalion.

Atunci simţii lîngă mine silueta naltă a lui Iordache şi-i auzii glasul liniştit.

— Trăiţi, domnule locotenent, plouă. E greu de scris. Aşezaţi-vă întăi bine pelerina pe umeri.

— Da' ce, domnule Iordache ? Mi-ai adus pelerina ?

— Am adus-o ; de ce să n-o aduc ?

— Te-ai ţinut după noi ?

— M-am ţinut. Am adus şi briciul, ca să te bărbiereşti.

— Cum se poate ?

— Apoi așa ne-a fost vorba. Nu te-ai ras de zece zile : de la Vinerea Mare.

— Vra să zică, tu umblai printre gloanțe, după noi.

— Umblam, de ce să nu umblu ? Era opt ceasuri jumătate. Știi, cînd ești cu toții, la iureș, e altfel... Așa, umblam singur și auzeam țiuind gloanțele ca albinele și-mi pocneau deasupra capului șrapnele... Se făcuse inima-n mine cît un purice.

— Vra să zică ți-a fost frică ? întreb eu mirat.

— Se-nțelege că mi-a fost frică. Da' vedeam că plouă și trebuie să-ți aduc pelerina. Pe urmă mă gîndeam că, după ce se mîntuie toată *daravela,* la ceasul nouă, trebuie să mă înfățișez aici cu briciul, că mai mult de zece zile nu te pot suferi nebărbierit. Da' de frică mi-a fost, ce să zic ?

— Te temi de moarte, domnu Iordache ?

Ordonanța mă privi lung, cu ochii lui gînditori. Îmi răspunse :

— Nu, asta nu. De ce să mă tem de moarte ? Mai mult decît o viață nu sînt dator.

— Așa-i, dar te gîndeai la nevastă și la cei patru copii.

— Da, mă gîndeam. Uite briciul și soponul, adăugă el cu blîndețe, c-un fel de condescendență către un frate mai mic, care nu înțelege toate cîte sînt pe lumea asta. Te așezi colea. pui oglingioara într-o cotruță, ca să n-o spargă vreun glonte, și te bărbierești frumos. Eu mă duc să chibzuiesc ce mîncăm pe ziua de azi !

Soldații din preajmă ascultau convorbirea asta fără să zîmbească. Iar domnu Iordache, serios, ieși din adăpost prin ploaie, printre explozii de obuze, și porni la afacerile lui cu liniște.

Nu știu de ce de-atunci, după mărturisirea lui simplă, pînă ce-a căzut sfîrticat de un obuz în Poiana Linului, am simțit în fața ochilor lui adînci oarecare încurcătură. Noi aveam se vede despre eroism păreri pe care omul meu nu le cunoștea deloc.

A apărut în *România*, 1917, nr. 38, 11 martie, p. 1 ; în volumul *File sîngerate*, 1917 ; în *Însemnări literare* nr. 27, 1919 ; în volumul *Frunze-n furtună*, 1920 ; în *Opere*, 1956, vol. 6, p. 424—430.

Era către mijlocul lui noemvrie, — în zilele cele cumplite cînd năboiau dușmanii ca apele prin toate strîmtorile munților. Și mă aflam cu regimentul 50 de infanterie pe lîngă Dragoslave, într-un loc căruia îi zice Valea Cîrstei. Acolo erau pripoarele arse de brume și crușite de sînge. Se băteau oamenii în pustietăți, supt colții muntelui Pietrosul. Pe poteci pe care nu le călcaseră din veacuri bătrîne decît ciobanii cu căciuli de oaie, se arătase „limbă străină", cum ziceau năcăjiții noștri soldați. Și tunurile treziseră vechile singurătăți ; le țineau deștepte zi și noapte, într-o bubuire înfricoșată, al cărei profund fior trecea din stîncă în mine, — cînd îmi plecam fruntea istovită de vegheri și trude pe aspra cremene...

Eram cu compania mea îngropat în coborîșul văii. Troieneau vînturile de toamnă peste noi frunzarele c-un foșnet de mîhnire. Și pîclele de sară parcă intrau și-n sufletele noastre : căci viața ce-o duceam, între cer și ripă, între necunoscuturi, între țiuiturile gloanțelor, sub zvîcnirea necontenită a tunului, era mai mult o neliniște înfrigurată.

Și cu și trupa, de săptămîni nu ne dezbrăcasem. Din trecutul cel fericit, moale și îmbielșugat, ieșisem deodată violent și pentru totdeauna. Căzusem parcă într-un infern al trudei fără somn.

Dușmanii erau foarte aproape, între zimții suri ai muntelui. Apăruseră într-o dimineață rece, într-o bruscă învălmășire de granate și focuri de armă, și se tupilaseră în vecinătate.

Îi vedeam : erau oameni blonzi, cu ochii triști, nedumeriți parcă de furtuna care-i smulsese de la căminuri și-i îmbulzise în aceste pustii depărtări. Ca ascultînd de impulsiuni mecanice, se mișcau spre noi, se zbăteau în descărcările armelor și mitralierelor, și se prăbușeau îndărăt cînd chinuiții noștri oameni ieșeau cu baionetele, — contraatacînd cu mohorîtă mînie.

După crude jertfe, se lipiră de stîncă istoviți, așteptînd alte valuri, din urmă. Trudiți, vegheam și noi, observîndu-i, în zilele acele de răpciune, scurte și de coloarea bru-

mei. Vegheam şi-n lungul nopţilor reci : patrulele se şupureau ca sălbăticiunile, necontenit, dincolo de şanţuri.

Oamenii noştri simţeau cu disperare că în curînd vom fi covîrşiţi. Ş-atunci îndîrjirea îi purta spre lovituri de îndrăzneală. Împingeau recunoaşterile de noapte pînă în şanţurile nemţilor şi uneori lăsau să cadă în sfaturile lor granate, care clipeau aprig, izbucneau şi umpleau prăpăstiile de un fel de muget fioros. După asemenea isprăvi, împuşcăturile pîrîiau toată noaptea şi tunurile cele mari începeau lătrături fantastice de dihănii nevăzute şi enorme ascunse în cotloanele munţilor.

Între oamenii aceştia mîhniţi şi îndrăzneţi aveam acolo pe unul — Dulhan. Era un soldat prost, lat în umeri, cu ochii blajini, cu obrazul ars de soare. Vorbea încet, umbla moale, bălăbănindu-şi mîinile mari, — nişte labe bătătorite şi negre, cu degetele noduroase.

Toată ziua sta ticnit, fumîndu-şi capetele de ţigară, într-o cugetare adîncă. Sara, mîinile-i uriaşe începeau să se frămînte în juru-i, ca nişte gîngănii străine de el... Îl întrebai într-un rînd :

— Ce tot te foieşti ? Ce cauţi întruna, Dulhan ?

El îmi răspunse, cu ochii înainte, ţintă, spre „limbile străine" :

— Mă uit la dînşii, domnule locotenent, şi le pregătesc o leacă de nuntă pe la noapte...

Între noi şi nemţi se ridica o colibă mare de scînduri, — o *odaie,* cum îi spuneau oamenii din văi. Din ascunzişul ei deseori clămpănea spre noi cu răutate şi îndîrjire o mitralieră. Patrulele de noapte încercaseră atacuri mute asupra *odăii ;* nu izbutiseră însă să facă vreo ispravă. Nopţile erau oarbe, locurile priporoase, capcăni pîndeau la fiecare pas : drumul spre *odaie* era un fel de cale a morţii.

— Domnule locotenent, îmi zise Dulhan, tot stau eu şi mă chitesc cum am face cu căţeaua ceea a neamţului. Fel şi chip mă gîndesc. *Mitraliera* ceea îi aşezată pe cale neîntoarsă. Cum să fac s-o prindem ?

— Dulhan, îi zic eu ; cu puţintel curaj toate se pot face.

— *Coraj* este, domnule locotenent, îmi răspunse soldatul cu vocea-i groasă ; dar aicea se vede treaba că trebuie ş-o leacă de *glagori.* Au pornit împotriva ei, domnule loco-

tenent, mulți oameni de la noi : și-au lăsat acolo capetele. Acu o săptămînă s-a dus și dus a fost domnu sergent Danțuș. Era om viteaz, domnule locotenent. Păcat de dînsul ! Eu, ce-aș putea face, la asta mă gîndesc. Planuri n-am. Da' poate m-or lumina într-o noapte Dumnezeu și Maica Domnului !

Cu mîinile-i bătătorite tot mîngîia și rînduia lîngă el trei granate mari, lungărețe.

— Dulhan, fii cuminte și bagă de samă..., îi zisei eu cu prietenie, părăsindu-l.

El se ghemui în șanț, cu fruntea încrețită și cu ochii ațintiți, cu obișnuita-i înfățișare amărîtă.

Noaptea se scurse cu tresăririle obișnuite, cu focuri de armă și cu bătăi spărioase de tun. În zori, amorțit de frig și nesomn, tocmai mă pregăteam să fac obișnuita inspecție pe linia santinelelor, cînd zării pe Dulhan lîngă postul de comandă.

— Ce-i Dulhan ? De unde vii ?

— Domnule locotenent, vorbi el amărît : am cercat, dar degeaba ! Dacă n-am eu carte, așa ca un domn ofițer, să mă uit pe hartă și să fac un plan... Iaca, mi-am pierdut noaptea degeaba. Așa mă chinuiesc de-o mulțime de vreme. Mergeți pe linie, domnule locotenent ?

— Da.

— Merg și eu cu dumneavoastră.

— Bine, Dulhan, haidem.

— Da, domnule locotenent. În astă dimineață, urmă el, a dăruit Cel-de-sus o pîclă așa de deasă, că-și dă neamțul cu degetele-n ochi. Așa-i de deasă că poți s-o tai cu *baioneta*... Astă-noapte, străluceau stelele ca lumînările. De asta n-am putut face nimica. Acu mi se pare că s-ar putea face ceva, dar știu eu ce ? Dacă nici acu nu m-apropii de *odaie*, apoi mai bine mă făcea maica un mînz și mă mînca un lup !

Pe cînd el încă vorbea stăpînit, porniram cu luare-aminte în lungul liniei. Dulhan se ținea la stînga mea, spre inamic, cu pușca sub braț. Nu vedeam nimic. Străjile răsăreau deodată înainte-ne, ca din pămînt.

— Uite, domnule locotenent, îmi şopti deodată Dulhan ; aici este un brăduţ rupt. Pe-aici am trecut noi, drept azi o săptămînă, cu domnu sergent Danţuş, la *odaie*. El rîdea şi spunea cîte-o drăcie. Ciţi nemţi şi unguri călcase el, domnule locotenent, să am eu atîtea oi, aş fi om de samă, domnule locotenent, şi m-aş alege *dipotat*... Dar i-a fost scris să-l muşte şi pe el căţeaua. Nu s-a mai întors. Totdeauna viaţa noastră-i în mîna lui Dumnezeu. Nu-i aşa, domnule locotenent ?

— Aşa-i, Dulhan.

— De-aceea şi eu, domnule locotenent, umblu prin războiul ista fără teamă. Cum mi-i scris. Sărac, amărît şi trudit, pot cădea oricînd subt o tufă. Cine să-ntrebe de mine ? Unde-i Dulhan ? Nu mai este Dulhan. Trec ceilalţi şi el rămîne. Pot să pier oricînd şi la mine-n sat, în Vrancea, poate n-ajunge nici numele. Dar dacă Dumnezeu vrea să-mi mai văd nevasta şi copiii şi să mă-ntorc la sărăcia mea, nu se prinde glonţul de mine, domnule locotenent, cum nu se prinde nuca de perete. Pîn' ce-a zice Dumnezeu *destul*, trebuie să năcăjim şi să ne facem datoria !

Vorbind aşa încet, prin pîcla deasă a zorilor, soldatul coti, se depărtă de mine şi se îndreptă cu linişte spre *odaie*.

Deodată se opri şi păru a asculta, atent. Mai făcu vreo cîţiva paşi, iar se opri ascultînd ; apoi se întoarse către mine :

— Domnule locotenent, îmi şopti el, întinzîndu-se spre mine, cu mîna pîlnie la gură ; sînt nemţi la *odaie*. Îi aud cum desprind scînduri. Rebegesc săracii, şi le trebuie foc.

Îndată, în adevăr, se auziră deslușit pîrîituri de scînduri rupte şi desprinse. Oamenii dindărătul meu, din şanţuri, se ridicaseră pe creste şi se apropiau. Zgomotele din pîclă parcă-i aţîţau şi-i îndemnau într-acolo.

— Trăiţi, domnule locotenent, şopti repede Dulhan, dumneavoastră aţi ieşit fără armă. Luaţi-o pe a mea.

Îmi întinse arma. Şi pe cînd eu stam încă la îndoială, el trecu repede spre zgomotele înteţite.

— Ne trebuieşte un prizonier, Dulhan, strigai eu înăbuşit. El îmi făcu semn de linişte cu mîna, şi se întoarse atent spre *odaia* nevăzută.

— Nu ştiu cu ce plan să-i iau..., mormăi el şi se scărpină năcăjit la ceafă. Soldaţii trecuţi peste creste se ţineau în dosul lui.

Deodată o suflare de vînt rece veni din văgăunile munţilor. Ca la o comandă perdeaua de negură se dădu la o parte de peste coliba de scînduri. Soldaţii duşmani, dezarmaţi, rămaseră parcă în aer. Lepădară scîndurile ; braţele le căzură. Priveau cum pîcla luneca, cum descopere pe Dulhan şi pe tovarăşii lui.

Cu capetele aplecate înainte, cu ochii holbaţi, priveau spărieţi şi nehotărîţi. Dulhan, care era ca totdeauna chinuit de ideea unui plan, — tresărind, puse mîna la geantă şi trase pînea.

— Măi *Iohan !* strigă el c-un fel de prietenie ; iaca o pîne, măi Iohan ! Lucru rar în ţara voastră. Na pîne, măi !

Şi, hotărît, trecu spre nemţi cu pînea întinsă. Străinii şovăiau încă. Dar la vederea oşteanului singur şi dezarmat, se hotărîră prîpit. Se repeziră ferindu-şi unul altuia braţele. Din cei zece care erau la colibă, doi ajunseră întăi la Dulhan şi-i răpiră pînea din mînă, parc-ar fi încleştat-o cu ghiarele. Cînd se întoarseră aceştia, ceilalţi îi primiră între piepturi, şi mîni multe începură a se zbate, aproape cu duşmănie, în jurul pînii lui Dulhan.

În sfîrşit, din pînea îmbucătăţită începură a muşca hulpav cu toţii, întorcînd peste umăr zîmbete largi şi prieteneşti către Dulhan. Unii se scotoceau prin buzunări şi scoteau ţigări, — făcînd şi ei la rîndul lor semne spre noi :

— *Cigaretten ! Cigaretten !*

Dulhan, deodată, sprinten, păşi spre ţigări. Le primi, rîzînd, apoi prinse a frămînta cu limba, răsunător, o vorbă străină :

— *Faer ! Faer !* Şi adăugi româneşte : Scoateţi, bre, careva o drăcie cu *benzin...*

Şi făcu semne, ca şi cum ar fi scaparat.

În acelaşi timp, aplecîndu-se fulgerător printr-o spărtură a colibei, apucă ceva şi trase cu hotărîre. Avea mi-

cări rupte, grabnice și sigure. Scoase mitraliera și o împinse către ceilalți oameni, care se apropiau șovăitori.

Dar nemții isprăviseră de înghițit bucățile de pîne. Cei care scoaseră „drăciile cu benzin" le cufundară repede înapoi în buzunare și, îndemnîndu-se cu strigăte scurte și guturale, se năpustiră la Dulhan.

Mitraliera făcuse picioare. Iar Dulhan rămăsese singur, învălmășit. Eu, de la locul meu, puşca n-o puteam întrebuința. Îmi socoteam soldatul pierdut. Îi strigai aproape fără voie :

— Nu te lăsa, Dulhan !

— Da' nu mă las eu, domnule locotenent, îmi răspunse el foarte natural, îndesîndu-și c-o mișcare bruscă pe ceafă căciula de oaie. Și, dintrodată, tresărind naprasnic din liniștea lui, se scutură de cei care-l atinseseră și începu a-i lovi cu pumnii lui uriași.

Fiecare lovitură dărîma. Era o privelişte comică, în cercul de negură. Unii, loviți după cap, îngenunchiau. Alții, năvălind din nou, se prăvăleau în dreapta și-n stînga lui, loviți cînd cu umărul stîng, cînd cu cotul drept. Și mîinile-i negre aveau mișcări fantastice, — parcă erau niște ghioage cu rădăcinile răşchirate. Năvălitorii rămaseră zvîrliți îndărăt ca niște lucruri netrebnice. Scuturîndu-se și mîrîind ca un zăvod, Dulhan se trase pe potecă, spre mine.

Cei căzuți în tină se ridicau într-o rînă și priveau după el cu spaimă și cu mirare. Cu larmă, alții se năpustiră spre șanțurile lor, intrară în ceată ; și îndată izbucniră împuşcături. Gloanțe țiuiră în juru-ne, pe cînd Dulhan mă împingea rînjind la adăpost, printre cei care tîrîiau gîfîind mitraliera.

Pregătindu-și o țigară din cele dăruite, soldatul îmi zise cu oarecare mîndrie, făcînd cu ochiul spre „limbile străine" :

— Ei cred c-așa merge : tot cu puşcă și cu șurubării. Acu văd că trînta dreaptă-i mai bună, că-i pe dreptate !

Deodată păru a înțelege că toată afacerea asta a fost un plan de război, și se așeză întunecat și serios la locul lui.

— Mi-a venit așa, dintrodată, domnule locotenent, grăi el zîmbitor. Așa a vrut Dumnezeu să le iau *catolnicilor* căţeaua !

Cu ochii pe mîinile-i bătătorite, tăcu neputînd să mai deie nici o lămurire.

A apărut în *România*, 1917, nr. 48, 21 martie ; în publicaţia *România Mare, Foaia voluntarilor români în Franţa*, Paris, II, 1919, nr. 28 şi în *Însemnări literare*, 1919, nr. 25 cu titlul „Dulhan" ; în volumele *File sîngerate*, 1917 şi *Frunze-n furtună*, 1920 — cu titlul „Planul lui Dulhan" ; în *Opere*, 1956, vol. 6, p. 416—423, cu titlul „Planul lui Dulhan".

MANDACHE SACAGIUL

O interesantă povestire a d-lui sublocotenent de rezervă Ţipoaia Vasile din Regimentul 9 infanterie.

Cînd am plecat de la regiment, aveam, firește, în batalionul nostru tot flăcăi unul şi unul : tari în năcaz şi semeţi în faţa morţii. O veche prejudecată însă — de multe ori îndreptăţită — ne făcea să ne uităm cu oarecare îndoială la cîţiva din camarazii noştri. Unii erau negustori din acel vechi neam care se zice că are o ciudată respingere pentru cîni ; alţii erau dintr-o nobilă viţă, înrudită chiar cu faraonii egipteni, mai cu samă prin coloarea pielei... Comandantul nostru căuta să întrebuinţeze pe cei din categoria aceasta mai mult la servicii în dosul frontului... „Fiecare cu ale lui"... zicea el zîmbind.

Asta ar explica de ce pe Mandache Stan, camarad cam brunet, l-a însărcinat să care apă luptătorilor noştri. I-a încredinţat o saca mare de zinc pusă pe două roate şi i-a dat în primire o iapă blîndă şi ascultătoare, care să poarte sacaua. Balana lui Mandache, aşa-i ziceau toţi iepei, —

iapa balană, și sacagiul în coloarea ceaunului. Amîndoi se înțelegeau bine și-și făceau cu credință datoria.

Am trecut Carpații. Camarazii, după ce-și astîmpărară setea la popasuri, începeau cu felurite glume și împunsături împotriva sacagiului. Ba că apa-i neagră de-o bucată de vreme, ba că Balana pare mai albă de cînd umblă în tovărășia lui Mandache. Țiganul zîmbea șiret și avea răspunsuri potrivite la toate.

— Hei, ofta el ; apa-i cum a lăsat-o Dumnezeu, dar se tulbură și se cătrănește cînd o bea unul ce nu știe să mulțămească pentru o facere de bine !

— Dar cu Balana cum merge, Mandache ?

— Merge bine, măi frate-meu...

În sfîrșit, veni și ziua cînd batalionul nostru primi botezul sîngelui.

Mandache avea ordin să stea cu sacaua într-un anume loc, îndărăt. Dar lupta se înfierbînta în defileu ; s-auzeau pocnetele neîntrerupte ale armelor și mugetul tunului. Țiganul cugetă că în asemenea fierbințeală e nevoie să-și aline setea frații lui c-un strop de apă ; și porni foarte liniștit cu sacaua spre linia de luptă.

— Haide, Balano, zicea el, să ducem apă la frații noștri.

Balana, dînd din cap, începu a păși liniștită pe minunata șosea care suia ca o panglică curată pe sub coastă.

— Apă curată și rece de izvor... urmă Mandache. Păcat că n-avem și niște chisele de dulceață.

Balana întorcea capul și-l privea, ca și cum voia să-i spuie că-i pare și ei rău de asemenea lipsă, dar n-are ce-i face.

Cum mergeau așa cei doi tovarăși cu sacaua prin defileu, în drept cu Turnu-Spart, deodată începe a băbăi cu repeziciune o mitralieră.

— Stăi ! zise Mandache.

Balana se opri. Sacagiul își aplecă carabina, întoarse piedica de siguranță și se dădu după saca. De-acolo începu a cerceta împrejurimile. Era după un bun adăpost. Mitraliera nemțească clămpănea și gloanțe izbeau zincul și ricoșau zbîrnîind.

Balana căzu. Se zbătu între hulube și rămase nemișcată. Lui Mandache i se făcu negru înaintea ochilor. Crîș-

nind din măsele și pomenind mulți sfinți din calendar, își scuturâ capul, își holbă din nou privirile, și descoperi deodată mogîldețe întunecate care se mișcau sus, pe ruine, la depărtare de trei sute de pași.

Atunci puse lin pușca la ochi. Trase un foc, două, trase tot încărcătorul. Peste surpăturile zidului, ca la o comedie, se dădu de-a tumba o mogîldeață, apoi încă una și iarăși una. Mitraliera amuți. Mandache pîndea de după saca. Liniște. Atunci, cu mîna pe trăgaci, sacagiul ieși din adăpost ; privi cu jale spre Balana, care încremenise pe-o coastă cu ochii ei blînzi, sticloși și înghețați ; și, ca scăpat dintr-un arc, se repezi spre Turnul-Spart.

Ajunse în scurt. Acolo găsi, între surpăturile de bolovani, trei „bavarezi" morți și mitraliera amorțită în poziție, cu banda de cartușe trasă numai pe jumătate.

Împinse cu piciorul pe inamici în rîpă, luă în spate mitraliera și coborî la vale. Cînd ajunse în șosea, iată un automobil pufăind și împrăștiind fum. Mandache se oprește. Se uită. E un automobil de-al nostru. Atunci mergem mai departe!

Da. Dar în automobil e domnul general, care dă poruncă de oprire.

— Stai ! Ce-i cu tine, băiete ?

Mandache puse mitraliera jos și salută scurt.

— Trăiți, domnule general, eu, soldatul Mandache Stan, ducînd apă cu sacaua la camarazi, am fost bătut cu focuri de *mitralieră*, care văzînd m-am pus în poziție de apărare, împușcînd pe inamic și luîndu-i *mitraliera*.

Atunci domnul general întrebă în amănunte, se uită la poziție, înțelege cum a fost împrejurarea și bate pe umăr pe oștean.

— Bravo, Mandache, ești om vrednic. Mai întîi primești 100 de lei premiu. Al doilea, cincisprezece zile concediu...

— Trăiți, domnule general..., atît poate răspunde Mandache, și rămîne încremenit în fața domnului general ca o stană de piatră.

După două zile l-am întîlnit pe Mandache la Cîineni fumînd țigări de lux, cu flori la capelă și puțintel cam vesel.

— Tot îs buni și *barbarezii* la ceva..., îmi zice el clipind din ochi. Și pe obrazu-i de abanos se ivi zîmbetul șiret.

— De ce, Mandache ? Pentru că te-ai făcut cu concediu și țigări ?

— Aș ! Nu ! am mai fumat eu și altădată țigări „dinte-club". Dar acuma s-a văzut că sîntem și noi buni să ne luptăm în linia întăia...

Căci și *noi*, domnule sublocotenent, ne iubim cu durere pămîntul nostru care ne hrănește !...

Mandache și-a făcut concediul. Cînd s-a întors, a intrat în foc și a luptat cu o deosebită vrednicie o bucată de vreme. Apoi, într-o luptă fierbinte, pe cînd întrebuința patul puștei împotriva barbarezilor lui, a căzut rănit ca un viteaz.

De atunci l-am pierdut din vedere.

A apărut în *România*, 1917, nr. 64, 8 aprilie, p. 1 ; în volumul *File sîngerate*, 1917 ; în *Opere (Povestiri)*, 1970, vol. 21, p. 522—526.

LA COTA 536

Într-o zi se înfățișează la redacția noastră un oștean de pe front, — din locul cel sălbatic, unde urlă tunurile morții. Om bine legat și sprinten, cu mustață bălaie și zbîrlită, cu obrazul ars de spulberul iernii. Privește drept, cu ochii cenușii, vorbește apăsat și hotărît. Schițează gesturi energice cu mîni aspre și bătătorite de lucrător.

— Eu, în vremea păcii, am fost la Arsenal, lămurește el. De loc sînt din Munții Apuseni. Mă chiamă Valeriu Suciu și-s nepot al lui Avram Iancu.

Îl privim cu oarecare neîncredere. El zîmbește cu fală. Are toate documentele, de asta nu trebuie să se îndoiască

domnii. Iată-i „Virtutea militară" pe piept ; iată-i foaia din care se vede că a sosit într-un concediu de treizeci de zile „ca răsplată, pentru fapte de bravură..." Iată şi situaţia lui... Are patruzeci şi şase de ani...

— Cum, patruzeci şi şase de ani ? Ai dumneata patruzeci şi şase de ani ?

— Am, zice el dîrz, dar ştiu că nu se cunoaşte. Sînt încă tînăr. M-am bătut alături de leaturile cele mai proaspete.

Da. A intrat voluntar în armata Ţării la începutul campaniei. A luptat la Flămînda, la Braşov, la Predeal, la Bălării, la Buda-Cornet, în munţii Vrancei, în toate colţurile tragice unde vîrtejul a năpustit pe copiii nefericitului nostru pămînt. I s-au umplut ochii de flacări în noaptea aceea fierbinte cînd sunau pretutindeni, pînă-n hotare, clopotele şi trîmbiţile...

— Ş-atunci m-am hotărît să-mi pun viaţa pentru neamul nostru.

— Şi te-ai bătut în toate părţile ?

— M-am bătut. Am cîştigat cu puşca galoanele de subofiţer. Eu am făcut multe. Eu sînt aşa, cam într-o parte ! Şi-şi flutură lîngă tîmple degetele răşchirate.

Într-adevăr, acest moţ are în el ceva bizar şi eroic. Din povestirea-i colorată, presărată cu provincialismele munţilor lui de naştere, simţesc în el un suflet furtunatic, un amestec de vanitate bărbătească şi ură împotriva duşmanului vechi.

El (...) are o socoteală. El pe aceşti duşmani i-a adulmecat din prima zi. I-a pîndit cu ochiul, a dat în ei cu puşca, i-a urmărit în cotloanele munţilor. El pentru asta a trăit, el de asta a fost născut. Toată suferinţa bătrînilor din moşi-strămoşi a trecut înveninată în sîngele lui şi i-a întărit mîna bătătorită şi aspră de lucrător.

Simţeam, privindu-l şi ascultîndu-l, o înfiorare stranie. Prin dibăcia lui ca conducător de detaşamente, prin execuţia hotărîtă şi fulgerătoare, prin imaginaţia diabolică, — parcă ieşea de-a dreptul din veacul al optsprezecelea, din sîngeroasa pîclă a haiducilor răzbunători.

Fiind în regimentul 3 C, din Divizia 12-a, în poziția care se chiamă Poiana Nicoară, în Putna, în noaptea de 10 spre 11 fevruar, 1917, a trecut la cota 536 și „a furat un neamț din post" aducîndu-l întreg în liniile noastre, „pentru informații".

Iată povestirea acestei curioase isprăvi.

Comandanții noștri, zice moțul, au dat poruncă : trebuie un om viu de la inamic ! Era în vremea unor zile moarte, cînd *ceilalți* se pregăteau și abia se așezau, și generalii de la noi aveau nevoie de „limbă..."

— Cine izbîndește s-aducă neamțu, e cinstit și răsplătit. Care se prinde ?

— Ce-mi trebuie răsplată ? Știam eu că asta e treaba mea.

— Trăiți, domnule căpitan, mă duc eu s-aduc neamțu. Eu sînt specialist !

Căpitanul zîmbește :

— Bine, Valerie, să te duci, dar să nu fie numai din gură.

— A, îmi pare rău, domnule căpitan... Uite fir alb în mustață. Uite 46 de ani. Cînd spun un cuvînt, trebuie să-l împlinesc. Aici e vorba de onoare. Eu dacă n-aduc neamțu, nu mai pot trăi, trebuie să mor ; poți pune să mă împuște, domnule căpitan. Numai să-mi dați voie să-mi aleg eu oamenii. Mie-mi trebuie lucru *fain*, bătut frumos cu ciocanul...

Domnu căpitan n-a avut ce spune ; m-a lăsat în voia mea.

Bine. Mi-am ales oamenii. Mi-am făcut, cum se zice, o patrulă tare. Adică mi-am ales niște feciori voinici și hotărîți. Mie care cîrîie și tușește nu-mi trebuie. Care tîrîie piciorul, să se ducă-n treaba lui. Mie-mi trebuie pasere omenească. Mie-mi trebuie om nebun, ca mine. Mie-mi trebuie pe viață și pe moarte !

Ne pregătim iute. Și cum iese noaptea din codru, trecem din ascunzișurile noastre la rățelele de sîrmă ; și, de-acolo, prin tufe, prin rîmături de obuze și colloane, către bîrlogul nemților.

Tăia vînt ascuțit și opcina muntelui începea să scuture nea. Stăm noi la sfat într-un cuptor de rîpă și le spun așa feciorilor :

— Noi, copii, mergem la neamț mușteste. Mergem prin trei locuri, așa cum o să vă împărțesc. Voi, — cu ochii la mine, și ascultați de semnul meu. Noi trebuie s-ajungem unde trebuie ș-acolo văd eu ce facem. Dinainte nu se poate ști niciodată.

Și le hotărăsc cu toate ; ne facem cruce și ieșim pe omăt. Eu prin mijloc ; ceilalți ca umbre, legați cu ochii de mine.

Așa trecem prin locuri tari și ne cățărăm cu baioneta pe-un pripor oblu. Mă opream, cercetam, iarăși porneam. Nemții nu căzuseră de mult acolo, ș-acuma își întăreau poziția. M-am atins de linia întăia ș-am ocolit-o. Ne-am strecurat ca șerpii într-a doua. Acolo-i mai multă liniște și mai puțină pază.

Să vedem, ce facem ?

Vîntul se umfla în vifor și aducea cu sunet țurțuri mărunți de ghiață. Vra să zică, de unde vine vîntul ? Vine de la noi, de la răsărit. Bate străjile nemțești în ochi și le silește să-și vîre nasu-n cojoc.

Fac semn știut. Caporalul Ludoșanu cercetează cu foarfecele franțuzesc rățelele de sîrmă. Încă nu erau întinse. Zăceau, valuri-valuri, în zăpadă. Prizonierii lucraseră la ele o vreme ; murmurul lor îl auzisem noi ca un bîzîit din ascunzișurile noastre și din poteci. Acuma se retrăseseră îndărăt, și viscolul cernea și se zbătea în pustie liniște...

Trec, cu tovarășii. Trebuia să păsim ca mîța, căci omătul scrîșnea. Ici tufă de fag, dincolo pîlc de brăduți. Rămîn lîngă ele străjile mele și eu mă fur ca o umbră pe apă pînă la tranșeea dușmanului. Ascult : pace. Cobor două trepte, intru în șanțul de comunicație. Acuma nu mai am grijă. Acuma sînt la ei acasă.

M-apropii de ușa bordeiului. S-auzea înlăuntru grăind nemțește. Bine. S-aude. Neamț este. Dar cum îi scot eu afară ? !

Ies din șanț. Îmi aduc oamenii sub malul de țărînă, și-mi vîr mustața în urechile lor. Iată cum facem. Sînt trei bordeie cu trei plutoane. Se zăresc ușile ; se văd ho-

geacurile. Ne strecurăm cîte unul la hogeacuri şi le slobozim pe coş cîte-o granată. Asta are să-i tulbure şi-are să-i scoată ca pe viermi afară. Noi luăm ce ne trebuie şi ne ducem.

Bun plan. Repede ne rînduim, şi scoatem granatele. Dar de dincolo de bordei, din şanţ, straja s-a ridicat de la pămînt în cojocu-i mare, ca un urs, şi-a întins gîtul ascultînd.

Din adăpostul unde sta ferit de viscol, a simţit ceva. Noi ne lipim de umbră ca-ntr-un fulger.

Acuma planul se schimbă.

Fruntaşul Leca Mihai era la dreapta mea. Îi fac semn să fie gata.

Santinela face cîţiva paşi ; înalţă capul ; nu vede nimic. Cu toate acestea are îndoieli. E singur ; noaptea-i vicleană. Se-ntoarce către uşa bordeiului şi strigă pe nemţeşte. Eu limba lor o înţeleg.

— Herr Frederic ! Ieşi puţintel afară. Numai o clipă. Vino pînă la postul de observaţie.

A, asta-i bine. Tocmai asta-mi trebuie mie.

— Leca Mihai, suflu eu fruntaşului printre palme ; tu nimica alta să nu faci. Cînd l-oi atinge, numai să-i pui mîna-n beregată : să nu *gîrîie*... Staţi frumos şi fără grijă, că vînatul vine el singur la noi.

Aşteptăm un răstimp. Aud tuşind pe *Herr* Frederic. A ieşit la aer tare. Apoi întreabă. Santinela răspunde. A auzit ceva ; poate i s-a părut ; poate nu-i nimic...

Herr Frederic s-a hotărît. Urcă la şanţ, cu foaia de cort încopcită sub bărbie. C-o mînă strînge la gît această apărătoare de viscol ; cu cealaltă, ţine arma în cumpănă...

Dar vremea-i aspră. El e om delicat, abia ieşit de la căldură. Şi se grăbeşte. Se ridică pe şanţ, ţupăind mărunt. Se uită la dreapta, se uită la stînga, cu mişcări repezi, şi iar ţupăieşte cîţiva paşi. Pare un iepure care-şi caută culcuş.

Pe mine nu mă vedea. Zăceam în umbră. Santinela se liniştise.

— Nu-i nimic, îi strigă cu voce blajină Herr Frederic, întorcînd îndărăt capul.

Atunci m-am zvîrlit eu la el. Cînd s-a întors şi m-a văzut răsucindu-mă ca să intru-ntr-însul, a tresărit năprasnic şi-a ridicat arma. A vrut să strige. Dar eu îi calc cu puşca mea ţeava dintr-o lovitură scurtă ; iar Leca, după poruncă, i-a pus zece unghii în gît, *ca să nu gîrîie...*

Scot repede batista. Zic pe nemţeşte :

— Herr Frederic, să nu cumva să ţipi, că aici te belesc.

Îi pun degetul cel mare în osul de sub tîmplă, de deschide o gură cît şura. Îi vîr batista între fălci. Îl iau cu dreapta de grumaz, — şi hai la noi !

Ne-am dus repede. În urmă a fost o larmă, prin viscol, — un tremur de împuşcături, un ţipăt de semnale... Noi am intrat în noapte ca-n cenuşă...

Cînd să ne prăvălim în pripor, îl înşfac pe Herr Frederic, îl sucesc cu genunchiul, îl încleştez, — şi ne-am dus de-a berbeleacul pe coastă, ca „trenul" de la circ...

Auzeam prin vîrtej pe neamţ cum geme din greu. Zicea el în limba lui pesemne : *Mein Gott mein Gott !* dar n-avea încotro : se ducea la vale.

Cum veneam roată spre liniile noastre, patrulele care aşteptau începură a striga :

— Ce este, măi flăcăi ? Se vede venind ca o negreaţă !

Eu răcnesc din cracana neamţului :

— Staţi, feciori, nu puşcaţi că eu-s. Vin cu *acceleratu !*

În fundul văii, îl ridic pe neamţ. Se cumpăneca ca bolobocul şi da să cadă în coadă. Îi scot batista. El pufneşte şi fornăieşte, ca de lup.

Zic :

— Herr Frederic, de-acu-i *fertig !* mergem *langsam...* Eu sînt bărbat galant. Uite-o ţigaretă. (Şi scot tabacherea cu stînga. Cu dreapta îl ţineam de gît.) Ia tu una. Pune-mi şi mie una în gură. Aprinde un lemnuş. Să tragem cîte-un fum şi hai la domnul comandant. Are el treabă cu tine.

— Cu mine ? se miră holbat neamţul. Apoi începu să se înduioşeze : Ţigaret bun... Român bun...

— Da, da, Herr Frederic, bună ţigaretă, bun român... Dar dacă nu-ţi deslegi limba, cît îs ei de buni românii, să ştii că-ţi spînzură pielea-n grindă.

— Spunem, spunem..., oftează cu amărăciune domnu *gefreiter* Frederic.

Eu îl împing înainte în scurmăturile noastre. Merg la domnu căpitan cu dînsul. C-o mînă îl ţin de beregată, cu alta salut :

— Trăiţi, domnule căpitan ! am adus neamţu !

Şi gata.

. A apărut în *România*, 1917, nr 72, 16 aprilie, p. 1 cu titlul „Nepotul lui Avram Iancu" ; în *Însemnări literare*, 1919, nr. 29 — sub acelaşi titlu ; în volumul *File sîngerate*, 1917 — sub acelaşi titlu ; în volumul *Frunze-n furtună*, 1920 — sub titlul „La cota 536" ; în *Opere*, 1956, vol. 6, p. 439—445, sub titlul „La cota 536".

UN VITEAZ

O povestire a locotenentului Eug. Ştefănescu din Regimentul 9 infanterie.

Aveam de străbătut un drum de vreo patruzeci de kilometri pe un viscol de nu se vedea înainte-ne la zece paşi. Vîntul ne ardea faţa cu biciuiri de foc. Caii de la sanie, nişte roibi deprinşi cu toate năcazurile, înaintau greu, dar sileau pe cît puteau, săracii. Pe părul lor promoroaca se prinsese ca o spumă îngheţată.

Umblam printre dealurile ondulate din nordul Moldovei, printre păduri bătrîne cufundate sub domnia albă a iernii. Drumul ne părea din ce în ce mai greu şi aşteptam un popas, cu sălaş cald şi un pahar de băutură fierbinte.

Ajungem în sfîrşit. Trimitem caii la hodină şi ovăs. Degeraţi, intrăm într-un local de jandarmerie.

Se ridică de la o masă, unde scria, un jandarm înalt, cu sprîncene stufoase umbrindu-i ochii şi c-o mustaţă enormă roşă. Avu onoarea să ne salute, după obicei, şi ne împinse cîte un scaun. Ne întrebă de unde venim, încotro mergem şi ne informă dacă n-am dori să bem un ceai. Era, cum se vede, un om cu întrebări geniale.

Cum ieși să se intereseze de această nobilă băutură, observai într-un colț, în umbră, așezat pe-o lădiță, un soldat care se silea să se salte din locul lui. Voia să ne salute, însă nu putea. Un picior îi era aproape zgîrcit, și drumul lung, pe vremea rea, îl vlăguise peste samă.

Îi făcui semn să rămîie la locul lui. Mă privi cu doi ochi plini de vioaie strălucire. Obrazu-i bronzat, cu toată suferința și truda, oglindea un suflet plin de energie.

Mă apropiai de el ; îl privii cu prietenie. Intrarăm îndată în vorbă.

— Ai fost rănit ?

— Da, domnule locotenent.

După un răstimp de ezitare, urmă :

— Am fost pînă ieri într-un spital. Acuma sînt trimes la alt spital, de convalescenți, în Botoșani. Aștept aici să treacă o sanie, să m-agăț și eu.

— Și unde ai fost rănit ?

— Am fost rănit în cinci locuri, domnule locotenent.

— Ai cinci răni ?

— Cinci.

— Cum așa ?

Fața deodată i se rumeni ușor și ochii îi scînteiară. Îi dădui o țigară. Și-o aprinse și începu să-mi povestească.

— Apoi... eu am luptat la Oituz. Era prin luna lui noemvrie și era o vreme cum nu se poate mai potrivită, cu cerul îmbrăbădit de nouri și fără vînt. O vreme liniștită de toamnă.

Toată noaptea săpasem la tranșee. Cînd veni peste noi ziua albă, începurăm a ne învîrti ca guzganii prin găurile noastre pindind pe dușman. Care cum scotea capul, pac ! îi trimeteam răvaș dulce pentru lumea cealaltă...

Către prînzișor, începu a bate artileria lor. Bine — las-o să bată. Noi ne vedem de treburile și pregătirile noastre.

Se sparge o căldare nu departe de mine, scurmă țărînă, împrăștie fum și m-ajunge o schijă la brațul sting. Nu-i nimic, — pot merge și-așa înainte. Bine că-s picioarele sănătoase.

Dar se sparge încă un obuz cu zgomot grozav, și iar îmi umplu sufletul de fum și de putoare. O țandără îmi retează vîrful urechii.

— Ce vîrful, observai eu ; după cît văd, ţi-a luat jumătate...

— Ce să fac ? zic : de văzut văd, de mers pot merge... Hai înainte cu toţii !

Şi pe cînd artileria noastră începea a trage cu mare străşnicie, de rîdea inima în noi, văzînd ce se petrece la inamic, punem baionetele şi ieşim ca fantasmele din gropile noastre.

Facem un salt ; ne oprim într-un întăi adăpost. Foc groaznic curgea asupra noastră... Hai mai departe ! Ne ridicăm. Un glonţ îmi plesneşte în picior. Aud : pîc ! în cizmă, — pot merge ? Da. Atunci hai înainte. Pîc ! alt glonte în genunchiul stîng. O zgîrietură... Înainte ! încă un salt. Şi răpăiala de puşti şi mitraliere, şi muget de tun, — şi din urmă veneau ai noştri cu baionetele, ca valurile...

Încarc şi trag. Petrec un încărcător, două. Rana din genunchi începe să mă înţepe. N-are a face. În tranşeele nemţeşti observ mişcare înfrigurată şi pregătiri de retragere.

Atunci izbucneşte ura — de la noi — ca tunetul ! Şi se prăvălesc şirurile noastre cu baionetele sclipind ; inamicul fugea, parcă-l ducea un vînt rău cătră pustie...

Vreau să mă reped şi eu, căci un fior aprig mă fulgera din creştet în tălpi. Piciorul mi-a înţepenit însă. O bombă se sparge iarăşi în dosul meu la zece paşi şi-mi smulge arma din mînă, făcîndu-i bucăţi condacul...

Ce fac eu fără armă ? Încep să strig : „Măi băieţi, eu nu mă mai pot purta, daţi-mi o armă... să le trimet şi eu de aici veste despre sănătatea mea"...

Atuncea s-au apropiat de mine brancardierii şi m-au luat cu targa.

Cînd mă duceau, am băgat de samă că eram plin de sînge, carè curgea din toate rănile.

Asta-i... Pe urmă m-au dus la spital... Şi mi-au dat domnii ofiţeri carte.

Scociorîndu-se într-un buzunar, scoase o carte poştală, pe care mi-o întinse cu un zîmbet de mîndrie şi vanitate copilărească.

— Poftim, cetiţi aicea.

Luai cartea : cetii : „Viteazului nostru camarad — amintire din 10 noemvrie 1916“ — și dedesubt erau iscăliți un colonel, un maior și alți zece ofițeri.

Eu ceteam. Rănitul dădea din cap, aprobînd.

— Săracii ! murmură el cînd cetii numele ofițerilor ; cine știe cîți au căzut dintre ei !

Și rămase cu ochii ațintiți în gol, cu gîndul la camarazii lui și la crunta vijelie de la Oituz.

A apărut în *România*, 1917, nr. 85, 29 aprilie, p. 1 ; în volumul *File sîngerate*, 1917 ; în *Opere (Povestiri)*, 1970, vol. 21, p. 506—509.

FLOAREA UREI

Îmi scrie un prietin de pe front.

S-a încheiat codrul ș-au venit solii primăverii pe undele de lumină. Cireșii sălbatici sînt numai o spumă de floare. Și-n amurg, cînd au tăcut tunurile și se-ntinde pacea ca după o oboseală lungă, din misterioasa tăcere a bolților de frunze izvorăsc acordurile privighetorilor.

Pe creste au mai rămas luciri de purpură și aur. În văi se-ntind ușoare perdele de pîclă. E ceasul liniștii, cînd din fundurile lor de întuneric și spaimă ies căprioarele la margini de poieni și privesc cu sfială împrejurimile, adulmecînd vîntul. În apropiere e omul, care a adus în pașnica lor sihăstrie viforul morții...

Dar mierlele cîrcîie în tufișuri și înserarea crește. Sentinelele trec de schimb. Se aprind în locuri adăpostite focuri. Ofițerii își părăsesc sălașurile și se adună un ceas la taifas. Vorbesc cu oarecare melancolie despre o cafea imaginară, fumează cîte o țigară privind în gol, și deodată, cînd adie un vînt plin de răsuflarea parfumată a florilor, multora li se umplu ochii de lacrimi.

Niciodată, — niciodată nu ne-am închipuit că ni-i așa de dragă țara aceasta a strămoșilor noștri. Cu amă-

răciune și cu durere o iubim. Sîntem ai ei ca brazii codrilor și ca florile dumbrăvilor. Sîntem legați cu morții trecutului și cu crudele suferințe ale altor veacuri. Și o iubim în amărăciunile de azi cu o pasiune mai tare decît moartea.

Cam în jurul acestor sentimente și idei se învîrtesc convorbirile noastre, pînă ce încep a ieși stelele din strunga cerului... Atunci vine pe nesimțite un artist al nostru de la compania IV, care și-a purtat lăuta la Praid, Jiu și Olt, în furtunile celor patru vînturi, și ne cîntă încet, în surdină, un cîntec bătrînesc care ne place nouă :

„Frunză verde de pelin,
Tu străin și eu străin,
Hai în codru să trăim..."

După ce-și suspină cîntecul și tace, începe cineva a spune ceva despre țara îngenunchiată și cotropită de străini. Ș-atunci ne oprim, și ascultăm parcă murmurul depărtărilor... Dușmanul e aproape, îl știm, îl simțim, îl vedem zilnic și-l împungem cîte puțin. Dar în sufletul nostru *ceva* așteaptă... Este ceva grozav, ce n-am cunoscut pînă acuma. Veninul a picurat clipă cu clipă în noi ca într-o cupă a urei, și s-a închegat răzbunarea pe care o așteptăm ca pe o poruncă a lui Dumnezeu.

— Fraților..., zice într-un rînd unul din tovarășii, pe întuneric, nu știu ce am, nu știu ce simt... Trebuie să mă răzbun pentru cîte am suferit și să mor... În mine a crescut floarea de sînge a urei...

Acest aspru dor al răzbunării și al morții ridică parcă înainte-ne o zare solemnă de liniște, de pace și de izbăvire. Fără el existența noastră n-ar mai avea nici o rațiune...

A apărut în *România*, 1917, nr. 91, 5 mai, p. 1 ; în volumul *File sîngerate*, 1917 ; în *Opere (Povestiri)*, 1970, vol. 21, p. 527—528.

Sara părăsisem Iașul, c-un automobil harnic. A doua zi intram în peisagiul munților, cu inima strînsă de urîte presimțiri.

Auzeam tunul, depărtat și neîntrerupt, spre Grozești. Pe șoseaua învăluită în pulberi răscolite, treceau întruna coloane de muniții. Necontenit le ajungeam din urmă. Soldații asudați, arși de soare, cu piepturile descoperite, se cumpăneau liniștiți și tăcuți pe cai. Rămîneau în urmă, în aureola pulberilor ; și automobilul meu fugea înainte, către alte șiraguri cenușii, către campamente de artilerie ori de provizii, poposite la umbra unei dumbrăvi, către șiraguri de infanterie cu oameni cu ochi înfrigurați, încovoiați adînc sub greutatea raniței...

Mă apropiam repede de cuptorul bătăliilor din iulie 1917. Trebuia să găsesc brigada colonelului Banta. În zori-de-ziuă aflasem că e angajată, subt o bruscă și înfricoșată presiune a inamicului. Și presimțirile mele luau forme. În Iași, în ceasul plecării, veștile de pe front erau îngrijitoare. Din informații de la aliați, se vedea că în aceste strîmte și întortochiate coborîșuri ale munților, inamicul împingea rezerve puternice, cu disperare, cu hotărîrea de a străpunge cu orice preț. Din știrile fulgerate din cealaltă parte a continentului și prinse de stațiile noastre de telegrafie fără fir, — se vedea că prietenii stau la îndoială asupra rezistenței noastre. Era o chestie de zile, poate de ceasuri.

Deși lumea îmbulzită în Iași nu știa nimic de aceste lucruri, deși gazetele aveau note foarte încurajatoare, totuși ceva nehotărît, tulbure, dureros, plutea pretutindeni, — și cu această dispoziție de suflet a Capitalei plecasem eu.

În adevăr, bătălia de la Oituz-Grozești, în lungul munților, părea că a ajuns la un punct culminant. Cu cît mă apropiam mai mult de pîcla albastră a codrilor de sus, cu cît simțeam mai aproape pulsațiile înfrigurate de tun ale frontului, cu atît se înmulțea furnicarul omenesc, pe toate potecile, în toate cotloanele : cai, tunuri, chesoane, bucătă-

rii, cuptoare, — și același și același soldat asudat, ars de soarele lui iulie, cu obrazul tras și ochiul sumbru...

Curînd simții c-am ajuns la o linie care nu se putea trece. Eram lîngă un sat pustiu, ars și dărîmat de obuze de toate calibrele. Pe culmea care suia repede de la rîpa unui părău erau nevăzute baterii de artilerie care tunau neîntrerupt spre depărtările de unde năboia inamicul. Un ofițer cu cască cenușie mă privea zîmbind, pe cînd îi lămuream scopul venirii mele, și se arătă gata să mă întovărășească pînă la postul de comandă al brigăzii.

Încă nu-mi dădeam socoteală unde mă aflu. Curînd simții înainte-mi, în codrii de brad, furtuna proiectilelor dușmane. Văzduhul avea vibrări stranii, filfîiri de paseri fantastice în depărtări, șuiere aspre, spargeri zgomotoase și adînci, înmulțite de ecouri...

Și din cuibul lor, de deasupra, tunetul copleșitor și strident al tunurilor apărării...

— Au început de ieri-dimineață, îmi zise ofițerul c-o voce blîndă. Au fost zvîrliți săptămîna trecută înapoi, ș-acuma se-ntorc iară. Împing necontenit coloane în cotitura rîpilor... Domnul colonel le-a pus în față vînătorii noștri...

— Dumneata faci parte din brigada Banta ?

— Da. Sînt locotenentul Cazimir. Eu de la începutul campaniei am fost cu domnul colonel. Am fost rănit, dar m-am întors înapoi...

Pe cînd vorbea, îl priveam. Era un băiat cu mustăcioara bălaie, subțirel și firav ca o fată. Avea în ochi și-n vorbă ceva sfios și șovăitor, ceva bun și prietinos totuși...

— Uite, ajungem la muche. Postul de comandă e aici.

Cînd ajunsei sus, mi se împaienjeniră ochii sub năvala sîngelui. Pentru întăia oară mă apropiam de un loc unde bîntuia vijelia oarbă și absurdă a morții... Eram pe un pămînt mișcător. Culmea zvîcnea necontenit, tunînd. O clipă văzui la cîteva sute de pași, printre brazi, două tunuri în jurul cărora se învîrteau repezi oameni cu capetele goale, dezbrăcați de tunici și cu mînicile de la cămăși suflecate... Fuioare ușoare de fum urmate de trăsnete tresăreau în luminiș...

— Uite domnul colonel..., zise locotenentul Cazimir. Din locul unde-i el, ai să vezi valea.

Dar colonelul Banta era ocupat. Prin ferestruicile vizuinei lui, care schițau pe lumină două delicate peisagii, din clipă în clipă își îndrepta binoclul. În dreapta ținea receptorul telefonului. Vorbea precipitat și răgușit, grămădindu-și în piept barba neagră...

Îl priveam mișcat.

Colonelul Banta era prea cunoscut. Un om mic, uscat și negru. „Un bandit mic cu barba mare", — cum îl porecliseră nemții încă din timpul luptelor celor mari de la începutul campaniei. Era un om brusc, rău de gură, cam „sărit", — însă foarte iubit de vînătorii lui...

Cum mă văzu, sări la mine :

— Ce cauți, domnule, aici ? Îmi aduci vești de la Iași ? Ce veste ? Unde-i plicul ? Ai scrisori ? Ce s-aude printre papugiii dumneavoastră ?... Și-au făcut bagajele ? Și-au pregătit discursurile pentru nemți ? Ce stai așa ? Poftim aici și privește, dacă-i putea să vezi ceva...

Îi înmînai scrisorile și trecui spre crenelele adăpostului blindat. Locotenentul Cazimir îmi prezintă în vîrful degetelor binoclul. Cu pieptul îmbulzit de bătăile inimii, privii spre văi nedeslușite unde se spărgeau în tîlpi de țărînă și fum obuzele. Nu vedeam mișcarea oamenilor...

— Vezi ceva ? strigă grămădindu-și barba la urechea mea colonelul. Așa-i că nu vezi nimica ? Acolo, între tufișuri și rîpi, sînt șanțurile noastre. Acolo, de ieri dimineață, curg neistovit obuzele. Bat, — de toate calibrele. Scurmă pămîntul, dărîmă trănșeele. Îmi îngroapă oamenii. Și de azi dimineață, din ceas în ceas, ecarcă coloane austriace să treacă...

Începeam să deosebesc în valea frămîntată o zonă tulbure, unde izbucneau, pocneau, se învălmășeau într-un fel de vîrtej proiectilele. Priveam acolo cu îndărătnicie. Acolo erau oameni, — erau o mulțime de oameni, cu obrazurile negre și cu ochii arzători, pe care-i zdrobeau și-i îngropau exploziile... Acolo erau morminte.

Din clipa aceea ceva chinuitor păru că mă țintuiește pe loc. Într-o tulburare bolnavă simții că în juru-mi și înainte se desfășoară un vis de nebunie. Războiul eroic, cu încleștări și iureșuri, așa cum eram deprins să mi-l

închipui, îmi apăru ca ceva sarbăd și copilăresc. Acolo, în vale, mulțimea de oameni era ucisă și zdrobită fără putință de apărare.

Colonelul vorbea la telefon, cu vocea-i răgușită :

— Încep iar atacul ? Prin aceeași vale ? Bine. Fiți gata cu granatele. Țineți-vă tare, căpitan Năstasă. Am hotărît a doua companie pentru contraatac...

El vorbea încă ; îmi dădea și mie lămuriri ; cînd simții deodată că obuzele inamicului vin spre noi. într-o tragere mai lungă. Și-ndată, în juru-mi, bateriile își înmulțiră trăsnetele stridente.

Către locul frămîntat și sfărîmat de obuze, oameni veneau la atac, cu baioneta lucind. Îi vedeam limpede, mărunți, în valuri... Și-ntre rîndurile lor prinseră a înflori explozii. Unele erau negre, altele cenușii, — pe altele le colora auriu soarele. Necontenit izvorau dintre unde de pămînt și veneau. Un tremur subțire și uscat de împușcături pornise în lungul văii. Deosebeam accentul grăbit și monoton al mitralierelor. Și dintrodată mormintele văii părură a se mișca și morții zvîcniră...

— Ies oamenii noștri la contraatac..., îmi șopti blînd locotenentul Cazimir.

Și-ntre tunuri, puști și izbiturile profunde ale granatelor, deosebii uralele vînătorilor, — răcnetele vijelioase ale morților...

— Uite, de zile și nopți, în lungul munților, asta se petrece, îmi zise într-un tîrziu, cu vocea-i răgușită, colonelul Banta.

În ochii lui obosiți, pe obrazu-i palid, era întipărită aspră tristețe. Stătu la locul lui, împovărat, vreme îndelungată, cît ținu desfășurarea fantasmagoriei din văi. Simții într-un tîrziu o destindere, un sfîrșit trudnic și chinuit... Bătăile tunurilor se rărire, o adiere prinse a mîna pe văi învăluirile de fum și pulbere. De pe poteci, soseau ofițeri negri, curieri, agenți de legătură. Vorbeau repede, c-un fel de bucurie spasmodică. Înțelesei că-n colțul acela vijelia s-a alinat.

Văzui asta mai bine către sară, cînd tăcu și artileria și cînd de pretutindeni începură a răsări și a roi în jurul meu ofițeri și oameni. Auzii pomelnice de morți, grămezi

de oameni anonimi și nume de ofițeri. Convoiuri de tărgi cu răniți se strecurau prin poieni.

Din văi, din păduri, mi se păru că se înalță spre mine un fel de suflare a morții. Mi se păru ciudat că ofițerii strînși la gustarea de sară în jurul colonelului, vorbeau foarte puțin despre cele petrecute. Ciudat mi se părea, mai ales, locotenentul Cazimir care mînca puțin și liniștit lîngă mine și sorbea dintr-un păhărel c-un fel de sfială vinul. Stătea cuminte, cu ochii plecați, parcă greșise ceva.

Colonelul, după cîteva pahare de vin, se înfierbîntă. Înfățișarea trudită îi pieri ; își scutură barba neagră și privi batjocoritor în juru-i.

— Ei, sînteți gata ? întrebă el. Mîni începem de la capăt. Mîni atacăm noi, dacă n-or începe *ei* iarăși, la noapte.

— Domnule colonel, îl întrerupse deodată, de lîngă mine, Cazimir ; cred că acuma n-o să mă treceți cu vederea !

Banta se întoarse către el și-l privi sever. Apoi mi-l arătă cu degetul.

— Dumneata, domnule Ioan, nu știi ce necaz am eu cu băiețelul ista...

— Domnule colonel...

— Cum ? Ce domnule colonel ? Să taci din gură ! Puștchiul ista, — urmă colonelul c-un fel de răutate, vrea numaidecît să-mi facă pe eroul. Aicea, domnule, nu-i ca la dumneavoastră, unde lumea așteaptă veștile cu groază. Aicea noi am intrat în împărăția morții. Stăm cu semnele de identitate la piept și așteptăm... Așa fiind, chiar băiețelul pe care-l vezi în fiecare zi caută pe dracul !

Ofițerii zîmbeau : nu prea păreau surprinși de izbucnirea colonelului.

— *Aista-i* om ? strigă iar Banta. Uită-te la el ! — Cazimir își plecasé nasu-n farfurie. — Aista-i duduie : menit să steie în ietăcel, nici soarele să-l ardă, nici vîntul să-l bată ! Știi dumneata de ce s-a apucat toamna trecută, cînd ne frămîntam cu ungurii ? Aveam nevoie de ofițer pentru-o recunoaștere. Întreb : cine vrea să se ducă ? Însărcinare primejdioasă ! Între alții, iată-l și pe dumnealui, cu mîna întinsă, parcă venise să ceară ceva de pomană... Că se duce el ! Și se ruga așa de frumos și de

dulce. — Cine ? tu ? Cine te-a făcut pe tine ofițer ? Și-l răsucesc, să văd dacă n-are încă cumva basma la spate... Fugi încolo, Țîncule, pesemne că ți s-a urît cu viața ! — El, că domnule colonel așa, că domnule colonel pe dincolo, că numaidecît vrea să se ducă. — Bine, du-te, dar să dea dracu să te întorci fără ispravă, c-ai pățit-o !

S-a dus. Eu, drept să-ți spun, eram îngrijat. Au să-l plîngă *neneaca* și surorile... — Dar îl văd că se întoarce. Îmi aduce raportul, — și prizonierii... Bine, duduie, zic, brava ție ! Și ce mai ai de spus ? — Nimica, domnule colonel. Să mă trimiteți la spital, că m-au împușcat !...

Da' știi ce rană avea ? Mă mir cum se ținea pe picioare. Tunica lui la piept era scoarță de sînge !

A stat două luni în spital. Pe urmă iar a venit pe capul meu. Și-ntr-o zi — că iar să-l trimet în recunoaștere. Și iar mi-a venit rănit. Iar l-am trimes la spital.

Acu s-a întors de-o săptămînă. Și de-o sătpămînă se ține de mine să-l trimet și pe el unde-ai văzut dumneata astăzi. El zice că acolo vrea să se ducă. El nu vrea să steie lîngă *mamaia,* să cetească romanțuri ; el vrea să se bată. Eu știu ce să fac cu el ?

Colonelul, zbîrlit și supărat, bău încă un pahar de vin, pe cînd ofițerul cel firav nu știa parcă unde să se ascundă de rușine.

— Acu, a treia oară, să știi că n-ai să te mai întorci ! sfîrși colonelul, amenințîndu-l cu degetul.

Băiatu tăcu, dar în ochii lui surprinsesem o hotărîre și-o îndărătnicie neobișnuită.

Abia atunci înțelegeam deplin ce se petrecuse peste zi. Înțelegeam nesomnul și suferințile, cumplita răbdare, ciudata stăruință a miilor de oameni pe colțul acela de pămînt bîntuit de suflarea morții ; înțelegeam sufletul nou care ieșise la suprafață din rezervele bietei ființi omenești...

Firește, locotenentul Cazimir a căzut peste două zile, la cel dintăi atac. Țăranii colonelului Banta l-au adus, galben, liniștit pentru totdeauna. Și parcă se sfiau să-l atingă cu mînile lor mari și noduroase.

Colonelul îl privea sever, frămîntîndu-şi în palmă barba neagră. Şi alte tărgi, cu sute, cu mii de căzuţi treceau prin poienile munţilor, — pe cînd în vale celelalte jertfe stăruiau în furtună cu aceeaşi îndărătnicie.

A apărut în *România*, 1917, nr. 107, 21 mai, p. 1, sub titlul „Domnişoara" ; în *Însemnări literare* nr. 24, 1919, sub titlul „Domnişoara" ; în volumul *File sîngerate*, 1917, sub titlul „Domnişoara", iar în *Frunze-n furtună*, 1920, sub titlul *„Jertfele" ;* în *Opere* vol. 6, 1956, p. 446—454, sub titlul „Jertfele".

OTRAVA

Soldatul Ţipa Gheorghe sta înaintea noastră şi ne aţintea cu ochi rotunzi, negri, înţepaţi de două ace de lumină. Era o arătare : un trup uscat şi istovit, în zdrenţele uniformei. Obrazul negru şi dureros era ars de vînturi, geruri şi suferinţi. În glasul lui trudit parcă gemea un accent de îndîrjire şi de ură. Toată strălucirea primăverii, care vibra în juru-ne cu miresme de flori, freamăt de frunzare şi de lumină de aur, trecea peste el ca peste o stană de piatră : ochiul lui Ţipa privea numai înlăuntru şi-n trecut, la crunta lui durere.

Abia căzuse din depărtate locuri, între şanţurile şi vizuniile noastre, în faţa liniilor nevăzute ale duşmanului, într-o zi prin excepţie liniştită şi moartă. Blîndeţea lui april ne umplea tuturor sufletele ca de un abur de melancolie şi de doruri nedesluşite. În răgazul acesta de-o clipă al chinuitelor noastre ceasuri, soldatul fantomatic sosit din teritoriul ocupat părea un sol al mustrării şi al crudei aduceri aminte.

— Cum am scăpat din linia lor, prin mlaştinile Dunării, nu m-am mai oprit pîn-aici. Eu pot să zic aşa, domnule maior, că vin de pe altă lume...

— Tu eşti dintre prizonierii căzuţi astă toamnă ?...

— Da, trăiţi, domnule maior, — eu am căzut pe

Argeș. Și de-atuncea nu mai am răgaz și odihnă...

Ne privirăm în tăcere. Ochii celor cu familii rămase dincolo erau umezi. Chinuitor, ca o înțepătură în inimă, tresări în mine amintirea tragicei noastre retrageri, vîltoarea sură a disperării și-a morții...

— Trăiți, domnule maior, începu a povesti întunecat soldatul ; Noi ne băteam zi și noapte pe Argeș. Nu ne schimba nimeni, nu ne sprijinea nimeni, mîncare n-aveam Ne băteam cu toate liftele, — și tot la *baionetă*... Așa vorbeam *noi* în de noi că să ne batem pînă ce murim. Atuncea s-a prăpădit săracu regimentu nostru. Au murit domnii ofițeri. Pe mine și pe alții ne-au prins. Nu vedeam nimic și nu mai puteam de trudă.

Nici nu știu cît am stat așa. Știu numai că băteau tunurile necontenit. Într-o vreme, m-au luat și m-au dus. Era o zi urîtă, cu ploaie de toamnă. Am mers pe o șosea ; pe urmă m-au băgat într-un canton. Acolo erau ofițeri de-ai lor (...) i-am cunoscut.

Se uită unul țintă la mine și grăiește românește :

— Din ce regiment ești ?

Îi spun. Se vedea scris și pe capelă.

— Unde-i comandantul brigăzii voastre, și-al diviziei ?

— De unde pot pentru ca să știu eu ? Nu știu !

— Răspunde, bre. Altfel știi ce te așteaptă. Te punem lîngă zidul cantonului și te-mpușcăm.

— Da, zic, împușcați-mă. Eu nu știu treburile oștilor în lume. Eu sînt un biet soldat : mi-am făcut datoria ; alta nu știu. De-acum sînt în voia lui Dumnezeu !

M-au mai întrebat una, alta. Eu nu știam nimic. Eram așa de flămînd și de trudit, încît cugetam că mai bine m-ar liniști c-un glonte.

Dac-au văzut ei că sînt prost, m-au lăsat. M-au luat soldați de-ai lor, bărboși, și m-au dus înapoi, cu alții de-ai noștri.

Ne-au dus așa, ca pe-o turmă. Am răbdat de foame. M-am plecat și-am băut apă din ploaia strînsă în făgaș la marginea drumului. Răcneau la mine cînd nu mai puteam merge, mă înțepau cu *baineta* și mă ghionteau cu condacul. Mergeam așa și gemeam în mine cu obidă : parcă-mi era sufletul în cătușe... Și mă uitam numai pe sub capelă la bărboșii care ne duceau...

A dat Dumnezeu ș-am poposit. Ne-au aruncat de departe, în noroi, cîte-un codru de pîne uscată. Bine, gîndeam ; sînt prizonier, trebuie să rabd. Rodeam în colții cînești codrul de pîne și mă uitam în jurul meu. Era un sat mare — și ardeau într-o margine casele, și múierile se boceau, cu palmele la tîmple... *Rumâni* porneau cu carăle cu boi, în rechiziție... Soldați de-ai *lor* umblau de la praguri și luau ce le trebuia... Ieșeau femei în bătături și se rugau, cu mînile-ntinse. Ei rîdeau, vorbeau tare unul la altul, făceau cu ochiul și apucau pe femei de mînică... Văd un om de-al nostru, care vine la ei dîrz și se pune pentru muierea lui. Atuncea l-au dărîmat la pămînt și l-au bătut cu cizmele. Așa, — mă gîndeam — face soldatu în țară străină : pradă, rușinează, ucide... Cine-l poate opri ? Și mă uitam eu, domnule maior, și tăceam și mă gîndeam la satul meu, și la gospodăria mea, și înghițeam venin și strîngeam din fălci de simțeam cum îmi scîrțîie și-mi țiuie oasele capului...

Ne-am ridicat ș-am mers mai departe. Și iar ne-am oprit... Și tot oaste străină vedeam, cîtă frunză-n codru. Și coloane îmbulzite, și tunuri mari... Și țara se dezbrăca și lepăda tot ce-avea, domnule maior. Era inima-n mine neagră și rea ca zgura. Și mă gîndeam întruna și pîndeam cum aș putea eu să mă dau într-o parte, prin învălmășeală. Eu numai pentru un gînd mai trăiam. Dacă mă prind și mă omoară, tot atîta e...

Ș-așa, domnule maior, cum mergeam din loc în loc și făceam popasuri și iar porneam, șirag lung de prizonieri, a vrut Dumnezeu ca să ne fie drumul prin părți cunoscute, nu departe de locul meu...

Pe asta am înțeles că-i un semn, și trebuie să îndrăznesc. Am închis ochii și m-am jurat în inima mea.

Ș-așa s-a făcut într-o sară, cînd treceam prin pădurea de la Merișor. Acolo este o poiană care se chiamă a Berbecului, cu ascunzișuri, cotloane și rîpi foarte bine cunoscute mie. Și cînd am ajuns în poiană, la izvor, începea să se amestece întunecimea cerului cu a pădurii. M-am desprins de convoi și m-am dat pe după un fag și m-am lăsat ca o nălucă într-o rîpă.

Au mai cercat și alții. Au început împușcături. Străjile s-au răspîndit pe urma fugarilor. Eu mergeam pe potecile

fiarelor, și, prin întunecime, țineam drept către satul meu, ca cerbul către izvor.

Ș-am nemerit, domnule maior, în sat la noi, către miez de noapte.

Erau în margine coloane de muniții ; caii rontăiau fîn în conovețe ; și zăream santinele prin întunecime...

Am intrat de-a dreptul prin grădinile oamenilor ; am trecut prin șanțuri, prin mărăcinișuri și drăcilă. Era ca-n vremea nopților tinereții, cînd băteam potecile dragostei : da acu nu mai aveam inimă-n piept, ci un ghem de spini, domnule maior.

Și deodată străbat în umbra streșinei, la casa mea. Și mă opresc, fără răsuflet.

Dumnezeu a orînduit așa : acum văd. Cînd mi s-au limpezit privirile, zăresc o umbră la colțul casei. Ș-aud scîncind copii... M-apropii, pun mîna. Un trup zvîcnește, un glas stins cearcă să țipe. Cunosc glasul. Era muierea mea. Sta sub peretele casei, cu copiii strînși de dînsa ca lipitorile.

— Nu striga, Mărie ; eu sînt !

— Vai ! Tu ești, omule ? șoptește ea și se ridică tremurînd în picioare.

— Ce este ? De ce stai cu copiii afară, în umezeală și frig ?

— Ah ! Ce să fie ? Catane străine la noi în casă. Ne-au tăiat porcul ; au risipit făina...

— Și pe tine te-au dat afară și s-au culcat în patul nostru ?

Ea dintrodată a căzut cu fruntea în pieptul meu, — și parcă era la junghiere așa gemea.

— Omoară-mă, Gheorghe ! Omoară-mă și dă-mă la cîini !

— Ce este, femeie ?

— Oh ! Nu mă-ntreba, ci ridică-mi viața ! atît putea zice.

Atuncea am înțeles, — căci noi ne aveam însoțiți din dragoste și trăisem numai zile bune. M-am cutremurat ; am zvîrlit-o de lîngă mine. Ea a căzut în tină, ș-a rămas așa, la pămînt, îngenuncheată în fața mea.

Copiii începuseră a suspina către mine :

— Tu ești, taică ?

Mă cunoșteau și ei și mă cereau în brațe. Mi-am înghițit lacrimile și nu le-am răspuns.

În mine se zvîrcolea ca un șarpe. Dar simțeam s-o stăpînire, s-o hotărîre, ca în ceasul cel din urmă al vieții.

M-am apropiat ușurel de geam. Am privit în casă. Ardea în vatră foc mare și lumina obrazuri străine. Am numărat șase soldați. Stăteau pe scaune, descinși, cu tunicile descheiate. Unul, suflecat, frigea într-o păpușă, deasupra jarului, o jumătate de porc.

— Frig din porcul nostru..., șopti muierea de după umărul meu, din umbră.

O împinsei în lături, cu cotul :

— Tu taci din gură !

Înlăuntru era larmă veselă.

— Au adus de la cîrciumă vin, cu donița..., vorbi tot femeia.

O întrebai fără să mă-ntorc spre ea :

— Unde-s armele ? Nu le văd.

— Le-au pus în tindă cu toate ale lor.

Cum am făcut ? Nici nu-mi mai dau seama. Am deschis tinda. Femeia s-a furișat înlăuntru și mi-a întins pe rînd armele. Le-am rezemat de perete, afară. Desfac o curea, leg bine și înțepenesc ușa, mă întorc iar spre femeie :

— Tu lasă copiii. Adă aici repede paie din șopru.

A adus ea de mai multe ori, cît putea cuprinde cu brațele. Mi le lăsa la picioare și pleca iar gîfîind. Eu le grămădeam la ușă și sub streașină, la cornurile casei. Pruncul cel mai mititel rîdea de asemenea petrecere. Ceilalți așteptau în tăcere, prin întuneric.

Cînd am isprăvit, am scăpărat, am aprins un șumuiac s-am pus foc în patru părți. Am tras de lîngă perete armele. Am cercat una, dacă-i încărcată.

Femeia tremura ca varga. Parcă abia acum înțelegea. Îi spun :

— Muiere, ia-ți copiii. Du-te în lume. Dacă va vrea Dumnezeu, o să ne mai întîlnim.

Ea sta la îndoială.

— Du-te ! i-am strigat eu. Și ea s-a tras cu copiii în întuneric, îngrozită de mînia glasului meu. S-au dus. Îi auzeam plîngînd prin noapte.

Am stat tăcut lîngă tufele de drăcilă de-aproape, pînă ce acoperișul de șovar s-a aprins. Atuncea cei din casă au simțit. Au năvălit urlînd la ușă, s-au întors cu capetele zbîrlite la ferestre. Cînd am ridicat arma ș-am tras cel dintîi foc, parcă s-a făcut în mine o liniște. Am petrecut un încărcător. M-am aplecat ș-am luat altă armă. Am tras iar. Lumina jarului îi descoperea : glonțul îi găsea prin toate ungherele.

Casa ardea ca un chibrit. Cînd au năvălit cei de la coloane, în flăcări se făcuse pace. Căpriorii și grinzile se dărîmau înălțînd spre cer roiuri de stele. Cele din urmă cartușiere rămase în tindă pîrîiau stîrnind flăcări albastre, care se zbăteau ca niște brațe de fantasme.

Eu mă trăgeam nesimțit prin tufari. M-am depărtat. M-am dus. Asta a fost.

Ș-apoi am rătăcit zile după zile, săptămîni după săptămîni, ca un ciine, — flămînd și degerat. Mă opream la o margine de sat, la o casă de pădurar. Și, singur, mă gîndeam la casa părinților arsă, la femeia și copiii prăpădiți ; și în inimă îmi picura otrava cea de moarte...

Mi-a venit așa un alt gînd de la Dumnezeu. Să mă duc în Moldova, unde înțelesesem că-i oastea noastră. Ș-așa am umblat către răsărit toată iarna, din vizunie în vizunie, ferindu-mă ca o sălbăticiune de dușmani.

De multe ori a fost să mor ; dar văd c-am scăpat ș-am ajuns. Acuma îmi trebuie bocanci și pușcă. Și să mă așezați în locul meu, că eu am făcut în inima mea jurămînt. De-acu am să stau împotriva *lor* pînă ce-oi cădea cu fruntea-n țărînă.

Soldatul Țipa Gheorghe tăcu și rămase privind cu ochi crunt și neguros zarea asfințitului. Acolo erau liniile nevăzute ale inamicului : peste ele plutea în ziua aceea de pace o liniște aurie.

A apărut în *România*, 1917, nr. 111, 26 mai, p. 1, cu titlul „Ura" ; în volumul *File sîngerate*, 1917 ; în *Însemnări literare*, nr. 33, 1919, sub titlul „Ura" ; în volumul *Frunze-n furtună*, 1920, cu titlul „Otrava" ; în *Opere*, 1956, vol. 6, p. 431—438, cu titlul „Otrava".

Soldatul Petrea Neguț zăcea pe malul Neajlovului cu fața în sus, lovit de-o schijă de obuz. Parcă se rupsese ceva în el : nu se mai putea clinti. O amorțire grea îl cuprinsese cînd deschisese ochii. Acuma nu-l mai durea parcă nimica.

În juru-i se deschidea o lumină ciudată și se făcea sară. Undeva, departe, se auzeau mugete de tunuri. Pîrîituri de pușți tresăreau pe o boare de vînt. Bătălia se depărtase. El zăcea singuratic, aproape de o salcie desfrunzită. O vedea pe cele din urmă luciri ale amurgului : părea un cap zbîrlit și spăimîntat care se uita la el. Pe cer fugeau nouri despletiți și între ei deodată zări o stea. Și cum se simțea liniștit deplin și aproape de alinarea din urmă, îi veni așa ca o mîngîiere și i se păru că plutește spre scaunul Împărăției, în locuri necunoscute, nedeslușite și depărtate, unde stă risipită o lumină dulce, ca sub flori de cireș primăvara.

Și văzu o față blîndă de împărat bătrîn și din a dreapta lui chipul lui Hristos, așa cum era zugrăvit în bisericuța de la el din sat. Amîndoi se uitau la dînsul zîmbind. Și soldatul simți un nod în gît și i se umplură ochii de lacrimi.

— Tu ești Petrea al lui Toma Neguț ? îl întrebă încet împăratul.

— Da, Doamne.

— El e, șopti chipul cel bălai de-alăturea. Îl cunosc de cînd era copil. Venea în biserică la Boureni și se uita cu ochii mari la mine, cum stam răstignit pe o cruce veche, în pridvorul de lemn.

— Așa este, se gîndi cu mirare soldatul. De-atuncea-i mult, dar El n-a uitat. Mă duceam cu bătrînii pe sub codrul cel de fag la biserică și auzeam toaca și clopotele și vedeam cum scînteie departe, printre zăvoaie apele Moldovei.

— Și ce-ai făcut tu pe lumea asta, Petrea al lui Neguț ? îl întrebă iarăși Împăratul.

— Doamne, șopti smerit soldatul : eu am fost un biet sărac și am rămas devreme orfan. Bătrînii s-au petrecut din lumea pămîntească și eu am rămas ca să muncesc cu boii cei porumbi pe bucățica noastră de ogor. Cum mi-i rînduit nouă plugarilor, ieșeam primăvara și zvîrleam pe brazdă sămînța cea de tine binecuvîntată. Așa am muncit ani și ani. Am suferit ca toți cei de sama mea și am avut și bucurii în zilele tinereților mele.

Împăratul îl privi pătrunzător. Și Petrea Neguț înțelesese că Cel ce toate le știe, îi citește în suflet și-n amintire ca-ntr-o carte deschisă. Ca aduse de-o poruncă i se perîndau pe dinainte icoanele vieții lui. Văzu cu uimire multe priveliști uitate și-i păreau ca niște icoane la panorama cea minunată de la iarmarocul din Pașcani. Și deodată văzu și pe Mărîuca în Poiana Mărului, la un șipot, într-o zi de Sfîntul-Petru, cînd umpleau lumea de mireasmă teii împovărați de flori. Și-i era parcă rușine și de vorbele trecătoare pe care le rostiseră ei atunci, și de îmbrățișările lor, și de toate cele lumești trecute și pe vecie prăpădite.

— Nu te rușina, îi șopti blînd Împăratul, căci iubirile cu le-am împrăștiat în lume, ca să înflorească zilele cele amărîte ale omului.

— Au rămas la Boureni, în căsuța noastră, trei băieți cu părul bălai, răspunse cu glas înduioșat soldatul.

— Pentru aceasta nu-i mustrare, vorbi iar bătrînul. Ci pentru ăle păcate ale țarinei din care ești zidit. Căci ai pizmuit, ai băut mai mult decît se cuvine, ți-ai asuprit muierea și-ai uitat prea adesea poruncile mele. Ai făcut mult rău în juru-ți cu prostia ta.

— Așa este, așa este..., se gîndi omul cu amărăciune. Acuma mi s-a împlinit veleatul și mă aflu la scaunul dreptului judecător.

— Părinte ! rosti atuncea Hristos cu bunătate : pe mine m-au alungat răutatea și ticăloșia omenească din lume, — dar din cînd în cînd tot mă întorc printre cei umiliți. — Și-odată, într-un amurg, flămînd, trudit și bolnav, — un cerșetor, — am căzut la poarta acestui

plugar : și el m-a întîmpinat c-o vorbă bună și m-a poftit la cina lui săracă... Și era în sara cînd sunau pe pămîntul acela clopote, chemînd pe oameni la război. Și l-am văzut pe acest Petrea Neguț îmbrățișîndu-și soața și pruncii și pregătindu-se să plece cu inima dreaptă și credincioasă la jertfă...

— Da, Doamne, zise și Neguț ; m-am dus cu toții cei de sama mea. Ș-am suferit de drumuri lungi, de foame și sete ; am trecut prin vijelii de foc și prin tot ce a scornit ura și ticăloșia omului : căci pămîntul părinților, noștri a fost cotropit de neamuri străine... Ne-am ridicat, Doamne, pentru dreptate. Mi-am adus aminte de ce ne spunea „domnul" nostru cel bătrîn de la școala cea veche de la marginea satului, de toate amărăciunile trecute și de faptele voievozilor pămîntului nostru, de sila și durerea altor frați ai noștri din pămînturi românești ; ș-atunci mi-am pus și eu viața pentru răscumpărare... Ș-am suferit și m-am bătut în munții noștri la hotar... Și de-acolo am mers și ne-am bătut în alte părți, în locuri depărtate. Și de la apa Moldovei am ajuns la Neajlov, în singurătăți, ș-acolo a fost o bătălie cruntă, ș-acolo am căzut eu și mi-a curs sîngele în pămîntul pentru care luptăm, și pentru neamul pe care l-ai așezat tu în aceste locuri.

— Fericiți cei ce visează.... șopti cu dulceață Împăratul.

După aceste cuvinte, i s-a părut lui Neguț că lumina din jurul scaunului împărăției crește. Și chipul cel blînd al lui Hristos s-a plecat spre el, sărutîndu-l pe frunte. Își aduse aminte de cei trei țînci cu părul bălai și privi drept în ochii Mîntuitorului, care-i zîmbea.

După aceea soldatul Petrea Neguț nu mai simți nimic. Oftă ușurat și muri cu ochii la cer, lîngă salcia desfrunzită de pe malul Neajlovului.

A apărut în *România*, 1917, nr. 125, 9 iunie, p. 1 ; în volumele *File sîngerate*, 1917 și *Frunze-n furtună*, 1920 ; în *Opere*, 1956, vol. 6, p. 463—466.

Note de pe front

MĂRĂȘTI

Iulie 1917

Un drum cu automobilul spre frontul nostru, spre cuibul Vrancei înecat în ceața zării. În ziua limpede și strălucită mi se perindează repede pe dinaintea privirilor, din nou, locuri vechi și cunoscute : dumbrava încîntătoare de la Strunga, drumul lin spre Roman, străjuit de arbori străvechi, apoi, ajunși în șoseaua națională, valea Moldovei în dreapta, valea Siretului în stînga, subt ușoare pulberi argintii. Sînt aceleași icoane dragi ale vechiului și frumosului nostru pămînt : satele albe, livezile, drumeagurile cenușii. Sînt aceleași lanuri de grîne, ca flăcări aurii, în imensul cuptor al lui iulie, și aceleași covoare verzi de porumbiști. Dar peste toate plutește parcă un aer de tristețe. În sate și pe cîmpuri au rămas numai femeile, copiii și bătrînii. Bărbații stau cu arma în mînă și cu ochii neguroși, în bătaia puhoiului dușman.

Mergem multă vreme pe marea șosea umbrită de plopi tremurători. Am trecut repede prin Roman, ne oprim puțin la Bacău, — apoi ne lăsăm prin zăpușala după-amiezii spre Adjud.

Vin învăluri grabnice de vînt și de pe munți se ridică nouri. Pe o vale, ni se deschide deodată ca un colț nou de lume, între dumbrăvi rare. O ploaie iute a stropit aici cuprinsul c-o clipă înaintea noastră ; și-acum totul scînteie în soare în mii de curcubee mărunte, și vine de pe fînațuri un miros dulce și cald de ierburi înflorite.

Trecem grabnic, coborîm, ajungem către gura Trotușului, la Adjud. Aici facem un nou popas și începem investigații care ne-ar putea pune pe urmele unui restaurant.

Soarele coboară către asfințit în rostogoliri de nouri cu forme bizare. Vîntul are tresăriri și salturi prevestitoare de furtună. S-aude huruind departe sus : tunetul. Din cîmpia Siretului, de la miazăzi, zgomote asemănătoare încep a răspunde. De data asta e tunul.

Îl ascult deodată atent, cu sufletul mișcat.

Dușmanul nu e prea departe. Colo, în fund, către miazăzi, taberile lui trag ca o linie neagră de doliu în lungul Siretului. Ș-acuma, în acest amurg cu adieri de furtună, ca-n nenumărate alte înserări din urmă, începe tunul muzica fioroasă a morții. Închid ochii ș-o ascult și mă gîndesc la durerile și nenorocirile noastre, la vijelia care ne-a călit, ne-a asprit sufletul, ne-a încordat toate puterile.

Cînd ridic pleoapele, văd trecînd prin apropiere soldați cenușii de pulbere, cu fețele bronzate de soare. Sînt români de pe pămîntul acesta frămîntat iar cu sînge, ca-n vremi trecute. Sînt ruși, veniți de departe, din țara ale cărei șesuri se întind la mările înghețate și la Oceanul cel Mare : sînt mohoriți ca întinderile stepelor și melancolici ca zările nesfîrșite.

De la munte năvălesc tot mai amenințător talazuri de nouri. Vijelia se apropie. Pornim zornic, — și automobilul fuge pe șoseaua largă ca o pasere spăriată alungată de primele răsuflări ale furtunii. Zadarnic fuge. În lungul munților, rîul de nouri trece înaintea noastră. Fulgere se încrucișează deasupra. Trăsnete se rup cu zgomot năprasnic, ș-odată cu vîntul începe a ne izbi o ploaie furioasă.

Curînd înserează ; se face întuneric deplin ; ploaia stă ; vîntul se alină. Și rămîne sub cerul negru numai bătaia surdă a tunurilor de pe Siret. Se văd prin întuneric licăririle tunurilor rusești, — destul de aproape. Zarea parcă necontenit închide și deschide gene de foc.

Cerul se lămurește : apare o stea drept în vîrful bolții. Apoi, în răsărit, luna jumătate se arată ; dispare și iar se arată prin straturi argintate de nouri. Prin întunecimea scăzută trec lungi coloane de trăsuri, sunînd din obezi. Glasuri se îndeamnă din loc în loc, se chiamă. Din cînd în cînd se aude : *na prava !... na prava !*

Și tunurile bat cu îndîrjire, fulgerînd necontenit.

Sîntem foarte aproape de frontul Siretului. De asta ne încredinţăm, îndată ce intrăm în Panciu. Intrăm nu în ştiutul orăşel vesel şi plin de pivniţi cu vinuri, — ci între ruine. Case arse ori dărîmate de proiectile parcă privesc spăriate prin locurile unde au fost odată ferestrele. E o linişte de ţintirim. Din cînd în cînd, la un colţ de stradă, se arată un soldat, o sentinelă tăcută, melancolică şi neclintită.

Şi-n stînga fulgerele roşcate ale bateriilor ruseşti clipesc neîncetat la linia zării.

Încă de cu ziuă se vedea că ne apropiem de front. Lîngă Adjud, în vecinătatea şoselei, o îngrămădire de prizonieri parcaţi între rătele de sîrmă, sub paza cîtorva miliţieni. Sînt germani toţi, cu bonete rotunde pe cap. Stau liniştiţi la pămînt, cu capetele plecate, trudiţi de drum şi bătuţi de pulberi. Vin de la armatele noastre din Vrancea.

La o gară vedem înşirate în lungul liniei tunuri germane de fabricaţie nouă. Sînt o parte din prada de război a luptelor din ultimele zile.

Apoi bubuiturile din zare, cimitirul Panciului, automobilele sanitare... Acum coborăm prin Străoani, spre Vurniţa, şi simţeam în jurul nostru şi-n aer vecinătatea imediată a Morţii. Pe o adiere de vînt venea un miros pătrunzător de cadavru. În sate întuneric deplin, ca şi cum fiece căsuţă ar fi fost un mormînt. La o mică oprire, un soldat de la o trăsură dădu poveţe şoferului :

— De-acuma să mergeţi domol, căci drumul e spart pe alocurea de obuze.

Pantele şoselei încep a deveni mai repezi. Simţim răcoarea şi umezeala pădurilor. Trecem prin vaduri de ape sclipitoare. Suim, printre dealuri rîpoase scormonite pretutindeni de bordeie. La lumina focurilor fantastice, în jurul cărora stau la sfat soldaţi, se arată ferestre şi uşi bizare, astupînd săpăturile în lutul rîpii. Parcă trecem printre primitive şi misterioase locuinţi de troglodiţi. Cai pasc liniştiţi printre copaci şi la marginea drumului. La o oprire scurtă, aud un murmur dulce de fluier. E o cîntare uşoară, înăbuşită, plină de amărăciuni şi lacrimi. Focul pîlpîie peste un grup de soldaţi de la coloane, tolăniţi în ierburi. Cineva oftează, cînd fluierul tace : Of, of ! Pe urmă se face linişte în marginea de pădure şi noi ne

strecurăm la deal prin umbră, pe cînd focul, în urmă, filfîie printre copacii bătrîni aripi de lumină și umbră.

Iar trecem pîraie zgomotoase și intrăm tot mai adînc spre ținutul muntos. Înaintăm prin Verdea și Răcoasa spre Cîmpurile. Din loc în loc șoseaua e ruptă de obuze. La un mal de apă, lucirea fugară a lanternei ne descopere capre de lemn pe care sînt încrucișate și încurcate fire de sîrmă ghimpată, — apoi rînduri de rățele de sîrmă în fața unor șanțuri care se prelungesc și dispar în umbra nopții.

Case pustii, fără ferestre, fără uși. Pe-aici a fost, acum o săptămînă și ceva, frontul. Tristețea locurilor, mirosurile grele ce vin pe boarea nopții și pămîntul sfredelit adînc de explozii, ne arată asta la fiecare pas.

Tîrziu, după miezul nopții, ajungem în Cîmpurile, la comandamentul generalului V. E un sat întins, mare și frumos, unde șapte luni și-au avut așezarea germanii...

Toată lumea doarme. Numai sentinelele veghează ici-colo în umbra sălciilor, și spitalul, unde e lumină deplină.

Luna e sus, cerul s-a limpezit. Peste sat și-n împrejurimi, pace. La apus, linia neagră a munților acoperiți de brădeturi. Deodată tresare de-acolo, din munți, tunul. Loviturile se îndesesc. Sună și împușcături de arme. Apoi clămpănesc iute și întărîtat mitralierele. E un atac de noapte către hotar, în prăpăstioase viroage și pîraie ale înălțimilor. Acolo, după bătălia de la dealuri, soldații noștri s-au suit urmărind, hărțuind, și împingînd îndărăt sfărîmăturile regimentelor dușmane.

Aici e Vrancea, vechea Vrance a lui Ștefan-Vodă, cetățuia în care n-au putut răzbate fără crîncenă pedeapsă dușmanii lui. E cetatea de piatră a Moldovei, unde năvălitorii noi au fost de curînd rupți, sfărîmați și năprasnic bătuți de oștenii noștri.

•

A doua zi, luni, 17 iulie, stăm de vorbă o jumătate de oră cu generalul V. El a condus operațiile care au adus străpungerea frontului inamic la 11 iulie și retragerea dezastruoasă a germanilor către Valea Sărei. E un om nalt, încă sprinten și vioi. Din tot ce spune, respiră o

dragoste nemărginită pentru vrednicul oștean al acestui pămînt.

— Aici e-n Vrancea, ne spune el între altele. Sub munte, la Soveja, se află două așezări care se chiamă Rucăreni și Dragosloveni. Sînt colonii statornicite în Moldova de Matei-Vodă Basarab, cînd s-a așezat pace între el și Vasile-Vodă Lupu. Atunci bătrînul Voievod al Munteniei a clădit, sub munții moldovenești, și o biserică în amintirea păcii. Iar Vasile-Vodă a dat gospodarilor de la Dragoslave și Rucăr pămînturi și scutiri... În aceste vechi locuri unde s-ar putea spune că s-a făcut un început de unire între Moldova și Muntenia, le-a fost dat ostașilor de azi să lupte întruniți, cei din Moldova și cei din țara robită, și pentru așezările moldovenești și pentru rucărenii și dragoslovenii veniți odinioară de departe în pămîntul nou al înfrățirii... A fost o bătălie crîncenă care, socot eu, a consacrat din nou în chip strălucit valoarea ostașului nostru. Poziția inamică a fost ruptă la Mărăști în ziua de 11 iulie. O să vedeți satul și organizarea întregii poziții și o să vă dați socoteală de toate. Aici nu este nevoie de vorbe mari. Faptele vorbesc singure. Spărtura a fost așa de violentă și neașteptată, încît germanii au părăsit în cea mai mare grabă nu numai poziția, ci și Cîmpurile, unde și-au avut așezămîntul de căpetenie și de unde nu mai credeau să dasă pînă la încheierea păcii. A doua zi, spărtura s-a lărgit către Vizantea. A treia zi către Soveja. A patra către graniță. N-a fost o retragere. Depozitele pline de materiale și muniții, tunurile, chesoanele și armele abandonate pe toate drumurile și rîpile, dovedesc cu ce fel de fugă am avut de-a face. În tot timpul, soldații și ofițerii noștri s-au bătut cu un avînt care a cutremurat pe toți cei ce-au putut fi martori la înfricoșata lor vitejie. ...În curînd, cînd veți vedea toate locurile pe unde a trecut furtuna, o să vă dați sămă mai bine de tot ce s-a petrecut și ce însemnătate are pentru oștirea noastră ziua de 11 iulie.

Într-adevăr, în curînd am început a ne da sama.

Cîmpurile e un sat înfiins de gospodării cuprinse, în drumul Sovejei.

Aici își alesese ștabul domnul general Gerok, comandantul forțelor nemțești. Grajdurile cailor, spitalul, cance-

lariile zidite de curînd în cărămidă aparentă, depozitele numeroase de muniții, băile, toate dovedeau convingerea pe care o aveau dușmanii noștri, că ei stau bine și tare în aceste locuri și că vor sta îndelungată vreme...

— Nemții întruna ne spuneau că ei aicea au să hălăduiască pînă la încheierea păcii, ne încredința un gospodar din Cîmpurile.

Pe ulița principală a satului am văzut, legănîndu-se în vîntul dimineții, franjurile arcurilor de cetină din vremea cînd domnul comandant hotăra pentru oștenii Germaniei serbări. Cîntau muzicile, se bea vin și șampanie. Era și-o instalație pentru fabricarea limonezii. Pîine era cam puțină, — o pîine pentru trei, patru zile, — dar încolo, voie-bună, siguranță și petrecere cît poftiți.

Gospodăriile unde se aflau cuartiruiți soldații erau și ele pregătite pentru o ședere mai lungă, în orice caz ca pentru plăcerile unei viligiaturi. În toate părțile gărduțuri albe de mesteacăn în felurite linii și ornamente. Ici-colo chioșcuri pentru zilele calde ale verii și pentru nopțile răcoroase, pline de poezia munților Vrancei. În grădini toate soiurile de varză, de salată, de fasole și cartofi, bine rînduite și bine lucrate cu brațele nemernicilor autohtoni.

Pentru a proteja această linie a oștenilor împăratului, tunuri formidabile erau așezate în baterii bine alese și bine mascate. Aeroplane numeroase aduceau în fiecare zi știri despre toate mișcările inamicului. Iar în multele depozite ale satului gemeau magaziile de cartușe, de bombe de mînă și de obuze și șrapnele.

Pe lîngă tunuri și muniții, era însă ceva și mai important. Era, pe linia frontului principal, poziția Mărăștilor măiastru organizată.

Satul Mărăști așezat deasupra unor rîpi oable, domina liniile noastre, de care e despărțit prin apa pîrîului Limpegioara. Locuitorii fuseseră evacuați încă de astă-iarnă în Cîmpurile, Soveja și Vizantea. Iar în satul pustiu săptămîni și luni, ziua și noaptea, lucrători nenumărați, copii, femei, fete și puțini bărbați, scurmaseră pămîntul, deschiseseră galerii, adăposturi și șanțuri de comunicație.

Pe linia satului băteau valea șanțuri pentru trăgătorii în picioare cu banchete și locuri pentru muniții. Feluritele

elemente ale acestui sistem, legate prin rățele telefonice, puteau fi izolate prin uși de sîrmă ghimpată care cădeau de sus în jos ca niște căpcăni. În stînga satului, privind spre liniile noastre, către Încărcătoarea, o serie de redute tari cu adăposturi blindate și șanțuri întortochiate. Înaintea redutelor și între ele, regiuni de rățele de sîrmă ghimpată dispuse ca un labirint din care nu pot ieși decît cei ce le cunosc. Toate rovinele și văiugile erau flancate de mitraliere cu dibăcie așezate. În unele locuri mai înaintate se aflau și uvraje de beton pentru mitraliere.

Cu drept cuvînt, domnul general Gerok și ofițerii săi, și cu dînsul toată trupa, puteau considera Mărăștii ca o poziție pe care zadarnic ar fi încercat s-o atace și s-o ia oricine ar fi fost în fața lor. „Ei ziceau că poate să vie dracul și nu se tem !" — spunea o femeie întoarsă-n ruinile de la Mărăști.

Cu toate acestea, în planul nostru de atac s-a hotărît ca spărtura să se facă tocmai în punctul pe care inamicul îl socotea mai tare.

•

Încă din timpul pregătirilor, aeroplanele noastre căutaseră să descopere și să fixeze pe hartă locurile bateriilor inamice. Recunoașteri necontenite și îndrăznețe se strecurau foarte des în timpul nopții pînă în rățelele de sîrmă ale poziției vrăjmașe și chiar pînă în șanțuri, pentru a aduce cîte un prizonier și știri asupra amănuntelor așezării dușmanului.

Încet-încet poziția fu bine cunoscută și pe hartă fură notate precis pozițiile bateriilor.

Liniile infanteriei noastre erau dincolo de Limpegioara, pe dealurile Drăgoeștilor, Vîrlan, Alba și Budui. Deși erau mai jos decît ale inamicului, — tranșeele noastre pare că aveau unele avantaje în ceea ce privește focul artileriei inamice, care nu le putea bate în plin.

Mai sus, în păduri, pe dealurile Bălan, Dragoș și Curmătura erau instalate bateriile noastre. Artileria grea, de care nemții n-au știut nimic pînă în aceste din urmă zile, era pe Dealul Mare. Ea putea arunca proiectile uriașe la doisprezece kilometri depărtare.

Acțiunea, cum se știe, a fost angajată pe un front mai întins. Însă punctul unde s-a produs spărtura a fost Mărăști ; de aceea am și dat detalii cu privire la această localitate.

Germanii aveau artilerie multă, muniții mai mult decît îndestulătoare și trupe numeroase. Se culcau în fiecare sară mulțămiți și se sculau dispuși. Fiecare își îndeplinea conștiincios datoria și fiecare era încredințat că merită decorația pe care o aștepta de la maiestatea sa.

În ziua de 9 iulie, la vremea prînzului, cînd soarele ardea dogorîtor și ei se trăseseră la umbră, tunuri din pozițiile românești începură a bubui. Nemții zîmbiră : fleacuri ! Dar canonada se înteți și deodată sute de tunuri de toate calibrele prinseră a zgudui pămîntul și a umplea de clocot năprasnic văile.

Un bombardament cumplit se deslănțui. Bombele cădeau c-o precizie neliniștitoare. Unele explodau la rățelele de sîrmă, altele în tranșee, altele asupra satului. Era ceva sistematic, ceva care ținteа la anume scopuri. Căci trecu o oră, două, nouă, zece și focul în loc să slăbească, era parcă mai în creștere. Bateriile lor răspundeau fără îndoială căci aveau de unde cheltui muniții, dar proiectilele cele mari le găsiră curînd, — și asta era un lucru iarăși vrednic de luare-aminte și de cugetare.

Telefonul, la Cîmpuri, primi știri că s-a deslănțuit canonada pe un front foarte întins. În tranșee la Mărăști se află despre asta, și toți ofițerii fură de acord că se va da un atac probabil undeva. În orice caz la Mărăști e aproape sigur că nu se va da : ar fi o nebunie.

În vremea asta bombele de toate calibrele plouau, se cutremura pămîntul și gemea văzduhul. Noaptea se părea că sute de guri de vulcan scuipă foc înspre stele. Și muzica fioroasă a proiectilelor sfîșia atmosfera cu acorduri felurite.

Două zile și două nopți a ținut acest bombordament. În trei rînduri au fost răstimpuri de tăcere în care nemții, spre a opri un atac presupus, deslănțuiau tiruri nebune de baraj în fața tranșeelor noastre.

Dar soldații noștri coborîseră în noaptea de luni spre marți în fundul văii Limpegioarei și stăteau gata.

În noaptea de duminică spre luni patrulele recunoscuseră locurile precise unde tunurile trebuiau să facă

spărturi în rățelele de sîrmă. Fiecare șef de coloană arătase nevoile ce mai aveau pentru curățirea drumului, apoi pichetase cu țăruși de mesteacăn calea asaltului.

În noaptea de luni spre marți artileria își desăvîrși opera. La punctele indicate pe hartă și cunoscute de patrule, exploziile practicaseră spărturi, „breșe" cum se spune în termenul consacrat. Anume regiuni din sistemul de cîțiva kilometri al fortificației fuseseră complet distruse. Șanțurile și adăposturile fură întoarse cu fundul în sus. Bombele grele araseră adînc pămîntul, adăposturile blindate, scurmînd pîlnii enorme, distrugînd tot, pisînd trupuri omenești și îngropînd mii și mii de oameni sub dărîmături, sub foc și schijă. Drumul din urmă al rezervelor era barat și el de un uragan de foc. Orice comunicație dintre Mărăști și Cîmpurile era ruptă.

Marți, în zori-de-ziuă, la ora 4, o rachetă se înălță deasupra pădurii la comandamentul Diviziei, și coloanele de infanterie porniră. La oprirea artileriei noastre, de data asta nemții nu mai răspunseră cu tir de baraj, crezînd că e iarăși la mijloc o păcăleală numai. Dar curînd artileria noastră lungi tirul și infanteriștii se zvîrliră înainte.

Nu-i mai putea nimic opri. De mult așteptaseră ei ora aceasta. Gătiți ca de paradă, bărbieriți și lustruiți, făcuseră cel din urmă legămînt cu inima lor și se duceau cu îndîrjire la jertfă.

A fost o lovitură de trăsnet. Fiecare coloană înaintă hotărîtă la strungă. Zadarnice fură cele din urmă silinți ale inamicului. Unde era valea mai oablă își făceau scări cu lopata și se cățărau. Veneau amenințători ca valurile neoprite regimentele 2 Vînători și 4 Argeș. Năboiră asupra redutelor, începînd de la marginea satului către Încărcătoarea, — în vreme ce pe restul frontului alte trupe demonstrau ; și la un moment dat, de la postul de comandă al Diviziei, de pe dealul Curmătura, generalul M. îmi spunea că vedea limpede cum oștenii noștri neopriți se cațără, sar ca din arcuri asupra șanțurilor, — și deodată contururile redutelor se desemnară limpede în foc și fum subt exploziile granatelor, pe cînd urale frenetice se amestecau cu urletele tunului.

Dintrodată, după zilele și nopțile de teribilă bombardare, după suferințele morale ale așteptării, lovitura aceasta

bruscă a infanteriei noastre deslănțui panica în rîndurile vrăjmașilor.

Unii începură a fugi spre sat și spre drumurile de scăpare cu capetele goale, aruncînd armele. Alții înfigeau puștile cu baioneta-n jos înainte-le, înălțau brațele și se constituiau prizonieri în masă, palizi și tremurînd de groază. Li se spuseseră lucruri cumplite despre barbaria soldaților noștri.

— Spuneți dac-aveți să ne ucideți ori să ne schilodiți, țipau unii ; ca să știm ce ne așteaptă !

Țăranii noștri, tăcuți și cu sprîncenele încruntate, îi dezarmau și-i trimeteau îndărăt. Alții alungau cu baioneta în coastă pe inamic, care fugea risipindu-se. Panica, dîra de pulbere aprinsă, trecu asupra satului și asupra celorlalte linii. La Încărcătoarea, dușmanul se mai împotrivi un timp atacurilor furioase, apoi se răsfrînse îndărăt.

— Cînd a vorbit în sat la Cîmpuri telefonu, — zice o femeie, — că la Mărăști au intrat românii, domnul general nemțesc a ieșit cum era din casă și a pornit-o la vale.

La cazinoul ofițerilor, o bombă mare se sparse sfărîmînd stîlpul cu fanionul. Atunci răcnetele panicei răzbătură către ei : lăsară în farfurii ceștile cu cafeaua cu lapte, se năpustiră pe uși și se împrăștiară în toate părțile. Artileria grea bătea asupra Cîmpurilor cu furie. Bombe mari cădeau în șosea și săpau pîlnii adînci, înălțînd stîlpi de foc, fum și pulberi.

Frontul era rupt ; dușmanii, bieți oameni îngroziți, se risipeau fugind la codru...

Comandantul de la Vizantea, care zîmbea în ajun, vorbind de poziția Mărăștilor, ieși cu capul gol și-n papuci. Și femeile îl priveau uimite cum năzuia undeva, spre deal, căutînd o cărare ferită...

Era ora 9. Trupele noastre înaintau neoprite. În curînd năboiră la Cîmpurile. Acolo totul rămăsese în rînduiala obișnuită : depozite de alimente, de vinuri, de țigări ; depozitele de îmbrăcăminte și munițiuni. Nici fitilurile n-avuseseră vreme să le aprindă. În poziții, tunuri nestricate. Pe drumuri arme, căști, chesoane. Răniți și morți risipiți în pulbere : tablou crîncen și convulsionat.

— Fugeau urlînd, îmbulzindu-se și dîndu-se peste cap..., ne spune alt sătean.

Unul dintre primii noștri răniți, maiorul Bereștieanu, adus la doctorul francez Championière, era palid și slab, dar tot putea murmura zîmbind cîteva vorbe.

— Ce spune ? Ce spune ? întrebă medicul.

— Zice că de-acu poate să moară în pace : batalionul lui s-a purtat vrednic. Doctorul își întoarse capul și-și șterse lacrimile.

Prizonierii treceau îndărăt. În poziții o frămîntare de morți, răniți, sînge și fumegări. Artileria tot bătea liniile de retragere.

Morții noștri erau căzuți toți avintați spre inamic, unii în poziții ciudate. Unul asupra unui bavarez, strivindu-l parcă, străpungîndu-l cu baioneta, încremenit și el cu casca sfredelită prin frunte de un glonț. Altul înmărmurise cu arma în cumpănire ca o stană, cu brațul stîng înainte, cu gura căscată, cu ochii ieroși, rezemat de un arbore. Și alți mulți căzuseră. Unii dormeau somn mînios de veci : alții, răniți, așteptau cu buzele palide-încleștate pe sanitari, cu ochii îndreptați spre cerul limpede și strălucit. Printre ei trecu un convoi grozav : o mitralieră pe care o purtau doi prizonieri și-n urmă, pe-o brancardă, dus de-ai lui, un soldat german, cu capul zdrobit. Stătuse în poziție, călare pe mitralieră, pînă în ultima clipă trăgînd, — și nu-i scăpă degetul de pe trăgaci decît atunci cînd un grenadier al nostru îl lovi în frunte c-o bombă. Soldații îl priveau gravi, în tăcere.

Generalul comandant al diviziei recunoaște pe-o targă pe-un soldat care gemea încet :

— Ce-ai pățit, măi Stănică ?

Rănitul ridică fruntea, înfrigurat :

— N-am pățit nimica, domnule general. E bine ; am căzut pentru țară...

Mai departe, altul îl recunoaște pe general și-l cheamă cu mîna :

— Am biruit, domnule general ! I-am biruit !

Și fața îndurerată i se crispează de un zîmbet.

Ofițerii, negri de fum, își adunau elementele unităților cu glasuri răgușite. Aveau toți o privire aprigă și fioroasă sub căștile lor cenușii. În toți era o tărie și-un avînt sălbatic.

Era o biruință cîștigată cu durerea urii și a răzbunării,

Am vizitat pas cu pas pozițiile ce păreau inexpugnabile de la Mărăști pînă la Încărcătura. Satul era în parte ars. Cînd se simțiră zdruncinați și măcinați, germanii incendiară marginea, ca să oprească înaintarea trupelor noastre. Altă parte a satului era dărîmată de proiectilele artileriei noastre.

Acuma era liniște, subt un cer blînd, — și peste ruine domnea o adîncă tristeță. Ici-colo femei, cu copii, se întorceau la vetrele pustii. Treceau printre rățele de sîrmă, peste șanțuri, își căutau căminurile unde suferiseră și fuseseră fericiți. Ici era cenușă, dincolo un morman de dărîmături.

Ma opresc. Intru în vorbă cu femeile.

— Ce faceți ? V-ați întors la cuib ?

— Ne-am întors, domnule, ce să facem ? Acuma s-a luat negura de pe capu nostru.

O bătrînă, alte două femei și cîțiva copii se adună la poarta căzută între ruini. Femeile și fetele au trăsături frumoase și delicate și sînt îmbrăcate în catrință neagră, care se îmbină plăcut cu cămășile albe, discret înflorite cu cusături.

— Of, Doamne, zice bătrîna, bine am trăit eu odată în lume, n-am de ce mă plînge ; ș-acuma uite la ce jale și prăpăd am ajuns... Dar cînd am văzut pe generalul nostru (generalul V.) intrînd iar la noi, ni s-a luminat sufletul. Ne-am făcut cruce, ne-am închinat și-am plîns. I-a alungat pe păgîni ! Doamne, du-i, Doamne, la locul lor !

Fetele și femeile erau în Vizantea răzășească la lucrul șoselelor... Și cînd au văzut că fug nemții, au umplut pădurile... „Ei au fugit și noi am ieșit iar la lumină..."

O fată sprîncenată, cu ochii căprii și sînii îndrăzneți, se apropie zîmbind :

— Să vedeți dumneavoastră, nouă ne părea bine cînd vedeam că arde satul nostru. Las' să ardă ! De-acu arde și cuibul răilor ! Bine că s-au dus, că ne-au chinuit destul. Astă-iarnă purtau femeile din loc în loc, pe ger, cu pruncii la sîn...

— V-au luat tot ?

— Tot ne-au luat. Și cel din urmă fir de porumb. Și pe urmă ni-l vindeau tot nouă cu 40 de bani kilogramul.

Apoi au scociorît pivniţele şi ogrăzile pe unde ne îngropasem lucrurile mai de preţ şi zestrile... Nu ştiu cum au făcut. Tot au găsit şi tot au luat. Acuma am rămas săraci ; dar cel puţin ne-a luminat Cel-de-sus sufletele.

Ne-au chinuit destul, adăugă apoi fata. Am robit la ei ca-n timpurile cele de demult. Ne scoteau la rînd, şi pe fetele mai voinice şi pe cele mai crude, şi ne puneau să lucrăm din greu la şosele. Cu ce inimă lucram noi ? Cum puteam noi face drumuri la străin, ca să apese şi să dărîme ţara noastră ? Loveam cu cazmaua şi ne înghiţeam lacrimile. Cînd li se părea lor ceva, ne închideau, ne chinuiau şi ne băteau peste obraji... Ne băteau şi cu biciul, domnule...

— Ce să-i faci ? zicea cu tristeţe bătrîna. Aşa a fost pedeapsa noastră. Neam străin. Cel puţin un lucru tot l-au avut. C-au fost cinstiţi cu partea femeiască...

Le privesc drept. Bătrîna îşi întoarce faţa spre căminul ars. Două din copile îşi pleacă ochii, pe care-i bănuiesc plini de umbră şi de lacrimi...

— Da, aşa este..., par a şopti buzele lor.

Această ultimă şi tragică pudoare îmi strînge dureros inima.

*

Umblu încă o zi pe urmele nemţilor, prin minunatele şi poeticele locuri de la Vizantea. Aici văd pe domnul general M., a cărui divizie a făcut spărtura la Mărăşti. Drumuri aspre de munte sulie culmile pînă în fund la Dealul Sării. După ce spărtura în frontul inamic a fost lărgită, o parte din trupele noastre au mînat către sud coloanele zdrobite ale duşmanilor. În lungul drumului au rămas ş-acuma chesoane care nu se mai pot întrebuinţa.

Regimentele noastre i-au ţinut pe nemţi de-aproape, hărţuindu-i necontenit. Din vale în vale, de pe ţanc pe ţanc urmărindu-i, i-au dus pînă departe pe piscuri, unde au găsit rezistenţa unor regimente nouă, de curînd aduse de von Mackensen din Macedonia. Aici urmează lupte aspre, — în Dealul Sării. Oştenii noştri se caţără ca nişte capre pe piatra sură şi se bat fără hodină zi şi noapte.

— Aici, spune generalul, sînt locuri mai tari şi mai sălbatice decît în oricare parte a ţării. E Vrancea necu-

noscută și aspră din vechile zile. Auzi cum urlă tunul și sună în toate văile... Nu-i soldat al nostru care să nu tresară cînd i-aude glasul, și să nu strîngă patul puștii... Aici luptele se dau pas cu pas în întunericul sihlelor, în lăcașul sălbăticiunilor.

S-aude în adevăr mugetul tunurilor zvîcnind în adîncuri...

Și-aici vedem pradă de tunuri, materiale și muniții. Apoi ne îndreptăm spre alt colț al Vrancei : spre Soveja.

*

Apoi mergem mai departe. S-aici, pe minunata șosea șerpuită care duce spre Lepșa, prin locuri romantice, au mai rămas urme din fuga grăbită a nemților. Căștile lor mari și grele stau împrăștiate și răsturnate ca niște ceaunașe prin toate șanțurile.

Ajunși la liniile de sus, asistăm o oră și jumătate la un duel de artilerie între bateriile noastre și cele inamice. Văile sună strident și formidabil de detunături și proiectilele trec ca-n fișiiri aspre de mătasă.

Inamicul răspunde. Bombele lui bat culmea șoselei. Vin c-un șuiet de spaimă parcă, cad și se sparg cu vuiet, înălțînd nouri negri și cenușii. Zburăturile trec ici-colo, ca niște albine rătăcite.

Un glas chiamă o brancardă. Un rănit vine curînd întins sub manta, cu buzele și cu ochii arzători. A fost lovit în coapsă de o schijă de obuz.

În vale, pe Lepșița, liniile noastre înaintate au fost atacate de cîteva companii germane. Postul de comandă e înștiințat. Artileria își întețește focul. Bateriile trăsnesc adînc și asurzitor de pe culmi.

La telefon, colonelul ascultă raportul din vale :

— Alo ! Ce este, locotenent Hancea ? Te-atacă două companii ?... Ține-te bine, băiete : să nu dai un pas înapoi...

În vale sună împușcături de armă, răpăituri de mitralieră. E o acțiune fierbinte.

Locotenentul Hancea răspunde. Mai cere provizie de granate. Îndreaptă focul artileriei. Se pare că e într-o poziție critică, atacat din două părți.

Colonelul zîmbește la aparat, emoționat și mișcat dintrodată.

— Așa, Hancea, bine... — Zice că piere acolo cu toți ai lui, și nu dă un pas înapoi !

Artileria noastră tună. Bombele inamice se sparg pe rînd, în apropiere.

Împrospătători de muniții trec cu sacii cu granate către vale, umblă nepăsători și obișnuiți printre explozii.

Într-o oră și jumătate postul înaintat al locotenentului Hancea a respins trei atacuri inamice. I-a prăbușit pe nemți în vale. Le-a aruncat cu granate în cap, i-a amestecat cu pămîntul...

Apoi artileria încetează și ecourile codrilor și văilor se alină.

La întoarcere, întîlnesc mulți prizonieri. Numai germani.

Un tînăr trist, cu fața firavă, vorbește trudit. Arată că e din Dettmold. De trei ani a umblat pe toate fronturile Europei. Aici în Vrancea, cum spune și ofițerilor, s-a întîmplat cu el un lucru spăimîntător.

S-au bătut în alte părți necontenit. De multe ori au fost biruitori. Au fost și înfrînți. Dar în pozițiile tari de la Mărăști au primit de la mîniosii noștri soldați o lovitură așa de crîncenă încît nu și-au venit în fire nici astăzi...

Văd acum deplin că prin această bătălie, armonioasă în planul ei și-n execuția nesovăitoare și exactă, indiferent de ce poate fi mîni, armata noastră și-a cîștigat un titlu nediscutabil de glorie.

Bătălia de la Mărăști va trece în istoria noastră ca o operă serioasă și solidă de artă militară. Toată dezvoltarea ei a fost prevăzută și s-a executat potrivit planului inițial. Cel din urmă soldat a știut unde merge și și-a făcut datoria. Artileria a dovedit o preciziune înspăimîntătoare. Ofițerii germani prinși au mărturisit aceasta, cu mirare și laudă.

•

Dacă în grozava furtună care bîntuie popoarele mai pot stărui ambiții ; dacă bietele suflete umbrite de moarte mai pot urmări răzbunări ; dacă între ruini și sînge ochiul

omului mai poate luci, — atunci asta nu s-a putut întîmpla decît la Mărăşti : după umilinţi, zdrobiri şi lacrimi, ţăranul soldat s-a năpustit, la 11 iulie, ca-ntr-o nebunie a jertfei, s-a ridicat în Vrancea hecatomba răzbunării lui.

Pace morţilor necunoscuţi, trecuţi în veşnicia împăcării !

A apărut în *România*, 1917, nr. 168, 23 iulie, p. 1, sub titlul „Impresii de pe front, bătălia de la Mărăşti (Cîmpurile)" şi continuate în nr. 169 din 24 iulie, sub titlul „Bătălia de la Mărăşti", nr. 170, 25 iulie, p. 1 ; „Între ruini. La Vizantea şi Soveja", „Încheiere", în nr. 171, 26 iulie, p. 1 ; în revista *România Mare*, Paris, II, 1919, p. 29—32 ; în volumele *File sîngerate*, 1917 şi *Frunze-n furtună*, 1920 ; în *Opere*, 1956, vol. 6, p. 469—488.

Note de pe front

MĂRĂŞEŞTI

August 1917

O amintire de acum doisprezece ani...

Mă aflam în petrecere la prietini, în vestitele podgorii ale Tecuciului, — undeva într-un sat de răzăşi ascuns în vii şi livezi. Era în august, pe-o vreme caldă şi limpede.

Se pornise o nuntă, a poetului St. O. Iosif, — cu zvoană şi alai şi cu gura pivniţii deschisă, ca odinioară în vremurile patriarhale ale părinţilor noştri.

În ziua uncropului, după puţină hodină şi mult borş acru, tineretul o porni printre vii în zumzet de cobze şi alăute spre vestitul deal de la Cucuieţi.

Pe coastă, la un popas, era un han al unui ungurean

cu mutră de hoț. Vinul se nimerise acru și peștele sărat, — dar noi eram tineri și ferice.

Un lăutar bătrîn, cu obrazul negru și barba albă, începu a zice sub sprînceană de codru cîntecul lui Codreanu. Noi umblam încet spre țanc și adîncurile de sub noi sunau armonioase și sonore la înmlădierile baladei bătrînești. Iar sus, pe vîrful de la Cucuieți, — deodată se deschisese zarea și ochii mi se cufundară în cele patru vînturi ale țării Moldovei. Cîmpia Siretului se vedea pe o întindere nemărginită la miazănoapte și miazăzi, cu sclipiri de ape, lunci, dumbrăvi și sate, pînă unde putea bate ochiul și unde depărtarea se amesteca într-o ceață liliachie. La apus erau treptele munților cu păduri posomorîte de brad, — cu tonuri din ce în ce mai slabe și mai stînse care mureau în cerul alburiu de august. În sus erau sate și tîrguri cu nume vechi din cronici. În jos, cîmpia cea întinsă de la Mărășești. O țară întreagă se desfășura sub noi, cu sate albe, sclipiri de clopotnițe, cîmpii semănate. — și Siretul trecea la Dunăre și la Mare liniștit, printre zăvoaie, oglindind cerul și cuibarul de foc al soarelui.

Mă simțeam înseninat privind, și primeam pe adierile vîntului pînă-n fundul sufletului miresmele calde de peliniță și cimbrișor pe care ni le trimeteau depărtările.

Era o țară calmă și fericită, și lăutarii cîntau balade în deal la Cucuieți.

Zilele acestea, — după ani și ani, — un automobil mă urcă repede pe dealurile Tecuciului, și am iarăși, deodată, înainte-mi, vechile priveliști.

Luni, săptămîni și zile liniștite au căzut în veșnicie. Anotimpurile s-au întors cu podoabele lor. Pînă ce deodată crîngul lumii s-a cutremurat. Viforul războiului a bătut în depărtările munților, apoi s-a apropiat, s-a tot apropiat către Siret. Se văd s-acum în miazănoapte depărtările estompate în ceață. Dar la miazăzi, spre Mărășești, bate tunul fără contenire. Se ridică în cerul înalt fumuri de incendii. Se văd izbucniri de guri de foc, explozii de proiectile. Ochii cuprind toată priveliștea, de la podul de la Cozmești pe o linie de copaci care fug în lungul unei șosele, de dincolo de tîrgușorul Mărășești, spre dealurile de la Panciu. Pe-acolo pretutindeni sînt îngropați în pămînt

luptătorii. Tunuri bat din apropierea mea și din fundul zării.

Aici, în decorul acesta uriaș care mi-a încîntat odinioară ochii, s-a desfășurat un episod al marei tragedii ce sîngerează lumea. Între 23 iulie și 7 august, către Cozmești, Mărășești și Panciu, s-a dat o bătălie crîncenă, pas cu pas, ceas cu ceas, zi și noapte, fără oprire. A fost una din cele mai teribile bătălii ale războiului neamurilor.

Stau sub un nuc, între vii, pe deal, deasupra Siretului. Cu ochii liberi văd tot cîmpul bătăliei, și domnul general B. îmi lămurește toată desfășurarea ei cu simplicitate și liniște. Din cînd în cînd tunul pune o pauză neprevăzută ; din cînd în cînd depărtarea ne chiamă ochii spre alt punct, unde o explozie ori o coloană de fum a schimbat aspectul în aparență liniștit al peisagiului.

Se pare că în decada a treia a lunii iulie, domnul general feld-mareșal von Mackensen s-a hotărît să dea o lovitură disperată la Siret, spre a străpunge frontul nostru la Cozmești, cu obiectiv Adjudul.

Planul era fără îndoială frumos. Executarea lui fericită ar fi însemnat izolarea liniei Trotușului și deschiderea drumului spre Basarabia. Scrisori găsite la prizonierii germani dovedesc cîtă nădejde, în ceea ce privește sfîrșitul războiului, se punea pe această „nouă lovitură măiastră" a feldmareșalului. „Moldova", „Iași", erau cuvinte care sunaseră la urechile ofițerilor și soldaților germani. În oboseala acestui război care nu se mai sfîrșește, erau ca un miraj în pustiuri. Erau o stepă, o apropiere de țel și de sfîrșit.

La 23 și 24 august germanii atacară cu puteri mari liniile rusești de la Pădurea Neagră de lîngă Siret, înspre Putna și Susița. Aliații noștri ruși bătuți de forțe numeroase, dădură îndărăt. În noaptea de 24 spre 25 august, trupele noastre urmau să schimbe pe cele rusești, obosite. Le schimbară și intrară în luptă cu o hotărîre îndîrjită :

— Trebuie să oprim puhoiul, ori să murim cu toții !

Bătălia s-a dezvoltat încet-încet pe un front de 60 de kilometri, de la Siret pînă la Panciu. Nemții dădeau pretutindeni lovituri de berbece. Din cele dintîi zile însă se desemnă o primă intenție : străpungere în direcția podului de la Cozmești.

Mase mari de trupe erau concentrate pentru executarea unei asemenea operaţii, — care fără îndoială trebuia să fie fulgerătoare. De obicei repeziciunea asigură succesul. Aceasta am văzut-o şi noi, au văzut-o mai ales duşmanii noştri, în bătălia de la Mărăşti. Douăsprezece divizii au fost aduse pentru această lovitură. O artilerie care şi-a făcut probele pe toate cîmpurile Europei, deslănţuia vijelii nebune de foc şi schijă. În rîndurile infanteriei noastre căzură proiectilele chimice şi se tîrîră la faţa pămîntului şi prin tranşee nourii de gaze asfixiante şi lacrimogene.

Cu o furie care creştea din oră în oră, bătălia luă o dezvoltare uriaşă.

Germanii trimeteau valuri după valuri, — mase mari de asalt. Artileria lor deslănţuia un tir aşa de cumplit, încît în unele locuri nu se afla palmă de pămînt neîntoarsă şi nerăscolită de obuze. Urmau pauze mici, răgazuri în care duşmanul obosit căuta să se reculeagă şi vîra în foc trupe proaspete. Şi bătălia iar se aprindea, nemilostivă şi crîncenă.

Ziua şi noaptea trupele noastre, cu mult inferioare în număr, au ţinut piept acestor rostogoliri repetate de foc, schijă, gaze şi oameni care urlau venind la măcel ziua şi noaptea, zile şi nopţi care păreau că nu se mai sfîrşesc, — şi care se legau una cu alta într-un fel de atmosferă fumurie, într-o umbră tragică de infern. De pe dealuri de deasupra Siretului se vedea cîmpul de bătălie în fum, ceaţă şi nouri negri. Tunurile zguduiau pămîntul. Mitralierele, puştile, granatele, răcnetele omeneşti se amestecau, — într-o huruire fantastică, într-o vedenie de apocalips.

Astfel zile şi nopţi nesfîrşite au luptat trupele noastre, către satul Străjescu, Moara Roşie, Moara Albă, Mărăşeşti. După două zile şi două nopţi, diviziile germane au fost scoase din foc şi înlocuite cu altele, odihnite. Liniile noastre au simţit aceasta după vigoarea atacurilor nouă. Ofiţerii şi soldaţii au încruntat din sprîncene şi-au adus între ei lăzi nouă de granate.

În toată această bătălie, artileria noastră, aşezată foarte bine pe stînga Siretului, a bătut coloanele inamice în flanc, pricinuindu-le pierderi înspăimîntătoare. Batali-

oane întregi au fost amestecate cu pămîntul. Altele treceau, altele, neistovite. Mai ales în timpul nopţilor, atacurile se dădeau fără întrerupere. Cerul atuncea se umplea de rachete ca de mii de lampioane veneţiene. Cu pîlpîiri scurte luminau tragedia şi frămîntarea din umbră, în timp ce pretutindeni trăgeau linii de foc exploziile tirurilor de baraj. Pocniturile şi clipirile de mitralieră păreau un joc vesel în această monstruoasă simfonie.

Timp de aproape două săptămîni, cît a ţinut bătălia, soldaţii noştri au fost neadormiţi şi neobosiţi. Au respins atacuri, au contraatacat, s-au bătut cu o energie înfricoşată. Această energie fără seamăn, poate fără precedent în analele războiului de faţă, este cel mai mare titlu de glorie al oştirii noastre.

În unele locuri împinşi îndărăt, covîrşiţi în alte părţi, soldaţii şi ofiţerii nu şi-au pierdut niciodată cumpătul. Pas cu pas retrăgîndu-se, au luptat. S-au oprit, au contraatacat iar. Sufletul lor credincios pămîntului străbun şi violenţa amărăciunii lor au izbutit într-o putere aşa de năprasnică, încît inamicul la urmă, cu tot numărul, a trebuit să se oprească sleit.

Se ştie că răniţii veneau foarte grăbiţi la posturile de prim-ajutor, — li se făceau pansamentele şi se întorceau îndată la loc, îmbucînd din mers o bucată de pîine. „N-avem vreme de stat ; n-avem vreme !“ Numai pe cei cu mai multe răni şi cu lovituri grave îi puteau opri medicii.

Nici gazurile, nici exploziile înfricoşatului bombardament n-au zguduit moralul năcăjitului ţăran. Cădeau mulţi ; cei rămaşi, cu buzele strînse şi cu ochii crunţi, îşi înzeceau parcă puterile. Granata şi baioneta lor loveau fără cruţare.

Unde părţi din trupele noastre au fost copleşite de număr, a rămas locul însemnat cu mormane de cadavre.

Căpitanul G, din regimentul 8 de infanterie e vestit că trebuie să se tragă îndărăt, deoarece e ameninţat spatele batalionului pe care-l comanda.

— Consemnul meu e să lupt pe această poziţie pînă la ultimul om, răspunde el simplu. Nu mă retrag fără ordin scris ! Şi se întoarce cu glas mişcat către trupă : Băieţi ! fraţilor ! Murim aici pînă la unul pentru ţara noastră !

Înconjurați, băieții căpitanului G s-au bătut cumplit. Au căzut unul cîte unul ; a căzut și căpitanul ; au căzut toți. În locul acela fioros a rămas în cîmpie un morman de leșuri. Spectacolul a înfricoșat liniile dușmane.

Maiorul Ionescu Atanase, care comanda un batalion din regimentul 32, își aștepta rîndul să intre în foc, într-un loc unde izbirea de valuri necontenite ale dușmanului era mai aprigă.

— Haidem, domnule maior ! îndemnau soldații.

— Stați, băieți : așteptați să vie vremea.

Așteptînd să vie vremea, în arșița nemilostivă a soarelui, în pulberea și fumul înecăcios care-i înconjura, soldații se făcură sprinteni. Lepădară bocanci și haine, zvîrliră coifurile : păstrară pe ei numai armătura și muniția.

— Hai, domnule maior, că nu mai putem !

Ș-atunci și domnul maior a simțit că nu-și mai poate ține răbdarea. Ș-au pornit : au izbit năprasnic în puhoiul dușman. Trebuiau să-i oprească înaintarea cu orice preț. Soldați, ofițeri, comandant, ca-n timpurile eroismului de odinioară, au scris cerc pe pămînt în jurul lor, rostind o frază sacramentală : „Aici voi muri !". Și au murit acolo cu toții pînă la unul, fără să dea un pas înapoi.

Aceste sînt pilde puține numai din măreața epopee pe care a trăit-o armata românească în cruntele zile și nopți de la Cozmești și Mărășești.

Îndîrjirea și energia înfricoșată au cîștigat însfîrșit marea bătălie.

După două săptămîni, inamicul s-a oprit. Și-a lăsat brațele în jos și bărbia în piept cu descurajare. Gîfîind, s-a tras ca o fiară în cotlon, ca să-și lingă rănile. Mareșalul von Mackensen a privit cu îndoială și cu tristețe harta și a închis ochii gîndindu-se la hecatombele pe care le-a înălțat la Siret. Zece pînă la douăsprezece divizii germane s-au topit în această bătălie...

*

...Cînd se vor scrie paginile epice ale acestui război al liberării și al mucenicie neamului nostru, — generațiile viitoare se vor cutremura. Ca din întunericul bătrînelor

povești, va răsări o veche imagine despre care povestesc vînătorii de odinioară.

Un zimbru încolțit de o haită de lupi într-un pripor păduros, lîngă un lac. E cu coama zbîrlită, cu ochii mînioși și cruni. Scurmă pămîntul cu copitele, suflă aburi fierbinți pe nări și mugește. În juru-i sînge, mărunțaie și trupuri spintecate. Dar fiarele sînt multe, urlă, îl împresoară, îl hărțuiesc necontenit. Sînt parcă din ce în ce mai multe și de urletul lor clocotește pădurea.

Cu dosul într-un gorun bătrîn și cu coarnele țapoșe gata de atac, zimbrul a înțeles deplin primejdia. Dar el e cel mai liber și mai măreț oaspete al codrilor. — și trebuie să cadă cu vrednicie.

Haita, îndîrjită, dă un ultim iureș. L-au încolțit, i-au sărit în spate.

Atunci, scuturîndu-se și mugind furios, zimbrul își încordează grumazul, se avîntă și se prăpăstuește în valuri. Își duce la fund dușmanii, iese sforăind pe luciu, iar se cufundă. Apoi urcă dincolo, la mal, în luminiș, șiroind de sînge, însă măreț și neînduplecat — în cele din urmă luciri de aur ale asfințitului.

De acest zimbru vechi, — stemă a acestui pămînt, — își vor aminti cei ce vor veni după noi, cînd vor ceti tragicul război al oștenilor noștri.

A apărut în *România*, 1917, nr. 138, 13 august, p. 1 ; în *România Mare. Foaia voluntarilor români din Austro-Ungaria*, I, 1917, nr. 6 ; în *România Mare*, Paris, II, 1919, nr. 26 ; în volumele *File sîngerate*, 1917 și *Frunze-n furtună*, 1920 ; în *Opere*, 1956, vol. 6, p. 489—496.

BĂTĂLIA DE LA RĂZOARE

Loviturile grele ale dușmanilor au lunecat necontenit ca pe niște solzi de oțel, de la Cozmești spre Mărășești și spre Panciu.

În ziua de 6 august, nemții au făcut cea din urmă sforțare, într-un singur punct, cu două divizii germane și o brigadă austriacă, dinspre Satul-Nou.

La 7 ore dimineața, ne lămurește domnul general P., au pornit un bombardament intens pe toată linia divizici.

După un ceas, patrule tari de luptă prind a se arăta ici-colo, cam la o mie cinci sute de pași de pozițiile noastre. Artileria începe a trage înaintea lor linia de foc și schijă a barajului. Curînd mase compacte de infanterie se ridică la fața pămîntului, ca și cum ar fi izvorît din măruntaiele lui, și înaintează ca niște reptile enorme.

Tunurile din pozițiile noastre încep a scuipa foc. Izbucnirile obuzelor mușcă și rup pretutindeni coloanele. Licăririle palide, fumul cenușiu, ondulațiile și tresăririle șivagurilor erau una în clipa exploziilor. Dar coloanele de măcel erau neistovite și înaintau încet-încet. Se opreau în cute de pămînt, în adăposturi naturale, răsuflau, se refăceau și porneau iar. Mitralierele și puștile noastre prind a secera. Rînduiți acuma în valuri de trăgători, ei totuși înaintau.

Către ora 10, talazurile încă foarte tari ale vrăjmașului se loviră de linia noastră. Bătînd cu granate, soldații noștri se retraseră pas cu pas spre sprînceana de deal a șoselei. Apoi deodată se opriră. Rezervele veniseră pe linie. Ofițerii ieșiră și comunicară ordinul contraatacului. Din om în om, ca fulgerul, vestea trecu în lungul regimentelor.

Și-atunci s-a petrecut un lucru vrednic de mirare, în fața căruia nemții au rămas, ca să zic așa, cu gura căscată. Puterile lor întreite — abia atunci înțelegeau — nu zdruncinaseră deloc pe țăranii aceia cu obrazurile arse și cu ochii mînioși. Deodată îi văzură că pleacă arma și se zvîrl nainte la contraatac.

Nu strigau *ura*, nu făceau prea multă larmă. Unii numai înjurau plini de năduf, pomenind o mulțime fantastică de sfinți de prin calendare, arătau pumnii, apoi loveau granatele de patul puștii și le aruncau, scuipînd după ele.

— Na ! De cap și de pomană să vă fie !...

— Înapoi, mă ! În țara voastră cea leșinată ! răcneau unii.

— Măi Gligore ! Măi Gligore ! țipa altul cu ochii scăpărători : Nu-i lăsa ! Uite-i colo cum mișună ! Trimite-le un ou cu foc ! Pogribania și parastasul !...

Brusc, toată linia zvîcni înainte și începu a bate aprig în nemți. Mitralierele cîrcîiau din toate părțile și baionetele prinseră a împunge.

Ca un freamăt de groază trecu prin rîndurile dușmanilor. Izbiți cu nădejde, dădură îndărăt și prinseră a se retrage. Ai noștri îi țineau strîns în vîrful baionetei și-i măcelăreau cu mînie. Îi prindeau și-i pisau. Companii întregi, împresurate, ridicară mînile și se supuseră, gîfiind și cu ochii morți de trudă.

Printre snopi de cadavre, fără isprăvenie, infanteriștii mînioși îi urmăreau și-i sfărîmau. Cei prinși căpeau la pămînt între rană și pușcă, își ștergeau cu mîni tremurînd fruntea de sudoare și ridicau priviri pline de amărăciune.

— Duceți-vă după ei, spuneau o samă ; împungeți-i și alungați-i pînă acasă, că noi ne-am săturat ! Nu ne mai trebuie război.

Un locotenent întrebă pe unul :

— Atunci voi ce căutați aici ?

— A, noi nu venim și nu ne batem de voia noastră... Așa de trei ani ne mînă. Acuma am căzut în bot... Apoi după o clipă de cugetare, zîmbind cu stînjenire : Astăzi ne-am cam speriat. Soldații dumneavoastră parcă au benzină în burtă, așa vin...

În această crudă și iute bătălie de la Răzoare, ofițerii ca totdeauna de altminteri, au dat dovadă de deplină stăpînire de sine și au așteptat cu liniște clipa contraatacului. Nici o slăbiciune, nici o șovăire. Unii au murit cu tărie și liniște, alții, căzînd, și-au ținut încă în mînă unitățile.

Locotenent-colonelul Roseti, căzînd, transmise următorul ordin regimentului său :

— Să se știe că eu sînt rănit aici. Nici un om să nu treacă îndărăt, peste trupul meu.

— Am înțeles, domnule colonel, părea a jura fiecare soldat, cu dinții încleștați și ochii neguroși.

Căpitanul Miclescu (fost deputat, doctor în drept și matematici) e adus rănit pe o brancardă.

— Unde ești rănit, căpitan Miclescu ? întreabă șeful său.

— Domnule colonel, răspunse liniștit căpitanul, batalionul meu își îndeplinește bine datoria.

Tunurile bat necontenit încă. Convoiurile de prizonieri trec îndărăt. Apoi, încet-încet, canonada se alină, și către sară o pace funebră se întinde peste cîmpul de bătălie.

Soarele asfințește în munți într-o glorie de nouri. Luciri triste se împînzesc ca un giulgiu peste cîmpul de jertfă. Într-o îngrămădire înțesată de morți dușmani, sanitarii noștri găsesc pe căpitanul Ignat, comandant al unei companii de mitraliere, și pe ofițerul său, înmărmuriți în somnul cel veșnic, cu mîinile încleștate de mașini.

Pe deasupra trec croncănind convoiuri de ciori. Tunul bate surd, ca în adîncimi necunoscute, în sectoarele vecine.

În liniile lor, soldații s-au întins să se hodinească o clipă cu fața spre cer în răcoarea înserării. Munții de un albastru sumbru se înalță la apus : dealurile Siretului, la răsărit ; la miazăzi, cîmpiile largi către Dunăre ; țara căminurilor pustii și a lacrimilor.

— Ai auzit, măi frate-meu ? murmură încet un soldat către camarazi : astăzi regele a privit bătălia noastră de deasupra Siretului...

Și tac apoi, cu sufletele pline de mînie și de nădejde.

A apărut în *România*, 1917, nr. 189, 15 august, p. 1 ; în volumul *File sîngerate*, 1917 ; în *Opere, (Povestiri)*, 1970, vol. 21, p. 529—533.

Treceam printre podgorii, suind dealuri, coborînd văi, într-o strălucită lumină argintie. Vii se întind în toate părțile : nuci rotați cu umbră deasă sînt presărați pretutindeni. Ierburile par aburite de pulberea fină a drumurilor. Căsuțele se țesc ici-colo cochetînd parcă prin ver-

deață în fuga automobilului. Bărbați rari : multe femei cu fețele învăluite parcă într-un zăbranic de tristețe. Țepu, Buciumeni, Tecuceiu, — așezări vechi de răzăși, amintiri istorice, locuri pe unde au mai trecut și odinioară vijelii, îngropînd cu arma în mînă pe năcăjiții noștri strămoși...

Iată o vilă albă. Parcă zîmbește depărtărilor de pe culmea ei, dintr-un buchet de arbori. Au fost flori în preajmă, trandafiri acățători la ferestre. Acuma e pustie. Locuitorii ei au fugit, ca păsările înaintea furtunii. În vale la Siret, în poeticele dumbrăvi, dormind sub pîclă viorie, urlă întărîtat și fără contenire tunurile morții.

Trecem repede. Soarele asfințește între nouri, în fulgere încremenite și bizare. Se face sară. Negura pare că izvorăște din pămînt, ca o răsuflare vie a adîncurilor. Se văd deodată licărind tunurile aproape, apoi departe, în zarea posomorîtă. Incendiul din timpul zilei, lîngă Mărășești, tresare în scăderi și creșteri. Zările s-au apropiat. Și fulgeră în senin, — și mugesc straniu bestiile de oțel născute din ura omului.

Am coborît pe un drum prăpăstios, prin păduri în care intră ca un riu nesimțit răcoarea. Trecem încet Siretul pe un pod de lemn. Fugim prin întunericul unei șosele, ne oprim.

Pe poteci necunoscute cotim undeva, către un cotlon, într-un punct al liniei de luptă, în preajma Mărășeștilor. E postul de comandă al unui regiment.

Inamicul e în fund, în întuneric, în vizunii. Aproape, în tranșee, nevăzuți, sînt ai noștri. Tunul bate încă, — dar asta se chiamă liniște. E ceea ce comunicatele numesc „foc rar de artilerie".

Colonelul e un om nalt, cu statura puternică. Sub casca de fier ochii îi scînteie cînd vorbește și dă ordine scurte. Sublocotenentul lui e un tînăr subțirel, brun, cu ochi mari, circazieni.

Sergenți de legătură, bronzați de soare, cu mîinile negre, cu privirile tari, vin ca să raporteze și să ia ordine. Salută scurt, ascultă drepți poruncile, ies cu pași elastici. Vine și-un maior liniștit, cu mustața căruntă, fumînd alene o țigară. Dă din cap, întreabă din ochi.

— Ce e, Panaite ? îl întîmpină colonelul.

— Mă gîndesc, domnule colonel, răspunde maiorul ; dacă la noapte voi putea să lipesc un ceas genele. Aș vrea să dorm o țiră și să visez pe Anișoara mea cea balaie... E de paisprezece ani. Zîmbea cînd am plecat, e mult de-atunci, — și-i scînteiau ochișorii în lacrimi...

Colonelul se face că-și întoarce spre hartă privirile licăritoare. Apoi se răsucește și întreabă brusc :

— Prietine Panaite, bei o cafea ? Lucru scump și rar în ziua de azi...

— Mai ales, domnule colonel ! He-hei ! Ce timpuri erau odată, domnule colonel, ce timpuri !

Ordonanța trece cu pas nesimțit, vîrîndu-și prin unghere tainice botul de vulpe.

În noaptea de-afară canonada a încetat. În lumina discretă a unui felinar bine potrivit în adăpostul nostru de pămînt, începem a vorbi de cumplitele lupte în care zeci de mii de oameni s-au zvîrcolit cincisprezece zile și cincisprezece nopți.

— Am petrecut ceasuri aspre cît ne-a bătut puhoiul..., zice colonelul zvîrlind țigara și aprinzîndu-și îndată alta.

— Acum a trecut..., răspunde ca un ecou domnul maior, c-un fel de accent de satisfacție, de voluptate, ca-n apropierea unui somn alinător.

— Se poate, dragul meu, dar cine garantează ? Nu știi dumneata că *ei* au obicei să cerce întruna și să pipăie? Ne putem aștepta oricînd la *sondele* lor...

Maiorul își primi cafeaua c-un oftat de mulțămire.

— Domnule colonel, zise apoi cu glasu-i blînd ; mult m-am mirat eu de-un lucru... Noi, dihănii bătrîne, nu ne prea înfiorăm cîte sînt în jurul nostru. Dar ai văzut dumneata cum s-au purtat unii dintre tineri ? Eu îi disprețuiam ca pe niște secături, și i-ai văzut ? Căpitanul Guriță nu era un pudrat care-și prăpădise anii umblînd după conchiste, cu inele în dreapta, cu brățară la stînga, cu lanțujele și panglicuțe ? Ce legătură putea fi între el și mizeria aceasta ? L-am văzut, domnule colonel, murind între oamenii lui, foarte îndărătnic și semeț ; ș-am fost foarte mișcat... Ciudat !

— Fără îndoială, răspunse colonelul. Am avut și pe alții, pe care am stat și i-am privit cum se bărbieresc și se parfumează sub bombardament de artilerie... Acești fecio-

raşi pe care noi ne deprinsesem a-i dispreţui, dragă Panaite, aveau în ei, fără s-o cunoască, bărbăţia eroică... Au murit ca nişte nebuni !

— Ciudat ! rosti a doua oară, pe gînduri, maiorul. Şi începu să înşire nume de ofiţeri morţi pe cîmpul de onoare în înfricoşatele zile trecute. Picurau în auzul meu nişte nume numai, — însă la fiecare pomenire parcă izvora din umbră înainte-mi cîte-o fantomă fină, — şi se înşira într-un convoi misterios, tăcut şi mistic.

Vorbeam de dragostea pămîntului, de legăturile indestructibile cu trecutul, de acel fior necunoscut care a rămas în noi de la generaţii de mult stinse şi care ne înalţă, ne preface şi ne schimbă în faţa morţii.

Colonelul zîmbea :

— Ce spui dumneata, vorbi el, sînt mai mult nişte cuvinte frumoase...

Doi soldaţi intrară.

— Ce este ?

— Domnule colonel, am fost răniţi acum treisprezece zile, amîndoi odată. Ne-am făcut bine. Acuma ne întoarcem iar la locul nostru...

Vorbăreţul are nişte ochi mici, ca picături de păcură. E un bondoc scurt şi îndesat. Alături de el stă un uriaş liniştit şi zîmbitor, care ar vrea să vorbească, dar îi ia înainte celălalt. Comandantul se întoarce către dînsul, blînd :

— Tu eşti Manole Istrate ?

— Eu sînt, trăiţi, domnule colonel, răspunde bucuros uriaşul.

— Ne cunoaştem. Şi tu eşti Prepeliţă Irimia ?

— Da, domnule colonel, se grăbeşte scundul.

— Ei, cum a fost ?

— Bine, domnule colonel, răspunde moale Istrate.

— A fost fierbinte straşnic, domnule colonel, se înghesuieşte celălalt, pe cînd tovarăşul lui rămîne cu gura căscată. Nemţii tot năzuiau, tot năzuiau... Şi toată ziua şi toată noaptea îi băteam în cap cu granate. Veneau ca apă la opust. Ş-aduceau cu ei o putoare de dihor, de ne stupeam sufletul. Noroc că bătea un vînt al lui Dumnezeu de pe Siret...

Colonelul se întoarce spre uriaş :

— Da' tu ce spui, Manole ?

— I-am pus cu botul pe labe, domnule colonel..., îndrugă alene soldatul.

Colonelul zîmbește. Se luminează, cu bunătate și prietinie, și figurile soldaților.

— Bine, băieți, duceți-vă la compania voastră... Și domnul colonel le strînge cu gravitate mînile arse și bătătorite.

După ce rămînem singuri, își aprinde iar țigara și cearcă să lămurească în citeva cuvinte un sentiment năvalnic.

— Domnilor, noi nu i-am cunoscut și nu i-am prețuit îndeajuns pe oamenii aceștia. Simpli, liniștiți și tari, — ei sînt datoria și jertfa. Energia lor năprasnică e ca o sevă a acestui pămînt hrănit atîtea veacuri cu lacrimi și sînge...

Tace, deodată mișcat, și-și întoarce iar ochii către hartă.

— Mă surprind făcînd fraze..., adăoge el, puțintel rușinat.

Soarbe cafeaua, cu țigara nestinsă între degete. Domnul maior Panaite, după ce isprăvește de sorbit cu adîncă satisfacție, se ridică zîmbind :

— Apoi mi se pare, vorbește el, că oaspeții au venit degeaba... În noaptea asta, după cît văd, am să dorm cît un bei !

Ne salută curtenitor și satisfăcut. Tocmai urca treptele ca să iasă, cînd, în depărtare, trei, șapte, zece bătăi de tun sunară înăbușit. După ele urmară altele, grăbite și violente. Avui o impresie ciudată de jenă. O amenințare tulbure și minioasă răsufla, parcă din fundul zării și-al întunericului.

Maiorul se întoarse spre noi :

— Aha ! aha !

Și fruntea i se încreți supărată.

— Bine, urmă el apoi ; să ne pregătim lădițele cu granate !

Și ieși.

Colonelul trecu atent la observator. Sună la telefon și începu a da ordine.

Mai erau două ceasuri pînă la miezul nopții.

Canonada se înteți. Din pozițiile noastre începură a trăsni tunuri multe, și auzeam prin noapte fîșiind ghiulelele

cu un sunet caracteristic de val. Explozii rupeau pămîntul brusc în liniile noastre. Meteori depărtați punctau întunericul la inamic, unde cădeau proiectilele fulgerate de la noi. Bombe începură a cădea în apropierea postului de comandă. Curînd noaptea se umplu de un freamăt fioros, — de un fel de muget de artilerie. Lîngă noi tresăreau pîlpîiri alburii, care parcă lungeau o aripă de lumină către cer. În fund, ca-n necunoscut, clipeau fantastic gene de fulger.

Simțeam sub mine cutremurul pămîntului. Am avut într-un timp, cînd bombardamentul ajunse la un maximum de intensitate, senzația că pielea pămîntului se încrețește și se înfioară.

Către ora 11, sorii rachetelor începură a se înălța în noapte, la inamic. Era un joc minunat de lumini multicolore, care se încrucișau, se încovoiau, se risipeau și luminau cîteva secunde pămîntul sumbru și spăimîntat parcă.

Colonelul sta liniștit la observatorul lui.

Telefonul nu mai funcționa. Agenții începură a sosi, — ofițeri și soldați cu căști și arme. Vorbeau repede, raportau asupra sectorului de atac, asupra recunoașterilor făcute; ascultau atenți ordinele și ieșeau: și noaptea îi înghițea. Dintrodată parcă intrau în vîltoarea de foc a necunoscutului. Liniștea aceasta mi se părea ciudată și nenaturală.

Colonelul avu un zîmbet ușor la observația mea.

— Omul e un animal care se deprinde cu toate.... îmi zise el filosofic. Ascultă: acuma se produce atacul infanteriei.

Deodată începuseră a pîrîi mitralierele și a tuna oribil granatele. De pe linie, se ridică un freamăt sălbatic de glasuri. Auzeam limpede o voce sonoră care vocifera ceva cu îndîrjire. Colonelul îmi dădu lămuriri:

— Acesta e un plutonier al meu, Băncilă, care însoțește fiecare granată de înjurături grozave.

— Da?

— Închipuiește-ți! E un personagiu fără educație!

Acum pămîntul fierbea pe linia de luptă. Simţirea de sunet se stinsese într-un huruit fără nume. Cînd izbucneau rachetele, într-o clipă, în întunericul de păcură de dedesubt, vedeam mişcarea de înaintare a coloanelor inamice într-un fel de viermăt de umbre bătute de nebunie.

Alţi agenţi veniră, cu obrazurile negre, cu straiele mirosind a fum. Îi priveam o căutătură de criţă, o încreţitură aspră la colţul buzelor.

Inamicul a fost strivit cu granate şi cu mitraliere. Pe alocuri a fost bătut şi cu patul puştii. Se retrage în neorînduială.

Rachetele au tresăriri tot mai rare în noapte. Se alină mitralierele nervoase şi tunurile.

Cît a durat acest vis fantastic şi înfricoşat ? — Abia s-a alinat, o jumătate de oră, — şi tunurile din noaptea depărtării porniră din nou. Altă canonadă furibundă, alt atac subt acelaşi tresăriri înflorite de rachete. Altă îmbulzeală de fantasme nebune...

Priveam la colonel. Îşi trăgea încet mustaţa cu stînga, pufăia fumul de ţigară scurt, şi ochii, sub cască, mi se părea că lucesc crud şi neînduplecat. Aceeaşi atitudine, — neînduplecare crîncenă şi mînie, — o aveau şi sergenţii şi ofiţerii care veneau la ordine.

În vijelia monstruoasă de foc care bubuia şi se frămînta afară, aceeaşi înfăţişare cumplită o aveau toţi oamenii colonelului, pămîntii, trudiţi şi amărîţi... Înţelegeam însfîrşit acum deplin că energia disperării e mai tare decît focul şi decît apa...

Mi se strîngea inima de tulburare şi de durere, — şi-mi plecai ochii săgetaţi de lacrimi spre pămîntul acesta al părinţilor pe care oamenii de azi mor apărîndu-l cu tărie.

Iar tunurile bubuiau, — tresăreau rachetele, începură granatele a pocni şi văzui pe colonel zîmbind iar uşor cînd auzii în freamătul de pe linie aceeaşi voce sonoră care înălţa în larma luptei blesteme omerice...

A apărut în *România*, 1917, nr. 191, 17 august, p. 1 ; în volumele *File sîngerate*, 1917 şi *Frunze-n furtună*, 1920 ; în *Opere*, 1956, vol. 6, p. 455—462.

Nu înțeleg de ce asară, stînd în cerdac cu cîțiva cunoscuți, am început a vorbi despre întîmplări ciudate. Întîmplări ciudate, nu fantastice. La cele fantastice rolul principal îl joacă iluzia ; fenomenul în sine poate fi explicat în chipul cel mai firesc, după legi fizice cunoscute. Întîmplări ciudate : adică acele care încă nu pot avea o explicație pentru înțelegerea noastră. Legea lor stă suspendată în sine, (...) Ascultînd asemenea povești de-ale tovarășilor mei, zîmbeam. Admiteam că sînt interesante, aș fi vrut numai să știu dacă sînt și adevărate. Voiam tocmai să formulez o obiecție ironică în acest sens, cînd dintr-odată îmi luciră în amintire, descoperite din întuneric, două fapte din categoria aceasta. Nu mai rămînea îndoială că erau adevărate. Mi se întîmplaseră mie, personal. Avînd în mine mirarea că le uitasem cu totul și-mi apăruseră așa de brusc și neașteptat tocmai cînd trebuia, ca niște ființe vii și conștiente, începui să le povestesc îndată.

(...)

După ce trecu tumultul de observații și-și aprinseră toți țigări, cel mai tînăr dintre noi, advocatul Gheorghiță Manea, îmi zise :

— Ceea ce ai spus dumneata nu poate fi contestat. Sînt niște întîmplări extraordinare pe care le-ai trăit. Nu pot spune *mici* întîmplări, căci în domeniul acesta n-avem încă dreptul să stabilim gradații. (...) Asta îmi dă curajul să relatez și eu o întîmplare, pe care n-aș fi îndrăznit s-o scot din întuneric.

(...)

— Mi s-a întîmplat în vremea războiului, zise el brusc, c-o grimasă de durere lăuntrică. Și era o noapte neclintită ca aceasta. Timpul și viața conteniseră. Eram mîhnit și înfricoșat, așteptînd să trec în altă stare. Adică mă temeam c-am să mor...

O clipă, tînărul advocat se opri fără să ne privească. Noi rămăseserăm neclintiți și fără cuvinte, deodată atenți.

— Trebuia să executăm un atac de noapte — reîncepu el cu glas uscat — la cota 415. Eram în 1917, în pozițiile înfricoșate din regiunea Tîrgului Ocna. Mă stăpînea o

presimțire tulburc și caracteristică. Și eram otrăvit din pricina unei întîlniri pe care o avusesem în ziua aceea. Era într-o zi de august : 13 august.

Iată despre ce întîlnire e vorba :

Eu am fost bun prietin odată, în lumea cealaltă de dinaintea catastrofei, cu unul Cozma Iepure. Poate nu l-ați cunoscut. Era proprietar și om cu afaceri multe în ținutul Fălciului. Tatăl lui, popa Iepure, om putred de bogat și politician cunoscut, îmi fusese client într-un rînd, la începuturile carierei mele. Și mă legasem și cu preotul și cu Cozma Iepure atît de mult, încît m-am hotărît să petrec într-o vară în sat la ei, în niște locuri foarte frumoase. Petrecînd acolo, firește, m-am amorezat de sora lui Cozma. A fost între mine și Lucia o iubire repede și aprigă, care în același an ne-a dus pe amîndoi în fața altarului. Căsătoria a fost pentru noi un simplu incident fără însemnătate, căci trăiam închiși în pasiunea și-n tinerețea noastră ca într-o crisalidă. Era necesar să fie așa pentru că Lucia trebuia să moară. În trupul ei firav și blond se furișase o cumplită boală ce nu iartă. În ochi i s-a adîncit veșnicia neclintită. A trecut fericită prin viață și s-a dus înfășurată în dragostea mea ca într-un giulgiu. Vă previn că frazele acestea poetice sînt singurele rămășițe ale acestei iubiri din tinerețe. Iubirea și disperarea mea n-au produs decît cuvinte. Însă nu despre aceasta e vorba.

Nici nu încolțiseră semințele de flori pe care le aruncasem împreună pe mormîntul Luciei, și Cozma mi se înfățișă c-o privire străină, pe care nu i-o cunoșteam. Avusesem în stăpînire doi ani zestrea surorii lui. Zestrea aceasta urma să treacă iar în patrimoniul lor — era un bun care în curînd trebuia să fie al lui : și-mi cerea socoteli și acte justificative cu ochi înghețați și dușmănoși. Vorbele pe care mi le-a aruncat în față acest prietin nu le-am auzit de la nici unul din dușmanii mei. M-a tîrît fără milă în fața justiției ; cu limbă înveninată m-a ponegrit ; m-a sfîșiat cu bucurie sălbatică. Nu l-am cruțat nici eu, căci nu sînt un om tocmai bun. Și deși nu mi-am îndeplinit răzbunările corsicane pe care le visam, i-am plătit cu monedă nefalsificată în nesfîrșitele procese cu răzășii din vecinătatea moșiei lui.

Așa stăteau lucrurile cînd a izbucnit războiul cel mare, despre care n-am să vă spun decît puține lucruri. Am suferit nu numai de lipsuri, de umezeală și de frig. În prima parte a campaniei am fost strivit sufletește de o înfrîngere cumplită : am gemut de durere și de îndîrjire neputincioasă în tot timpul retragerii, pînă ce ne-am statornicit în munții Moldovei. Din acele zile negre am învățat să respect pe plugar, și am priceput ce înțeles grav se cuprinde în cele cîteva cuvinte banale : „talpa țării", „pămîntul strămoșesc". Căci subt ochii mei omul cel vechi, valahul cel trist, își vărsa sîngele jertfindu-se fără murmur, ca-n toate veacurile trecute.

Vin la întîmplarea mea.

Căpitanul companiei noastre îmi pusese în vedere ordinele atacului de noapte. Ca plutonier, aveam misiunea să conduc înainte, spre sîrmele inamicului, o patrulă tare de recunoaștere. Și în starea sufletească în care mă aflam, cugetam la întîlnirea de peste zi cu Cozma Iepure. Asta era întîlnirea otrăvită, în preajma ceasului morții. Căci aveam presimțirea că voi cădea.

Peste zi, la comandamentul brigăzii îmi așteptam rîndul ca să predau un raport confidențial. Atunci, dintre ofițerii din preajma mea s-a desprins unul, care, voind să treacă spre adăpostul blindat al colonelului, m-atinse cu cotul. M-am ferit ușor, ridicînd ochii. Uniforma celui ce trecea era a unui locotenent. După doi pași și-a întors capul. Era Cozma Iepure. S-a oprit, încruntînd sprîncenele.

— De ce stai în cale, sergent ?

A rostit vorbele acestea cu dispreț și dezgust, răsfrîngîndu-și buzele. Am simțit că amețesc și că trebuie să pun mîna pe pistol. Amîndoi eram doi rezerviști, doi fii ai pămîntului, ca și valahii cei triști, ș-ar fi fost prilej să ne îmbrățișăm și să uităm toate. M-am stăpînit, dar aș fi vrut să-l văd zbătîndu-se în sînge la picioarele mele.

— Ai spus ceva ? mă întrebă el, rînjind și făcînd un pas spre mine.

Am tăcut. A pufnit în rîs și a intrat la colonel.

Acuma, în preajma atacului, mă rodeau necontenit, ca viermii, vorbele pe care ar fi trebuit să i le întorc — subțiri și tăioase, în aparență inofensive, înțelese însă bine

de noi amîndoi. Nu le rostisem și mă socoteam umilit, mizerabil și împuținat.

La ceasurile unsprezece și un sfert, caporalul meu Neculai Moraru apăru lîngă mine și-mi șopti ușor :

— Domnule plutonier, oamenii sînt gata, trebuie să plecăm.

— Să plecăm, Morarule, tresării eu.

Era un om din partea locului, care cunoștea rătăcările și ascunzișurile muntelui.

Am plecat cu patrula mea, unsprezece baionete, fără gloanțe ; și ne-am strecurat prin locuri pe care nu le vedeam, spre tăcerea amenințătoare dinainte, printr-un întuneric neclintit și mort. Am găsit rețelele de sîrmă nepăzite, deși fuseseră distruse de bombardamentul de peste zi. M-am întors către ora douăsprezece, și mi-am făcut raportul. Iar la miezul nopții, telefonic, s-a dat ordinul atacului.

A fost o afacere de un sfert de oră. Am urcat din nou, pe valea unui pîrău, spre cota 415, unde aveam presimțirea că trebuie să mi se întîmple ceva. Mi-a tresărit inima în piept ca un animal străin în clipa cînd a izbucnit cea dintăi granată. Au pornit împușcături, au tresărit rachete. Și deodată, un val formidabil de fier ne-a izbit în întuneric și-n locul necunoscut în care ne aflam. Bătură o clipă mitraliere furioase, apoi se dezlănțui un contraatac. Întăi am fost împins înainte, între urale. Fremăta întreg sectorul brigăzii, sub negura punctată de scîntei și de sorii rachetelor. Apoi am căzut într-o rîpă străină, care nu era a noastră, pe rovina unui pîrău. Aveam cu mine numai un singur soldat.

Împușcăturile conteniseră. Întreb pe soldat, în șoaptă:

— Tu ești, Dămiene ?

— Da, domnule plotonier.

— Ce facem ? Unde mergem ?

— Trebuie să mergem la noi, domnule plotonier, la vale.

Se înțelege : era foarte simplu ; la vale. Am pornit, ascultînd încă atent amenințările întunericului. Locurile erau însă tari și prăpăstioase. Am avut dintrodată simțirea că m-am rătăcit.

Dămian se opri.

I-am şoptit iar, fără să-mi dau seama cum şi de ce :

— Ascultă, Dămiene, la vale nu putem trece pe aici. Trebuie să căutăm o altă ieşire.

Această altă ieşire — lucru absolut neînţeles şi nelogic — eu am căutat-o la deal, spre inamic. Am mers ca şi cum aş fi fost orb, cu soldatul după mine. Am trecut în altă vălcică şi m-am oprit iar. Începu dintrodată să-mi bată inima. Atinsesem cu vîrful cizmei ceva moale.

— Domnule plotonier, îmi zise soldatul, aici nu stăm bine. Aici a fost fierbinte. Sînt oameni care au căzut acum... E de-ai noştri, adăogi el după o clipă. A murit...

Înţeleseî că se plecase şi pipăise.

— Mergem înapoi, domnule plotonier...

Nelogic şi absurd, am stăruit să mergem la dreapta, în altă rîpă.

— Care rîpă, domnule plotonier ?

N-am ştiut, se înţelege, ce să-i răspund, dar am pipăit terenul din dreapta cu picioarele şi am avut senzaţia că cobor în alt loc. Am mers cu luare-aminte zece paşi. M-am oprit deodată.

— Aici sîntem la adăpost, zisei eu.

— Sîntem lîngă o baltă rămasă din ploile de ieri, mă lămuri Dămian.

Trăsei din buzunarul din dreapta al pantalonilor bricheta şi aprinsei benzina — tot subt impresia că mă aflu într-o rîpă singuratică şi adăpostită, de unde lumina nu se poate vedea. Soldatul suflă şi stinse numaidecît flacăra, dar avusesem vreme să văd, în licărirea de fulger, o groapă de obuz mare umplută de ploi. Şi un om căzuse la marginea ei şi murise cu faţa în jos, îmbrăţişat de umbra-i din apă ca de-un duşman.

— Mergem la vale, domnule plotonier, stărui soldatul.

I-am răspuns hotărît :

— Mai avem de mers cîţiva paşi la dreapta.

Am făcut cei cîţiva paşi. Şi atunci am auzit acea chemare stînsă pe care o aşteptam. O tînguire abia perceptibilă.

— Aici moare cineva, am zis eu. Şi am aprins imediat bricheta.

— Stinge-o, domnule plotonier..., șuieră soldatul. Împușcături izbucniră undeva la deal și pe vale.

Ne-am lăsat la pămînt.

În lumina brichetei văzusem foarte deslușit obrazul lui Cozma Iepure. Chemase pînă-n clipa aceea — și-n clipa aceea murise. Urmasem pînă la el drumul unei linii încîlcite și el mă așteptase ca să moară. Pe urmă ne-am coborît imediat la șanțurile noastre. Întîmplarea am păstrat-o în mine tulbure pînă acuma ; văd că n-are explicație și nici nu i-o caut : v-am spus-o fără scop și fără plăcere...

Gheorghiță Manea ne-a privit trist, cu ochii lui care nu puteau zîmbi, și și-a aprins o țigară, zvîrlind scînteia chibritului în întunericul opac al grădinii.

A apărut în *Adevărul literar și artistic*, 1925, nr. 243 (într-o formă care completa povestirea publicată în *Universul*, 1912, nr. 270, sub titlul „Prin întuneric") ; în volumul *Dumbrava minunată*, 1926 ; în *Opere*, (*Povestiri*), 1970, vol. 21, p. 537—547.

OCHII

Probabil că sînt mai mult o victimă a literaturii de Crăciun decît a realităților : fapt e însă că sufăr și sînt o victimă. Asta e neîndoios și asta mă face să vă povestesc întîmplarea pe care o am în mine și pe care pînă acuma nu înțeleg de ce încă n-am spus-o. Se întîmplă ca ziua să fie o aniversare : ziua întîi a sărbătorilor, și să fie afară, ca și atuncea, o vreme aspră și dușmănoasă.

Mai întîi lumina se isprăvește foarte curînd. La patru și jumătate se face sară și la cinci e întuneric deplin. Ș-un vînt teribil de grăbit viscolește cu ace. Eu mă aflam — la 1916, în vremea războiului și-a retragerii — la Podul-Iloaiei, într-un fel de birou de triaj pe care cercam să-l organizez împreună cu superiorul meu, maiorul Michiduță. Cădeau în jurul nostru, în fiecare ceas, oameni din rătăcire și din

spaimă. Bătuseră săptămîni încheiate drumuri grele, înfundate de glodurile toamnei, se despărțiseră și se risipiseră de unitățile lor, și-acuma începeau a se alina și-a se aduna, îndrumați spre felurite puncte ale Moldovei de cei dintâi agenți ai refacerii.

Nici eu, sublocotenent tînăr, nici maiorul, rezervist cărunt, nu ne venisem încă bine în fire. Eram încă tulburați de întîmplări năprasnice. Maiorul Michiduță — se vede ușor că asta-i o poreclă — demonstra în fiecare zi cui voia să-l asculte cît de lesne înfrîngerea noastră s-ar fi putut preface într-o mare victorie. Arăta asta pe o hartă ferfeniță, cu degete osoase, cu unghiile netăiate. În zece minute victoria era gata și dușmanii zdrobiți într-un punct sub degetul arătător. Statura lui pitică cerca să se avînte în sus. Își mișca cu energie sprîncenele și bărbuța. Pe urmă se-ntorcea spre o grupă de soldați care coboriseră de la tren și se înfățișau întunecoși și amăriți.

— Ce-mi stai așa ca la înmormîntare, camarade? îi apostrofa el cu vocea-i subțire și uscată. Pășește înainte cu bărbăție și-ți arată îndreptările. Pe urmă ai grijă, domnule sublocotenent, să se îndeplinească strict primul punct al ordinelor mele.

Prima operație pentru a ridica moralul năcăjiților oameni și-a reface oastea țării nu era greu de îndeplinit. Puneam pe-un milițian bătrîn să tundă pînă la piele pe noii-veniți c-o mașină americană. Oamenii rămîneau după aceea tot triști, flămînzi și slab îmbrăcați și mă trudeam îndelung ca să-i pot echipa, și discutam mult cu maiorul ca să-i pot hrăni în ziua sosirii, cînd nu erau trecuți la ordinar. Domnia sa avea dispreț pentru flanele, mănuși și hrană îmbielșugată. Acestea mai mult moleșesc pe om, declara el.

Dispozițiunile celelalte ale maiorului Michiduță pentru ridicarea moralului trupei erau în armonie cu punctul întâi. În năcazul și nenorocirea acelor zile de dechemvrie, discursurile și sentințele lui în termeni tehnici erau mai mult tragice decît umoristice. Și cum venea sara grăbită, în birourile noastre strîmte, afumate și rău luminate cu lămpi chioare, toată înfățișarea lui mărunță, cu vorbe neașteptate și absolut străine situației, îmi făcea o impresie stranie de nebunie.

De altminteri, echilibrat sufletește nici eu nu eram și nici nu puteam fi în asemenea împrejurări.

Să vedeți ce se întîmplă.

În ziua aceea întâia de Crăciun, pe o vreme tulbure și nemilostivă, maiorul meu se grăbește să plece la Iași. Avea acolo un prietin cu sărmăluțe de piept de curcan și vin roș de Uricani. Înainte de plecare deodată-i venise să cînte o arie dintr-o operetă veche. Se răsucea în călcîie și fredona falș :

„Pentru că — pentru că
Pentru că era de plumb !"

Și cum trînti ușa, parc-ar fi pus punct și s-ar fi rupt cu totul de orice fel de îndeletniciri la Podul-Iloaiei și de orice fel de griji de pe lumea asta. Îi auzii încă murmurul cîntării pe sub ferestre și ridicai ochii de pe registru, zîmbind și ascultînd. Atunci văzui lîngă ușă un copil. Parcă izvorîse din pămînt. C-o clipă înainte nu era acolo.

— Ce-i cu tine, băiete ?

— Trăiți, domnule ofițer..., scînci el.

— Ce-i cu tine ? Cînd ai intrat aici ?

— Am intrat cînd ieșea *ginaralu* cel bătrîn care cînta.

— Înțeleg ; și ce poftești ?

El se scărpină în capu-i cu păr încîlcit și mare, își lepădă jos pe dușumele pălăria pleoștită și începu să scociorască la piept, sub haina ferfeniță prea largă pentru el.

— Ce cauți ?

— Caut un *belert*, îmi răspunse el smîrcîind din nas.

Îl așteptai să-și caute biletul, privindu-l în tăcere. Sub redingota de căpătat, avea haine albe de țăran. În picioare, bocanci largi și gleznele înfășurate în jambiere verzi. Era un copil slăbuț și palid de doisprezece ori treisprezece ani. Nasu-i puțin pălit în sus era roș de frig. Avea o expresie extraordinară în ochii mari și negri înfloriți cu gene bogate. Cu ochii aceia de femeie mă privi încrezător, se apropie și-mi întinse hîrtia, apoi se trase îndărăt, își șterse nasul cu mîneca redingotei și așteptă.

Desfăcui hîrtia și ceții : *„Neculai Corban, soldat contingentul 910, regimentul 15 Războieni, triaj Bacău"*.

Ridicai fruntea.

— Cine-i soldatu ista ?

— Soldatu ista-i tătuca, îmi răspunse copilul.

— Şi ce vrei de la mine ? Biletul vorbeşte de Bacău.

— Aşa-i, domnu ofiţer, belertu vorbeşte de Bacău, îmi răspunse copilul, şi sfiala îi pierise dintrodată ; da' eu ţi-oi spune matale că am fost la Bacău şi nu l-am găsit acolo. Întăi şi-ntăi să-ţi spun matale, domnu ofiţer, că mămuca o murit la dechemvrie în patru ş-am îngropat-o în ziua de sfîntu Neculai. Dac-am văzut aşa, că rămînem patru copii fără de nici un ajutor, am venit de lîngă mănăstirea Bistriţei, unde şedem noi, drept în tîrg la Piatră şi m-am înfăţişat la cazarmă la domnu colonel... ista, am uitat cum îi zice. Da' fiind un om bun, m-o întrebat de fraţii mei cei mai mititei şi i-am spus că i-am lăsat la o mătuşă. Mi-o dăruit bocîncii iştia, da' de tătuca nu mi-o putut da nici o ştire. M-o sfătuit să mă întorc mai bine acasă, să nu mai umblu drumurile, că m-a mînca un cîne. Aşa că eu am zis : Nu se poate. Trebuie să mă duc la el, să-l scot de la slujba lui măcar zece zile, să vie în sat să vadă ce-om face, că şi mătuşa-i balnavă, şi dac-a muri şi ea, apoi rămînem fără nimene pe lume. M-o sfătuit un miliţian bătrîn să merg cu dînsu pînă la Bîrlad ; şi m-am dus la Bîrlad în tren, cu miliţianu. Ş-acolo, la Bîrlad, mi-au dat domnii ofiţeri belertu ista. Şi m-am întors tot cu trenu la Bacău, precum scrie acolo, şi nu l-am găsit pe tătuca nici la Bacău. Da' am aflat c-o fost la Bacău, şi de-acolo l-ar fi trimis aicea, la Podul-Iloaiei.

— Aicea, la Podul-Iloaiei ? Soldatul Neculai Corban, de la 15 Războieni ? Nu mi se pare să-mi fi venit înainte un soldat cu acest nume.

— Trebuie să fi venit, domnule ofiţer, stărui copilul.

— Nu cred. Mi-aş aduce aminte.

Eram plictisit şi morocănos în ziua aceea de sărbătoare, în care superiorul meu se grăbise a pleca la o petrecere cu sarmale şi vin de Uricani, lăsîndu-mă singur cu nefericirile şi suferinţile pribegilor. Totuşi, copilul mă privea cu ochii lui frumoşi şi mari şi sta în faţă-mi aşa de hotărît şi de curagios, încît avui o clipă de reculegere şi făcui o sforţare. Parcă nu mi-i necunoscut numele care s-a rostit. Trebuie să-l am înscris într-un registru.

— Cum ai spus că-l chiamă pe tată-tu ?

— Soldatu Neculai Corban.

— Soldatu Neculai Corban trebuie să fie între cei pe care i-am trimes astăzi la Iași. Gavril Oancea ! Deschide ușa'și strigă pe Gavril Oancea.

Copilul deschide ușa și strigă subțire numele milițianului meu. Apoi iar mă privi cu nădejde.

— Pe tine cum te chiamă ?

— Pe mine mă chiamă Niculăieș, ca și pe tătuca.

Gavril Oancea intră și se uită de sus, într-o parte, la copil.

— Ascultă, moșnege, îi zisei cu zîmbind, avem între oamenii noștri pe unul Neculai Corban ?

— Din ce regiment, domnule sublocotenent ?

— Din 15.

— Neculai Corban, din 15, nu socotesc să se afle. Noi nu ținem oameni din regimentul 15. Îi trimitem la Iași.

— Atunci e așa cum spun eu. Am încredere în memoria mea. De nume îmi aduc aminte. Fără îndoială că l-am trimes la Iași, ieri ori ast-dimineață.

— Mai degrabă ast-dimineață, domnu sublocotenent.

— Atuncea hotărît, mă întorsei eu către copil ; nu-i aici, dar te-ai apropiat de el și-l găsești la Iași. Te înfățișezi în gară la domnu sublocotenent Savu și-l întrebi unde stau oamenii pe care-i primește de la Podul-Iloaiei.

— Vra să zică acolo îl găsesc.

— Acolo ai să-l găsești, răspunsei eu rîzînd.

S-anină în tren, mă gîndeam cu vesel, și debarcă la Iași cu maiorul meu.

Copilul se retrase. Peste un ceas, cînd îmi isprăvii lucrul, mă răsturnai pe speteaza scaunului și-mi adusei deodată aminte, surprins, de vizita pe care-o avusesem. Copilul vrednic și bărbătos, — cu ochi stăruitori și feminini. Poate-ar fi trebuit să-l încălzesc c-un ceai, ori măcar c-o vorbă bună. Mila aceasta înțelegeam că vine mai ales din pricină că stătuse înainte-mi un copil cu totul excepțional. Ce făcea acel Niculăieș era pur și simplu eroic. Și eu îl lăsasem să treacă pe lîngă mine ca și pe oricare om de toate zilele.

— Ce-i, moșnege ?

Milițianul meu intrase nesimțit în odaie.

— Trăiți, domnule sublocotenent, îmi răspunse el, nu-i soldat.

— Cine ?

— Neculai Corban !

— A, omul pe care-l căuta băiatul.

— Da, domnule sublocotenent, nu-i soldat. Așa că-i zice căpuralul Corban Neculai. Și-acum, chiar în acest minut, pleacă la Pașcani cu ceilalți. De-acolo s-a duce la Cașin, pe front.

— Cine ?

— Căpuralul Neculai Corban.

— Unde zici că pleacă ?

— O plecat la Pașcani, domnule sublocotenent.

— Apoi parcă era vorba că l-am trimes la Iași.

— Nu, domnule sublocotenent, o fost o greșeală, pentru că-i căpural, nu-i soldat. Așa că n-o plecat la Iași, ș-o plecat la Pașcani.

Eu tăcui, ușurel tulburat.

— Bine, am zis milițianului, du-te.

Îmi luai dolmanul și căciula și ieșii în vîntul de-afară. Cum făcui zece pași pe ulița pustie, văzui că nu mai era vînt : era o furtună înghețată. Se mișca în juru-mi o noapte așa de sălbatică și de dezolantă, încît simții o primă lovitură în piept, ca din necunoscut.

Mă grăbii să cobor la gara pustie. Intrai din vijelie în odăița caldă a ofițerului de serviciu. Îl găsii în patu-i de campanie, cu fața la perete. Îl întorsei spre mine și-l cercetai grăbit dacă a plecat trenul la Iași, cu domnu maior Michiduță. A plecat de mult. Aflai c-a plecat și trenul de Pașcani, tot de mult.

— Voiai poate să pleci la Iași și tu ? mă întrebă el căscînd și rîzînd. Mai ai un tren spital, la miezul nopții.

— Nu se poate să plec la Iași, i-am răspuns eu. Țineam să te întreb dacă ai văzut pe un protejat al meu, un țărănuș, încotoșmat într-o redingotă mare, cu bocanci în picioare ?

— Cum nu ? Cum nu ? I-am făcut rost să se ducă unde are treburi. I-am dat și-o jumătate de pîne.

— Ai văzut ce ochi are ?

— Am văzut, ochi ca toți ochii. Nu înțeleg de ce te uiți așa la mine.

Într-adevăr, poate mă uitam la camaradul meu într-un chip deosebit. Nu-mi dădeam seama, căci începeam să fiu atent la ce se petrece în mine.

Un fapt îmi apărea vădit : copilul acela cu ochi stăruitori trecuse pe lîngă tată-său. Îl căuta, c-un eroism mai mare decît e-n firea oamenilor, de săptămîni lungi și trudnice. Și cînd ajunsese în fața mea, de fapt îl găsise, căci n-aveam decît să controlez un registru și să n-am o încredere stupidă în memoria mea și a miliţianului meu. Înţelesei și mai mult : că se despărţiseră poate pentru totdeauna. Nu atît pentru că omul mergea spre front, unde era în epoca aceea o liniște relativă, ci pentru că, plăpînd și slăbit, copilul cădea ca într-o vîltoare în furtuna acelui început de iarnă.

Viscol și noapte. Simţeam viscolul izbindu-mă ca un **dușman.** Presiunea lui răzbea prin blană și-mi înfiora pielea trupului. Ș-un întuneric în care mi se părea că nu mai pot să răsuflu în voie. Intrai în cancelaria mea ; cerui miliţianului un ceai.

Mi-l aduse. Ca să nu-i simt mirosul de oală, îi turnai mult rom. Nu-l băui totuși și-l lăsai să se răcească în teica de tablă.

Mă ridicai din scaun, mă îmbrăcai din nou și ieșii iarăși în întuneric și-n viscol. Mă chema acel întuneric ca o neliniște și ca o întrebare la care nu puteam răspunde. Aștep-tînd cu luare-aminte să se petreacă ceva în mine, mă coborîi iarăși la gară și așteptai, ca un om beat, un tren oarecare de la miezul nopții. Stătui neclintit, în odăița camaradului meu, totuși fără a dormita. Și fără a cugeta. Într-o vreme m-am surprins că număr sforăiturile sublo-cotenentului.

M-am trezit în tren, într-un ungher întunecos de vagon. Și m-am coborît în gara Iași fără să fi văzut pe nimeni și fără să fi vorbit cu nimeni.

Pe loc, cum am dat cu ochii de cea dintăi sentinelă a peronului, m-am dezmeticit ș-am văzut că drumul meu are un scop. Am început, cu febră și cu pasiune, o repede acțiune de detectiv. De la sentinelă la șeful militar al gării, de la șeful militar al gării la sergentul reprezentant al comenduirii, am făcut, aș putea zice, numai cîte-un salt.

Numai pe sublocotenentul Savu nu l-am găsit.

În primul moment nimeni nu-și putea aduce aminte să fi văzut un copil de țăran cu redingotă. Pe peron, la sosiri de trenuri, totdeauna era un viermăt înfricoșat de oameni. Cine poate să bage de samă la un copil ?

— Era țăran, zici ? Atunci de ce purta redingotă ? mă întrebă șeful.

— Un copil sărac..., răspunsei cu o arsură de rușine în privire.

— Un copil sărac ?... Ce s-a întîmplat ? De ce-l urmărești ?

— Mă interesez de el..., răspunsei cu cu greutate.

Era gata să dau anume lămuriri asupra faptei acelui copil, pe care eu o categorisisem eroică, însă mă opri stînjenirea care creștea în mine cu trecerea fiecărei clipe a nopții.

În sfîrșit, sergentul comenduirii păru a avea o viziune nedeslușită a umbrei pe care o urmăream eu. A trecut în oraș cu valul de oameni și cu îmbulzeala.

Atunci e-n Iași, fără îndoială. Trecui în viforul străzilor. Mă oprii în cotloanele vardiștilor. Intrai în cîteva cafenele umede pline de larmă. Pe măsură ce înaintam și străzile se răschirau necontenit înainte-mi, subt întuneric și viscol, simțeam crescînd în mine, peste neliniște, o oboseală. Nu era o oboseală fizică, ci un fel de abur greu care mă copleșea. Am trecut pe la comenduire ; apoi pe la toate sentinelele corpurilor de trupă tot mai la deal, pînă ce am ajuns în zbuciumul fantomatic al teilor de la Copou. Atunci, într-un tîrziu, m-am oprit deodată.

Ascultați.

M-am oprit deodată și-am simțit în mine un dublu ciocănit în partea stîngă. Ciocănit distinct, ca al unui corp străin, lăuntric. Pe urmă, sub ciocănitul acela, am înțeles că inima bate într-un chip neobișnuit. Și am avut o simțire tulbure, ca și cum aș fi fost într-o primejdie bruscă, căzut în ea din stupiditate.

După cum vedeți, literatură, așa cum v-am spus de la început. Nu se poate pretinde că am o vină deosebită de mare în această afacere. Nimeni nu mi-ar putea dovedi că acel copil a murit în viforul acelei nopți. Nimic n-ar putea să mă facă a crede că a pierit mai tîrziu. Eu totuși,

trebuie să recunosc, n-am putut să dau de nici o urmă a lui în noaptea aceea și-n dimineața următoare.

În legătură cu această întîmplare neplăcută, trebuie să mai adaug un alt fapt.

Într-o noapte oarecare după asta, a doua noapte, ori a treia — bine nu-mi aduc aminte — am avut un vis impresionant. Într-un piesagiu de iarnă se făcea o apă mare înghețată. Dintre copiii nedesluși care se arătau înainte-mi pe acea ghiață, unul mă privi într-un chip cunoscut; nu pot preciza cum, dar într-un chip cunoscut; și-apoi se cufundă într-o copcă a gheții. Îi dispăru capul, apoi trupul; i se zbătură și dispărură și picioarele. Și-i urmăream mai mult în închipuire umbra, ca un pajnjen, pe sub ghiață, ondulînd tot mai rar, tot mai rar, însă necontenit și fără istovire.

M-am trezit înăbușindu-mă și asudat rece, dezvălit pînă la coate. Ș-auzii semnalul cel străin, în stînga, deasupra inimii. Și amintirea ochilor stăruitori ș-a faptului meu stătu în mine, ca și cum lovitura i-ar fi anunțat intrarea.

Visul acesta l-am avut din nou, exact la fel, în alte nopți. Și cîteodată, cînd nu m-aștept, ciocăniturile sună și străinul intră în mine — dîndu-mi senzația aceea de prăbușire într-o primejdie.

Povestitorul nostru din sara de Crăciun, băiat gras și flegmatic, părînd a privi viața cu bunătate și plăcere, era poreclit între noi *doftorașul*. Își isprăvi istorisirea brusc și-și turnă un pahar de vin.

Gazda, om cu avere, socoti că trebuie să rîdă:

— Las-o dracului, doftorașule, eu credeam mai degrabă c-ai să ne spui ceva vesel. Bea-ți vinul.

Doftorașul îl privi în tăcere, fix, și împinse la o parte paharul.

A apărut în *Adevărul literar și artistic*, nr. 264, 1925; în volumul *Dumbrava minunată*, 1926; în *Opere (Povestiri)*, 1970, vol. 21, p. 548—558.

POVESTIRI

reproduse din ziarul **România**

SERGENTUL VEVERIȚĂ

Într-un iuruș din codrii Bratocii, îmi povestea sublocotenentul Dumitrescu Ioan, advocat din Ploiești, — șapte husari au prins pe un sergent și pe doi soldați de-ai noștri, și, după ce i-au dezarmat, i-au legat cu mîinile la spate și-au pornit cu ei pe-o potecă să-i ducă la comandirul lor.

Tustrei ostașii noștri erau dintr-un reghiment de grăniceri. Sergentul era faimosul Veveriță ; și nu degeaba era poreclit așa, că-i luceau ochii în cap curat ca la veveriță.

Au mers ei husarii cu prizonierii pe potecă pănă au dat într-o poiană. Cum era soarele la nămezi, Ungurii se gîndiră că n-ar fi rău să îmbuce ceva, și descălecară. Legară caii de niște fagi, își scoaseră din tolbe niște hartane de slănină ardeiată și niște chitan de pîne tare, să-împuști mistreții cu ea, și prinseră a înfuleca lacomi ca niște lupi. Din cînd în cînd, îi furau cu coada ochilor pe prizonieri ; dar nu-i dădea nimănui în gînd să le-arunce o coajă de pîne. După ce s-au pus bine la cale, le-a venit poftă de somn și s-au tolănit pe iarbă, la umbră, să trag'un aghios. Prizonierii s-au culcat și ei. A rămas numai santinela. N-a trecut cît ai număra pînă la zece, s-au început Ungurii a horăi de tremura frunza fagilor. Sergentul Veveriță crapă ochii și se uită, cu luare-aminte, la husari. I se păru ca unul s-a mișcat, și închise repede ochii. Stătu așa un răstimp, și iar îi deschise încetișor ca o mîță care pîndește

niște vrăbii. Santinela se uită pe sus, cu gîndul acasă. Cînd se încredință că ceilalți dorm buștean, Veveriță îmboldi cu capul pe tovarăși și le șopti ceva, — și, din cîteva frămîntături, își deslegară cu dinții legăturile. Sergentul, ca șarpele, se tîrî și se zvîrli spre santinelă. Îl cuprinse de gît și-l făcu să-și vîre capu'ntre umeri de groază. Ceilalți doi săriră la puștile husarilor. Și cînd strigă odată sergentul Veveriță :

„În picioare..., și sus mînile, că vă curăț !"

Husarii săriră arși, se frecară la ochi zăpăciți, apoi ridicară mînile spre cer, ca pentru a se ruga de iertare.

Și după ce-i cetlui cum știa el, sergentul Veveriță aduce pe cei șapte husari, hurduz-burduz pescheș, domnului colonel C.

A apărut în *România,* 1917, nr. 2, vineri, 3 februarie, p. 1. (Povestită de locotenentul *M.S.* din Reg. 16 infanterie).

MĂI BARBAREZULE !

Prin vîrtejurile de zăpadă, cîteva santinele duc un cîrd de prizonieri. Un neamț ogîrjit abia înoată prin valurile de omăt. E fără manta și e cu coif pe cap pe vremea asta năstrușnică. E vînăt de frig, numai urechile îi sînt roșii ca două felii de sfeclă. Rămîne mereu în urmă și se poticnește prin talazurile de zăpadă, cari cresc parcă mai mari în față-i. Pe lîngă prizonier, pășește un rezervist Român, un om să dărîme dintr-un pumn, un zid. O stînă părăsită. Popas la adăpost. Rezervistul e flămînzit și scoate din carîmbul cizmei o cuștură și prinde a tăia tacticos din pîne, bucățică cu bucățică, și-a îmbuca cu poftă.

Neamțul întoarce spre Român o pereche de ochi de cîne umilit și flămînd. Santinela prinde privirea prizonierului, îi taie o felie groasă și i-o întinde : „Na, măi *Barbarezule,*

mănîncă și tu, că nu-i fi văzut pîne de cînd era lupul cățel !"

Neamțul întinde grăbit mîna ca o ghiară și-ncepe a mînca hulpav. Santinela clatină din cap și face cu glas molcom de om necăjit : „Măi Barbarezule măi, cine dracu te-a adus în țara noastră !" Și tot mustrînd pe străin, își taie cîte-o bucățică de pîne și mestecă'ncet, cu ochii în zarea drumului, — și din cînd în cînd, îi taie și prizonierului o bucată și i-o întinde frățește :

„De ce sunteți, mă, voi așa de hapsîni și nu vă mai satură Aghiuță ?"

Neamțul îl privește nedumerit și dă din cap, că nu pricepe nimic. „Ce socotiți voi, bre, c-o să cuprindeți pămîntul, ha ? Hè — he — hei, o să vie ca ziua judecății, bre. O să vie, ș-o să fie amară ! Ț'i-o spun, măi Neamțule, eu soldatul Vasile Tudoran de la Pipirig. Da pînă la ceasul răfuelii, na, măi, mănîncă și tu din pînea lui Dumnezeu, că ești și tu om, și ești flămînd și amărît, vai de mama ta, măi Barbarezule, măi !"

A apărut în *România*, 1917, nr. 2, vineri, 3 februarie, p. 1 (Povestită de locotenentul *M.S.* din Reg. 16 infanterie).

PÎNEA *

În ziua de 19 Octomvrie 1916, regimentul 48 infanterie a dat un atac furios în dealul Călugăreasa (Argeș). Ca pretutindeni, oștenii noștri s-au purtat cu avînt și dispreț de moarte : au trecut prin rîu de foc și schijă, îngrozind pe inamic și făcîndu-l să dea înapoi, cu toată superioritatea-i numerică.

Mulți vrednici flăcăi din 48 au căzut atunci. Neajungînd brancardierii companiilor pentru a aduce pe răniți, medicul

* Pîinea — în text ; pânea — în titlul istorisirii ; în general, M. Sadoveanu folosește cuvîntul *pînea*.

(sublocotenentul Oprea Somnea) trimise și pe sergentul sanitar Mudava Ion cu o echipă de sanitari dela postul de prim-ajutor.

Sergentul Mudava intră în pădure cu oamenii lui. Începe a cerceta potecile, tufișurile. Ridică răniți, îi bandajează în grabă, le spune o vorbă bună și-i trimite îndărăt. E un om vrednic și harnic.

Departe, către marginile de dincolo ale pădurii, se mai aud împușcături și tunurile trimet răsunete adînci în văi.

Din potecă în tufiș și din tufiș în potecă, sergentul Mudava ajunge cu echipa lui tocmai în fundul văii Călugăreasa. Acolo, la o margine de poiană, un sanitar deodată strigă :

— Domnule sergent ! Inamicul !

În adevăr de după tufișuri apare, cu armele amenințătoare, o patrulă austriacă de doisprezece oameni.

Sergentul Mudava nu-și pierde cumpătul.

— Arme, să le răspundem n-avem..., zice. Atunci să-i cerc altfel !

Și pe cînd inamicii se răspîndeau repede în trăgători, făceau semne și strigau, Mudava scoate pînea din sac și le-o arată, întorcînd-o deasupra capului ca pe un obiect de mare preț.

— Care mai are, grăește el către sanitari, s-o arate : căci cu pînea, îi ducem unde ni-i voia !

Patrula s-apropie. Pînea-i bună și gustoasă. Mudava-i om cumsecade, cu vorbă dulce. Le face semn cu capul și-i îndeamnă să vie după el să le dea și *zupă* : ei se înduplecă și-l urmează.

— Vedeți voi ? zice Mudava către soldați, cum merg ei după noi ca niște căței ? Ce le pasă lor ? Ei vin la bătălie mînați dindărăt... n-au ca noi durere pentru țară și neam...

Și cu oarecare dispreț, fără măcar să-i dezarmeze, i-a dus pe prizonieri pînă la postul de prim-ajutor !

A apărut în *România*, 1917, nr. 28, miercuri 1 martie, p. 2 (Semnată *M.S.*)

Domnul maior Popescu Dumitru din regimentul 48 infanterie are ordonanță o *țoapă* oarecare. Un biet soldat năcăjit, care a venit de undeva, dintr-un sat al țării. Îl chiamă Mihai Marin.

Ordonanța are datoria să fie totdeauna la îndemîna ofițerului la masă și în cantonament, în marș și-n preajma liniei de foc. Așa Mihai Marin își făcea datoria, era vesel și fără grijă.

Dar cînd trupele noastre au început greul război al hotarului cu puhoiul străinilor, zîmbetul lui Mihai Marin se stinse. În sufletul lui deodată se trezi ceva aprig și dureros, — ceva care dormise în el, cum doarme sămînța florii în pămînt negru.

Regimentul intră în grele și aspre lupte la Golești (16 Noemvrie 1916). Ofițeri și camarazi sunt înainte, tot înainte, în nemilostiva ploaie de foc. Se cutremură pămîntul, bubuie cerul. Domnul maior vede deodată pe ordonanță alături de el, pe linia de foc. Îi lucesc ochii ca jarul, i s-a'ncruntat sprînceana, i-s albe buzele. Cu mare luare-aminte ochește și trage, apoi încarcă foarte repede. Cînd înțelese c-a lovit, rînjește. Și iar duce pușca în umăr — privind înainte-i sălbatic.

— De unde ai luat pușca, Marine ? întrebă domnul maior.

— E pușca unui mort..., răspunde înăbușit soldatul și trage iarăși din adăpostul lui.

Înainte, înainte. Baionete lucesc. Dar e o urgie cumplită de schijă. Cu privirile rătăcite, cîte un soldat șovăiește, se-ntoarce. Atuncea glasul ordonanței țipă strident :

— Înainte, frate, înainte ! Acolo trebuie să murim ! nu îndărăt !

Și la glasul lui puterile se îndîrjesc și inimile se înfioară.

Ceasuri dupe ceasuri trec. În vijelia morții țoapa lui domnu' maior stă neclintită. Îndeamnă, strigă, îmbărbă-

teză, trage, — e negru la față, glasul lui are o răguşeală fioroasă. Ochii par două văpăi. O zi şi-o noapte a stat în poziţie. Cînd l-a ajuns o zburătură, a gemut, apoi a rămas la locul lui. Şiroia de sînge. Picioarele îi călcau într-o baltă roşie. Camarazii ţipau la el să se retragă. El dădea cu îndîrjire din cap :

— Nu se poate !

Atunci s-a înfuriat domnul maior, a dat poruncă să-l dezarmeze şi să-l ducă cu forţa la postul de prim-ajutor.

Cînd îl duceau, îmblînzit, strecură o rugăminte :

— Bine, domnule maior, mă duc. Da' vă rog să nu mă trimiteţi la spital. Mă fac bine şi-aşa. Am pielea tare !

A apărut în *România*, 1917, nr. 32, duminecă 3 martie, p. 1, 2. (Semnat *M.S.*)

MORMÎNTUL LUI SALVET

Regimentul 5 obuziere lupta în poziţie, împroşcînd din toate gurile lui de foc moartea în rîndurile duşmanilor.

Valuri, valuri se vedeau furnicarele înaintînd în cîmpie. Proiectilele spintecau cîntînd văzduhul, izbucneau într-un fum negru, loveau în plin.

Din locul meu de observaţie vedeam frămîntarea nebună a inamicului ; rîndurile se rupeau ; oamenii, micşoraţi de depărtare, alergau ca nişte fantoşe purtate de o mînă tremurătoare, se opreau, cădeau la pămînt. Alte obuze soseau, înaintea lor, îndărăt, între ei... Fumul se dezvelea învolt ca nişte buchete negre de flori, — florile morţii...

Cu capelele pe o sprînceană tunarii tunau cu hărnicie la piese. Între ei ofiţerii îndemnau şi zoreau. Colonelul nostru G. A. era între „flăcăii" lui. Vocea lui bărbătească şi gravă conducea lucrul. Veştile de la observatori erau bune ; artileria secera bine ; amicul inamic şovăia şi se încetinea.

Dar inamicul avea și el artilerie. Începură a sosi și-n bateriile noastre „purcele" grase care se spărgeau cu mare sunet.

— Hai, copii, hai, copii ! zicea colonelul ; nu băgați de samă ! Facem noi mai multă treabă decît ei !

Și soldații își urmau lucrul, cu liniște.

Soarele era sus, pe la prînzul cel mic, și o lumină mare umplu văzduhul. Văile se cutremurau de ecouri nesfîrșite, necontenit înainte, ca un tunet în furtună fără isprăvenie.

Deodată un obuz se sparge la un cheson de unde unul din sergenții noștri cei mai buni, Salvet Alexandru, scotea un proiectil ca să-l aducă la coada obuzierului său. O schijă îl lovește. Cade pe jos cu obuzul în brațe. N-a rostit niciun cuvînt. S-a lăsat la pămînt — fără mișcare și fără răsuflet...

— A căzut domnul sergent Salvet ! strigă un tunar.

Colonelul face cîțiva pași grăbiți spre locul unde se spărsese schija dușmanului, se oprește în picioare și se descopere.

— Camarazi, zise el, a murit un frate făcîndu-și datoria ! Să-i facem înmormîntarea ca unui viteaz ! Obuzierele să tune înainte ! Patru oameni să vie aici cu cazmalele !

Și cei patru soldați sosesc și încep a scurma pămîntul în mijlocul bătăliei, în furtunosul cîntec al morții, între exploziile de obuze inamice.

Cînd groapa e gata, colonelul ordonă o clipă de răgaz. Oștenii se descopăr și trompeții sună dulcea cîntare a odihnei de veci.

L-au acoperit. Și comandantul privește un răstimp cu ochii în lacrimi mormîntul, apoi comandă :

— Toată lumea la piese ! Să cîntăm și inamicului un cîntec mai grozav, de care se va bucura și Salvet în culcușul lui de veci !

Și obuzierele încep să tune de freamătă văile și tunarii cu ochii neguroși lucrează la piese cu vrednicie lîngă mormîntul camaradului lor.

A apărut în *România*, 1917, nr. 79, duminecă 23 aprilie, p. 1. (Semnat M.S.)

Ziua de 19 Noemvrie 1916. Ora 4, după-amiază.

Regimentul 39 infanterie luptă în Vlașca. Al treilea batalion sub comanda căpitanului Iordache, căzut de-atunci cu cinste pentru țară, e în Clejani.

Dușmanul, foarte numeros, ca totdeauna cu nenumărate mitraliere și multe piese de artilerie, ataca întruna amenințînd flancurile batalionului nostru.

Veniră întăriri. Cu ochii arzători și cu brațele crispate pe arme soldații noștri luptau cu îndîrjire. Erau trudiți de lungi și grele marșuri ; erau cu sufletele înegurate de puhoiul nemilostiv care răzbise prin munți și peste Dunăre ; cu toate acestea cît mai aveau putere se băteau cu disperare pentru pămîntul nostru. Un cer de tristeță și de doliu plutea asupra noastră. Tunurile urlau neîntrerupte. Furnicarul dușman năboia ca o apă vicleană de pretutindeni.

Căzuseră mulți din batalion. O stăruință mai îndelungată era primejdioasă și de prisos. Cu toții își făcuseră datoria. Se ordonă retragerea spre Rușii lui Asan și pădurea Nebuna-Valea.

Dar dușmanii urmăreau energic. Și spatele nu ne era asigurat, căci pîlcuri numeroase de ulani începură a izvorî din Rușii lui Asan.

Eram comandantul trenului de luptă. Salvez trăsurile spre est — pe subt o poală de pădure.

Resturile batalionului luptau în retragere, pe un front întins. Din cînd în cînd vedeam zugrăvindu-se pe zare profilurile amărîte și negre ale oștenilor noștri.

Cătam să-mi duc în grabă trenul spre un adăpost. Umblam călare pe-un drumeag mocirlos. Deodată dinspre niște tufani din urma mea, aud strigăte. Mă-ntorc în șea. Plutonierul Nica, portdrapel, cu flamura regimentului strînsă, alerga spre mine.

— Domnule sublocotenent, mă chemia el cu voce întretăiată ; nu mă lăsa ! Sunt sfîrșit de oboseală, abia mă tîrîi ca un rănit ; dacă rămîn în urmă prind Nemții Drapelul.

Într-adevăr, Nemții nu erau departe. Patrulele lor galopau la patru-cinci sute de metri în urma noastră.

Mă'ntorc spre Nica ; îi strig :

— Dă-mi mie drapelul ; tu intră în pădure și scapă cu ceilalți.

El dădu din cap cu energie. Făcu o sforțare ; ajunse lîngă mine ; se prinse cu mîna stîngă de șea.

— Domnule sublocotenent, gemu el, îl mai pot duce... Încă nu cad. Cît sunt încă viu nu dau drapelul. Mie mi-a fost încredințat ; eu răspund cu viața de el !

Glasul îi era disperat și hotărît. M-a străbătut un fior. Îi fremătau buzele și-i scăpărau ochii. Din cînd în cînd privea în urmă. Avea o privire de ură care mă îngrozea.

Nu puteam să opresc măcar o clipă. Călăreții inamici erau pe urmele noastre. Fața plotonierului era așa de crispată și ochii îi pluteau într-o negură așa de sumbră de oboseală, încît eram încredințat că va îngenunchia în scurt.

Dar el se ținea cu stînga de șea ; cu dreapta strîngea tot mai tare flamura ; și mergea alăturea de mine în galopul calului. Un singur gînd era vădit că-l stăpînea. Lui i se încredințase simbolul cinstei și datoriei regimentului 39. El trebuia să-l salveze pentru gloria întru care și cel din urmă soldat mai nădăjduia.

— Plotonier Nica, ai să cazi, dă drapelul !

El făcu semnul de împotrivire și mîna dreaptă îi tresări parcă pe faldurii tricolorului...

În sfîrșit, tîrziu, avurăm o clipă de oprire și răgaz. Palid și șovăind, Nica se aplecă cu ochii în lacrimi asupra drapelului, sărutîndu-l.

Nu mai putea vorbi, nu se mai putea mișca. Sforțarea lui trecuse peste marginile puterii omenești. În el trăia numai voința și-o bucurie care mi s-a părut sălbatică.

Plotonierul Nica a fost decorat și avansat. Nu știu dacă asta a putut să-l mulțumească. În ceea ce a făcut el este atîta devotament și atîta conștiință, încît orice răsplată nu-i mai poate adăugi nimic.

(Povestită de loct. Negruși)

A apărut în *România*, 1917, nr. 160, sîmbătă 15 iulie, p. 1 (semnată Vichentie Prisăcaru).

Am auzit ast'noapte austrul vestind echinocțiul apropiat ș-am rămas treaz în pat, cu ochii deschiși ațintiți în întuneric. De cîțiva ani acum, în ceasurile de insomnie, vin la căpătîiul meu aceiași triști musafiri.

Cînd va fi fost — îi întrebam, fără cuvinte — cînd va fi fost pe acest pămînt epoca fericită a poeților ? De mult parcă, într-o vreme nedeslușită, primăvara avea obiceiul să vie pe țărmurile noastre sfioasă, rumăn-zîmbitoare ca o fecioară. Înegurările și supărările ei erau mai mult un pretext trecător, ca să ni se pară apoi cerul ei albastru mai adînc și lumina soarelui mai strălucită. Stihuri naive cîntau brațele ei încărcate de flori și carul în care sosea ea triumfătoare, trasă de zefiri ușori. În drumul ei cîmpiile tresăreau de un fior prelung și se dezvălea viața holdelor și hrana lumii. Sub cerul de pace se grăbeau s-o slăvească și zburătoarele întoarse din călătorie ; însfîrșit și cerul și pămîntul preschimbau sărutări :

Prin raze aurite și vesele cîntări...

Fără îndoială că și primăverile, ca toate ale lumii, au fost și în acea perioadă a pămîntului, în armonie cu sufletele oamenilor. Primăvara noastră — a generației care am trecut pe sub furcile caudine — e cu totul alta. Cerul ei e tulbure și rece numai din pricina anilor, a umbrei de subt ochi ș-a părului cărunt. Zările se-mbracă în munți de nouri. Fulgerele trecătoare de lumină și albastru sînt

năprasnic bătute de vifor de zăpadă. Un cocostîrc singuratic, sub cerul tulbure, pare o solie a depărtărilor în timp, nu în spațiu, — așa încît apariția lui e mai mult fantomatică. Fluturii cei dintăi nu mai joacă într-o rază de soare ca niște flăcări vesele, ci par o nemernică ironie a clipei și un joc al morții. Pe sumbre întinderi robii vieții au ieșit să sfîșie pămîntul cu uneltele lor bizare. Îngheboșați și umiliți se apleacă pe cormanele plugurilor ; cu ochii alburii ca și cerul scrutează depărtările și încearcă a-l ceti ca pe o zodie, nădăjduind a smulge îndărătnicei brazde încă un dram de hrană înaintea ceasului din urmă.

Sufletele noastre — îmi murmură umbrele de la căpătăi — nu mai sînt în stare să răsfrîngă razele soarelui. Nu mai au aur, — ci tină. Și nu mai pot asculta și înțelege imnul învierii : pentru că în mii de zile și nopți au ascultat pe-al morții. Căci dincolo de zări fumegarea tunului a stat pînă-n cer ca o perdea de doliu cenușiu, și pe fronturi de mii de kilometri oamenii au viermuit și s-au ucis ca-ntr-o epilepsie apocaliptică.

În vechile sălașuri ale omenirii, natura, buna noastră mamă, ar vrea să ne facă a crede că nimic nu s-a schimbat. Căci pițigoiul țîrîie iarăși pe un vîrf de smicea și livada înmugurește la fel într-un colț de fermă. Berzele s-ar fi întors iarăși la cuibul vechi, pe creasta casei. Gîștele ies la păscut colț de iarbă, înșirate în urma gînsacului, cu ciocurile întoarse în aceeași parte. Gunoaiele vechi fumegă. Gospodinele scot cloștile, urmate de ghemulețe mișcătoare de puf, la o rază zgîrcită de soare. Gospodarul normand ori polon, ori moldovan se mișcă greoi înspre capătul ogorului. Cîrtițile au ridicat mușuroaie în lucernă ca în toți anii ; o pitulice zboară în apropierea lui și-l privește cu ochii primăverilor romantice, — dar el n-o mai observă : un popîndoc cenușiu se strecoară în locuința-i subterană și-o clipă înalță capul spre om. Omul l-a zărit și-l urăște, căci i-a furat grăunțe pe care le-a coborît în mica-i magazie de la întuneric. Ciocîrlia cîntă vîslind spre cer ; și curînd se vor trezi și privighetorile, în nopți calde, ațîțînd amorurile acestui anotimp. Toate par a se dezvăli la fel — vechi taine, vechi înșelări.

Toate vor fi fiind ca totdeauna armonioase în sine și fatale ; dar sufletele noastre sînt altele. Sufletele noastre

s-au otrăvit și s-au ofilit. Am credința că generația noastră trebuie să moară și apoi să nască din pietre alți oameni, cu care Dumnezeu să încheie alt pact și altă alianță.

Căci noi nu mai credem și nu mai putem rîde. Căci pe treptele de lumină ale ciocîrliei s-au înălțat fumurile acre ale exploziilor ; și un urlet spăimîntător, urletul miilor de mașini ale morții, a covîrșit cîntarea firavă a privighetorii. Ș-a izbit în vălmășag de omor oameni zi și noapte ; și fără să ostenească atîta vreme Cain a zugrumat ș-a sîngerat pe fratele său Abel.

În fiertura toamnei, în viforul iernii, în putreda umezeală a ploilor și a ninsorilor, omul n-a încetat de a suferi și a ucide. Atîția ani — descompuși într-atîtea înveninate ore — oamenii generației noastre au devenit stupizi din inconștiență ori din lașitate. Ș-atît cei care au suferit pe cîmpurile de omor, cît și cei care au suferit la căminuri boala, foamea, teroarea, asiluirea, pîngărirea, toți cîți am fost așa de nefericiți ș-așa de întorși îndărăt spre caverne, toți n-am mai avut puterea să ne întoarcem iar obrazurile spre răsărit și spre căile către care eram porniți. Ci am continuat drumul îndărăt spre animalitate. Cu toate automobilele și aeroplanele, telegrafia fără fir și radiofonia, cu tot progresul științific și mecanic al ultimului secol, noi mergem înapoi. Căci sufletul nostru a primit o lovitură din care nu se mai poate ridica și regăsi.

Totuși vorbim de aparențe și înșelări, încerc eu a replica ascultînd modulațiile austrului. Poate am îmbătrînit, deci ne-am schimbat numai noi. Furtuna a fost furtună și viața merge înainte, iar primăverile continuă a fi primăveri. Dar, primăverile continuă a fi primăveri. — fără însă a fi niciodată aceleași. Și omul în fond e același ; societățile însă nu. Și chiar omul fiind în fond același, se îmbunătățește și se rafinează ; și obștiile omenești pot împlini lucruri însemnate. Toate minunatele scorniturі care privesc confortul modern sînt opera unor vremuri de pace. Iar lucrarea imediată a războiului se vădește în alt domeniu, mult mai interesant și mai delicat. Fără îndoială că-ți este vie în amintire acea proaspătă imagine a unui sfat de femei tinere între care desigur se găseau și fete, — care au invadat odăița unui magazin de aperitive ș-au început, rizînd și vorbind, să consume alcool și țigări

groase. Spectacolul mi se pare puțin estetic și inteligent pentru bărbați ; cu atît mai vîrtos pentru femei, chiar cînd li se pare că îndeplinesc operă de feminism combativ și se așează prin aceasta în rînd cu mustăcioșii. Rîzînd, fumînd și bînd rachiu, aceste doamne și domnișoare dintr-o lume pusă la adăpost de nevoi aveau și cîțiva domni tineri între ele, cărora le vorbeau cu ochii destul de elocvent — nepotrivit însă pentru un loc unde se află și altă lume. Nu că nu aveau drept să vorbească elocvent, dar asemenea raporturi privesc numai două persoane și legea lor este discreția, de la începutul primei omeniri conștiente. Dar jocul ochilor nu părea îndestulător. Aceste doamne tinere și fete aveau o haină așa de scurtă încît erau aparente și rotunjimile de deasupra genunchiului, mai ales cînd se așezau pe scaun picior peste picior. N-aș vrea să par altfel de dihanie decît aceea care sînt și nu țin să protestez împotriva unor atari spectacole în numele vreunei morale vătămate ; voi mărturisi însă curat că m-aș simți umilit să văd în asemenea situație pe soția și pe fetele mele.

Spun asta nu pentru că sînt burghez și conservator ; nu pentru că sînt partizan al moralei, delicateței și decenței creștine, dar pentru că această atmosferă de demimondene nu-i firească. Ea-i ecoul unei crize, a unei disperări, cum ar spune vecinul meu domnul Popescu, a unei exasperări a vremurilor de dezastru, a sfîrșiturilor de lume, a bîntuirilor morții. Femeia e un termometru mai sensibil decît bărbatul și de aceea o vedem aproape goală, uneori ridicolă, dansînd în baluri acele dansuri care — cum spunea răposatul Petre Carp — pe vremea lui se dansau numai într-o strictă intimitate.

O nu, nu mă-nșel. Progresul privește mai ales inteligența și sufletul. Și toată lupta de mii de ani a omului în înțelesul cel bun — a fost să comprime animalitatea și s-o ție prizonieră. În marile catastrofe bestia scapă.

Așa încît avem motive temeinice să fim triști. Trebuie să murim — ca să se ridice altă lume, căreia să-i zîmbească primăverile de odinioară.

A apărut în *România*, 1917, nr. 38, 11 martie, p. 1 ; în *Lumea*, 1926, nr. 48 ; în volumul *O întîmplare ciudată*, 1929 ; în *Opere*, 1957, vol. 9, p. 509—515.

Scriitorul francez Henry Bordeaux a tipărit de curînd o carte asupra „ultimelor zile ale frontului Vaux".

Nu e o simplă cronică a faptelor. Măreţul episod din marea dramă de la Verdun e străbătut de o aprigă simţire patriotică şi de o legitimă mîndrie pentru eroismul simplu şi mare al acelor vrednici soldaţi ai republicii care, în anul de la zidirea lumii 1916, au pus zid de oţel în faţa puhoiului vrăjmaş.

De patru ori s-a întors luna plină pe cadranul cerului — asupra celei mai mari bătălii pe care a văzut-o omenirea. Au căzut atîţia eroi şi a curs atîta sînge, încît pentru totdeauna, în veacuri vor suna cele două silabe ale oraşului, — simbol ca o trîmbiţă de onoare şi de glorie. Şi-n furtuna aceasta tragică, iată un punct fortificat unde un pumn de oameni ţine cu străşnicie de la 21 februarie pînă la 7 iunie : trei luni şi jumătate. În tot acest timp nenumărate baterii de artilerie grea tunau din zece locuri asupra-micului fort cuirasat. Părea că mii de balauri suflă asupră-i zi şi noapte o flacără neîntreruptă.

Garnizoana — mai puţin de o mie de oameni — are în faţă-i, pe lîngă artileria infernală, divizii întregi de infanterie care se revarsă ca furnicarele la atac. Aşteptîndu-şi cu linişte schimbul, n-are hodină nici un ceas din cele douăzeci şi patru ale lungilor şi trudnicelor zile. La posturile de observaţie, la turèle, la mitraliere, la parapete cu granata în mînă, — cu fruntea fierbinte şi cu ochii arzători, oamenii aceia cu nervi de criţă s-au bătut ş-au murit pe sfîntul lor pămînt, creînd între legendele de aur ale secolelor o nouă epopee în care deasupra eroilor anonimi se înalţă o personalitate invizibilă şi măreaţă, totdeauna prezentă şi nepieritoare : onoarea franceză.

Maiorul Raynal, comandantul fortului, e un oştean rănit de mai multe ori. Încă se serveşte de baston cînd îşi inspectează tainiţele întortochiate, magaziile cu granate şi apărătorii cu căştile aplecate pe frunţi sumbre. Izolaţi în imensa mare de foc, oamenii lui au apă măsurată în cisternă. Izvoarele sînt departe, drumul e primejdios. Oboseala şi arşiţile verii sînt dureroase. Setea este cea mai

oribilă dintre toate suferințele. Și atacurile vin neistovite. Soldații își umezesc buzele lipite de arșiță cu cîte un strop sărac și se pleacă fără întrerupere spre cutiile de granate din jurul-le. Căci liniile sînt așa de aproape și puhoiul e așa de des, încît lupta se dă aproape tot timpul corp la corp, cu baioneta și cu bombele.

Rînd pe rînd, cu jertfe nemaipomenite, inamicul ia punctele de sprijin din jurul fortului. Pas cu pas se apropie. După trei luni de bombardare cuirasa e sfărîmată pe alocuri, intrările sînt astupate. Garnizoana se baricadează în culoare și luptă înainte. Germanii se instalează chiar deasupra fortului și încearcă a năboi ca apa prin toate spărturile — dar pretutindeni sînt brațe tari și inimi neînduplecate. Atunci trimet valuri de gaze înăbușitoare și împroașcă flăcări. Cum țin cei dinăuntru, arși de sete și zdrobiți de trudă, numai Dumnezeu știe. Cu toate acestea țin. Li se strigă : „Predați-vă ! O să pieriți cu toții." Ei răspund scurt : „Nu !" și luptă înainte. Pînă la ultima clipă și pînă la ultimul om.

Această măreață pildă a Franței e menită să aibă un adînc răsunet în inimile noastre.

Sîngele vărsat și jertfele nu sînt niciodată zădarnice. Morții de la Verdun au hotărît biruința Franței. Greu încercată, cu teritoriul călcat de dușman, nobila țară a Marsiliezei se ridică deasupra năvălitorului și strigă un cuvînt teribil și semnificativ : Niciodată !

Am fost călcați și copleșiți și noi. Dar inima ne-a rămas tare și dîrză. În cheile munților, oamenii acestui pămînt s-au bătut cu tărie și au dat cumplite lovituri dușmanului. Marea noastră jertfă pentru cauza comună a dreptății n-a fost fără folos.

Zadarnic ne-au pustiit inamicii țara. Zădarnică le-a fost revărsarea de puhoi negru. Aici este o inimă înrudită cu a marilor luptători din vest. Este o conștiință a unui drept mai tare decît nenorocirile și decît moartea. Inima și conștiința unui popor nu pot fi biruite. Luptătorii pier, dar nu îngenunchiază.

Iar din dureri și încercări, un popor iese mai tare și mai bun. Cum spune Bordeaux, în țările stropite de izbucnirile vulcanilor, se arată, după ce a trecut lava, o

Spunea cu drept cuvînt Maeterlink, nu cu mulți ani în urmă, că una din cele mai mari surprinderi ale războiului celui mare a fost eroismul neașteptat pe care l-a dovedit omul în acea funebră catastrofă.

Eram deprinși, încă din școli, să admirăm curajul și eroismul oamenilor de odinioară, despre care istoria vorbea cu laude stereotipe. Profesorii ne înfățișau antichitatea războinică ca pe ceva vrednic de mirare, ca o pildă pe care azi nimene n-ar putea s-o urmeze, nici n-ar îndrăzni s-o cugete. Maraton, Salamina, retragerea celor zece mii, războaiele lui Alexandru Macedon, războaiele punice cît ne-au fost cîntate în orele de clasă, și cît le-am ascultat cu gîndul dus, cu ochii urmărind meandrele pe care le făcea în zbor o capricioasă muscă pe deasupra capetelor tunse ale colegilor noștri ! Nu mai vorbesc despre intrarea bruscă a cavalerilor evului mediu în imaginația noastră. Aceste arătări cu pinteni mari și zale grele, oameni „sans peur ni reproche", — care se băteau în toate cotloanele Europei pentru femeie și dreptate, acești paladini ai onoarei stîrneau tot entuziasmul tinereții noastre, și fantezia fierbinte de la optsprezece ani, ne duceau în zbor fulgerător îndărăt, în secolul ogivelor gotice.

Acolo poposeam ca într-un Canaan al romantismului și trăiam clipe înfiorate, înconjurați de umbrele eroilor de legendă.

Anii încet-încet au trecut și pulberea de aur prin care vedeam trecutul s-a depus. Am început a privi oamenii mai cu liniște și a judeca faptele lor mai cu răceală. Și

totuşi, deşi limpeziţi, eroii antichităţii rămîneau pe soclurile lor. În consideraţiile noastre nouă, îi socoteam drept nişte fiinţi mai aproape de primitivitate, crescute armonic şi liber în mijlocul naturii. Erau oşteni antrenaţi pentru lupte grele corp la corp. Eroismul lor era simplu şi organic, — un eroism pe care lumea subţiată a veacului nostru, după lung răstimp de pace, e cu neputinţă să-l mai poată da.

Iată că ne-am înşelat. Ca şi în alte împrejurări, n-am pătruns pînă în adîncurile cele mai afunde ale bietului suflet omenesc.

Oamenii de odinioară erau mai tari, mai aspri, cu mai puţine nevoi fizice şi sufleteşti, mai deprinşi cu moartea şi cu suferinţa, cu epidemiile şi războaiele. Se pare că fratele nostru modern are alcătuirea mai complicată. Pe lîngă asta, confortul pe care i l-a adus străduinţa veacurilor este în hotărîtă antiteză c-o viaţă de greutăţi şi lipsuri, întoarsă la primitivitate şi sălbătăcie. Ştiinţa a împuţinat suferinţa. Generaţii de oameni pot trece astăzi prin viaţă ocolind rînjetul morţii năprasnice. Un tîrgoveţ al veacului XX sîntem deprinşi a-l vedea mîncînd fin, dormind tihnit, deplasîndu-se cu maşini rapide.

Soldatul de odinioară era un profesionist. Cel de azi un cetăţean, un burghez, care-şi părăseşte cafeaua cu lapte şi somiera, ca să intre în vizunii, lăsînd să-i crească barba şi înghiţind mîncări pe care le-ar lăsa, acasă la el, prietinului său cînele.

Raiterul de altădată bea bere, se bătea cu tovarăşii lui şi se umplea de sînge pentr-o vorbă ori o privire neplăcută ; prăda, incendia şi viola. Domnu Petrescu sau Herr Schwartz sau monsieur Lebeau şi-au lăsat catedra ori ghişeul unde n-au cunoscut alt oficiu decît al zîmbetului ş-al vorbei amabile.

Altădată oştile erau două trupe, care se căutau pe o bucată de pămînt ; se întîlneau şi se izbeau ; şi hotărau în cîteva ceasuri soarta unei provincii. Acuma am văzut încleştîndu-se milioane de fiinţi, pe fronturi uriaşe. Ş-aceste milioane, îngropate în vizunii şi-n întuneric, nu întrebuinţează armele simple care, în ceasul învălmăşelii doborau cîteva sute de fiinţi. Acuma mintea neliniştită şi

iscoditoare a ajuns să aibă la îndemînă puterile necunoscutului ş-ale morţii. Demonii misterioşi, înlănţuiţi în linişte şi somn în sînul pămîntului, au fost urmăriţi şi descoperiţi : chimiştii au dat armatelor moderne explozibile formidabile. Ca şi-n poveştile vechi, curiozitatea, deschizînd uşa oprită, deslănţuie nenorocirea. Demonii aceia, atacaţi în pacea lor eternă şi scoşi la lumină, îmbracă forme nouă şi se răzbună înfricoşat împotriva tulburătorilor.

Au apărut deci pe fronturile enorme ale războaielor de azi maşini mari de distrugere, care par a lucra singure ca animalele deşănţate din epoca secundară. Tunuri şi tancuri se profilează în zări. Iar în văzduh s-au înălţat paserile fantastice a căror amintire ne-au lăsat-o în basme generaţiile de demult. Şi mările de asemenea s-au umplut de monştri distrugători.

Aşa încît, subt această lumină nouă şi-n această perspectivă, războaiele de odinioară, fie ele şi de şapte şi de treizeci de ani — ne apar mici şi puierile. Astăzi bietul om se simte plutind pe un ocean al morţii subt un cer opac. S-ascunde în măruntaiele pămîntului şi demonii cu răsuflări otrăvite îl descopăr ş-acolo. Zi şi noapte, săptămîni, luni şi ani, fără răgaz, fără armistiţii, fără „cariere de iarnă", nădăjduind cu groază salvarea şi aşteptînd cu groază moartea...

Cum au putut oamenii de azi îndura toate acestea, e greu de înţeles. Legea marţială nu explică nici măcar în parte această îndîrjire, acest oţel mai rezistent decît oţelul tuturor uzinelor. Grindina de schijă, valurile de foc, izbirile maselor şi, mai presus decît acestea, panicile care fac din suflet o gînganie de cîrpă... De ce nu s-au salvat deplin îndărăt ? De ce nu s-au salvat înainte ? De ce nu s-au suprimat singuri ca să nu mai sufere ? De ce mulţimea înfricoşată şi teribilă a rezistat suferinţii şi oroarei pînă la sfîrşit !

Nu ! Profesionistul de odinioară, care făcea războiul apărîndu-şi, în primul loc, scump, pielea lui, trebuie coborît de pe soclu. Trebuie ridicat în locu-i, în lumina admiraţiei ş-a nedumeririi, nenorocitul om de astăzi care ştie că se jertfeşte ; care ar vrea să trăiască, căci socoteşte

viața ca singurul bun pe pămînt și totuși se jertfește, pentru o iluzie, pentru un ideal sau — și mai grozav — fără scop.

Trebuie ridicat în lumina admirației ș-a nedumeririi. Dar jertfa apare cu atît mai mult vrednică de admirație și nedumerire, cu cît chiar înainte de a se împlini întâia decadă de la consumarea cataclismului, emoția și amintirea au zburat din țintirimele de la hotare, din văile apelor și de pe crestele munților. Ca niște cocoare nedeslușite s-au micșorat în zări ș-au intrat în împărăția umbrelor pe care nu le mai chemă nimeni îndărăt.

Eroism și jertfă fără răsplata pietății. Cei salvați și generația nouă rîd și dănțează, ca și cum ar aștepta un apocalips absurd al mîncîunii. Contrastul acesta pune generația războiului și mai sus, acolo unde numai eroismul zădărniciei are drept să sălășluiască. Prietini, să ieșim la aer curat, către țintirimele părăsite, peste care are să înverzească iarăși iarba nevinovată.!

A apărut în *România*, 1917, nr. 99, 13 mai, p. 1 — sub titlul „Cultul eroilor" ; în *Lumea*, 1926, nr. 47 ; în volumul *O întîmplare ciudată*, 1929 — sub titlul „Eroii" ; în *Opere*, 1957, vol. 9, p. 515—519 — sub titlul „Eroii".

NU SÎNTEM CUNOSCUȚI

Că sîntem latini nu e nici o îndoială. O dovedește mai ales nevoia ce simțim în fiecare clipă a vieții noastre și în orice împrejurare să ne criticăm și să ne ponegrim pe noi înșine. Cineva rostește c-o clipire semnificativă din ochi : Țara lui Hübsch ! Noi zîmbim și nu mai putem de fericire. Altul adaogă trecîndu-și cu indignare mîna prin păr : — Belgia Orientului ! — Și toți aprobăm ironici, disprețuitori și triști.

Cunoaștem foarte bine Coasta de Azur și Parisul. Pe plaiurile frumoasei noastre țări am fost grabnici și distrați călători.

În zoritul nostru drum spre moarte, avem puțin timp să privim în juru-ne, iar cînd privim nu vedem realitățile, ci mai mult elemente ale sufletului nostru. Vedem ceea ce voiam să vedem. Și pentru că am trecut prin țări din vechi așezate deplin, cu rînduieli statornice și zeci de generații cultivate, — ne simțim obligați să facem o iute și disprețuitoare comparație între noi și apuseni.

Cineva ar putea întîmpina că în lume toate sînt relative, că tindem spre civilizațiile Apusului, — că comparațiile ar fi mai nimerit să fie făcute tot cu stări de lucruri de la noi din trecutele decenii.

Cine să-l asculte ?

E adevărat : tunul, telegraful și telefonul sînt numai forme exterioare ale civilizației. Le putem găsi și-n republica *Liberia* ori în alt colț pierdut al lumii. Civilizația, cultura adevărată, privesc *sufletul* omenesc. Și numai cînd vom avea în fruntea treburilor oameni din mai multe generații afinate și cultivate, cînd buna stare și cartea vor fi pentru mulțime un lucru tot așa de firesc ca aerul și lumina, — numai atunci vom putea suferi comparații cu cei care au îndărăt veacuri.

Ieșiți de abia ieri la lumină, am intrat în lumea mare cu toate stigmatele trecutului nostru, — dar, să nu uităm, și cu toate calitățile. Avem multe scăderi : mi se pare că le țipăm prea tare ; dar să nu lunecăm prea lesne peste acea minunată putere de asimilare care ne-a făcut să străbatem realmente în cinci decenii un drum foarte lung și să nu uităm mai ales acea tainică tendință de a face bine și frumos, acea aptitudine de civilizație, — de esență latină — care, în aceleași condițiuni, ne-a făcut pe noi, oricum, să fim înaintea popoarelor nouă, din acest colț de lume.

Să nu uităm că poporul acesta, care a suferit cumplit în veacuri neguroase, și-a păstrat intactă comoara sufletească și nu așteaptă decît clipe prielnice ca să se ridice în lumina lumii și să valorifice tainice tendințe, minunate instincte ș-o inteligență limpede.

Tristețile stărilor sociale vor rămîne un vis urît al trecutului ; ultimele pete de lepră bizantină vor cădea. Ce poate să facă neamul acesta a dovedit-o (...) Ce filoane de aur curat cuprinde au dovedit-o un Kogălniceanu, un Eminescu, un Grigorescu, un Enescu și alții. Aceste expresii pure ale geniului național înfățișează în lume, pentru poporul nostru, un drept pe care nu-l pot sfărîma nenorocirile și dușmanii noștri.

Să mai vorbim oare de acea minunată armată, care subt ochii noștri și-a scuturat durerile și restriștile, cu o vigoare eroică, și stă gata în fața inamicului, mai tare sufletește decît oricînd, cerînd să se jertfească pînă la urmă, pentru pămîntul nostru, pentru neam, pentru limbă, — pentru tot ce înfățișează patrimoniul trecutului și nădejdile viitorului ?

Sînt umiliții noștri frați, sînt legiunile pămîntului românesc. Nu i-am cunoscut, nu i-am prețuit. Acuma-i cunoaștem și-i prețuim. Ei vor birui nu numai nefericirile prezentului, dar vor sfărîma și vechea inerție, vor sfîșia vechea negură, aducînd un val de viață nouă și de energii necunoscute în România de mîne. (...)

Sîntem de-un an în război. Sîntem datori să deschidem cămările sufletului și inimii noastre și să lăsăm oaspeții prieteni să intre și să ne cunoască. Avem un popor : trebuie cunoscut, căci inamicii noștri trîmbițează pretutindeni toate infamiile și toate mișeliile pe socoteala noastră. Avem o artă, avem o literatură : acestea sînt oglinda sufletului nostru și prietenii noștri trebuie să le cunoască. Legătura solidă, serioasă, trebuie să se facă cel puțin acum, în zile mari și de grele încercări. Și cînd vom fi bine cunoscuți, nu numai cu scăderile, ci și cu cele bune ale noastre, ne vom putea bizui pe simpatiile durabile, care vor trage mult în cumpăna dreptății ce se va face pe pămînt.

A apărut în *România*, 1917, nr. 153, 7 iulie, p. 1 ; în *Opere*, 1964, vol. 19, p. 87—90.

SUFERINȚELE PRIZONIERILOR NOȘTRI ÎN GERMANIA

Am în fața mea un număr din „Săptămîna ilustrată", revistă care apare la București, cu d. M. Sărățeanu ca prim-redactor. E o publicație românească, din păcate, în ea nu găsești însă nimic românesc. Cele cîteva palide și nenorocite articole care preamăresc forța germană ori fina literatură vieneză par mai degrabă niște traduceri din nemțește.

Se găsește în acest număr al „Săptămînii ilustrate" și un articol, evident de propagandă nemțească, în care se vorbește de tratamentul prizonierilor în civilizatele țări ale Puterilor Centrale. Ilustrații numeroase însoțesc o proză plată și nesărată. Ah ! Aceste ilustrații sînt adevărate juvaere ! Din ele respiră cinismul și naivitatea greoilor băutori de bere ! Vor să știe bucureștenii și nenorociții rămași în teritoriul ocupat cum tratează civilizații germani pe prizonierii lor ? Să privească ! Ce curățenie desăvîrșită în barăci ! Ce instalații de dușuri și băi pentru curățenia corporală ! Ce camere frumos mobilate pentru siesta domnilor ofițeri după abundente prînzuri ! Ce săli de mîncare pentru soldați, cu față de masă, cu tacîmuri complecte, cu tot confortul adevărat european de care noi, barbarii, habar n-am avut în trista noastră țară ! E un adevărat deliciu. E o plăcere să fii prizonier. Poftiți domnilor, Germania știe să trateze bine pe prinșii de război !

Da, știe să trateze pe prizonieri. Dar nu așa cum arată ilustrațiile revistei domnului Sărățeanu. Lîngă publicația bucureșteană am din nou cîteva din numeroasele și interminabilele documente care pun în lumină tragedia nefericiților noștri frați prinși de armatele Kaizerului. Aici e adevărul crud, — și el nu face deloc cinste civilizatei Germanii.

Sublocotenentul de rezervă August Vasilescu — din regim. 54 infanterie — evadat în Olanda de la cîmpul de ofițeri prizonieri din Calle-Schloss lîngă Hanovra, mărturisește într-un raport al său fapte care pot fi tot atîtea

replici sîngeroase pentru trista publicație a sărăcenilor din București.

Locuința nehigienică, cu aer și lumină nesuficiente... O hrană mizerabilă. „Dimineața cafea proastă și fără zahăr ; la prînz o supă, de cele mai multe ori făcută dintr-un fel de gulii necunoscute la noi în țară, care în Franța și Germania înainte de război se dădeau numai la porci ; din cînd în cînd ceva cartofi sau pește, și rar de tot, poate o dată pe lună, un borș de fasole ; seara aceeași cafea cu un castravete sau un pește sărat ; pîine puțină și proastă din făină de cartofi și rumeguș de lemn, la început 200 grame pe zi, apoi numai 150 grame : mîncarea se înrăutățește din zi în zi, ea fiind o imagine, și asta necomplectă, a stării generale a Germaniei. *Dacă ofițerii noștri ar fi să mănînce numai ce capătă de la germani, ar pieri desigur de foame, atît de neîndestulătoare e hrana...*

Soldații noștri sînt tratați cu mult mai neomenește. Mi-au spus soldații francezi și belgieni, ordonanțe în lagărul nostru, care veneau de pe cîmpurile unde sînt de-ai noștri, „*că românii au murit pe-un cap iarnă trecută, nu atît de boale, cît de foame și frig.*"

Iată acum ce spune și sergentul Fălculete Ioan din regimentul 30 Muscel cu privire la captivitatea lui în Germania :

„Am fost făcut prizonier la 27 septembrie 1916 pe valea Temeșului, la Predeal. Întăi ne-au dus la Corlen, unde ne-au ținut trei zile într-un beci, fără mîncare. După aceea am încărcat muniții 15 zile la Brașov, și am stat alte 15 zile la Sibiu, în carantină, dîndu-ni-se mîncare o dată la două zile. Din Sibiu ne-au dus cu trenul pînă în lagărul din Lamsdorf în Germania și ne-au dat, în cele zece zile de drum, numai de trei ori mîncare : o dată la Budapesta, o dată la Viena și o dată în lagăr. *Țipau soldații în vagoane de foame.*

În Lamsdorf eram 10.000 de români, împărțiți în 6 lagăre. În fiecare baracă stăteau 100 de prizonieri. Ne culcam jos, pe paie. Cînd ploua afară, ploua și înăuntru și trebuia să ne culcăm în noroi...

Lucram toată ziua la pietriș, la ghiață, la brazde, la plug.

S-au arat 200 de hectare cu români de ai noștri înjugați la plug ca boii...

Mîncarea era amarnic de rea. Eu am lucrat și la brutărie și știu că pîinea era făcută din cartofi fierți și apoi amestecați cu mașina și din rumeguș de lemn. Mai puneau și cîte un săculeț de făină neagră și amară la 1.000 de pîini.

Aveam dreptul la 150 grame de pîine pe zi. De fapt nu primeam decît 100 de grame.

Oamenii noștri erau slabi, prăpădiți. Cînd veneau de la lucru cădeau regulat cîte 20—30 la marginea drumului, de istovire. Cînd dădeau peste o fărîmă de pîine sau un capăt de țigară, se făceau 10—15 grămadă, care de care s-apuce întâi.

Au murit iarna trecută tare mulți. Erau zile cînd mureau 100—200 și-i îngropau pe toți de-a valma, despuiați, într-o groapă.

Cînd la lucru cădea cîte unul, era bătut cu patul puștii. I se striga : „Scoală, ticălosule, și muncește !"

Duceam un trai foarte amărît. În ziua de Crăciun ni s-a dat tot supă de gulii — dar parcă a fost un făcut : era mai amară ca altă dată și nimeni n-a putut-o mînca. Unii plîngeau de jale — ca copiii...

În martie ne-au dus în preajma Verdunului, unde am lucrat vreo 15 zile la tranșee, cam la 10 km de front. Mulți ruși care lucrau mai înainte decît noi au pierit de obuzele franceze. Au pierit și de-ai noștri vreo 30.

Pe urmă, ne-au retras la Valenciennes, unde lucram la vagoane, demontam motoare de fabrici, mobile de prin spitale și le încărcam în vagoane care plecau în Germania. Cît am stat eu, s-au golit două fabrici și trei spitale.

Eram tot așa de prost hrăniți ca și-n lagăr. Soldații erau prăpădiți. Pe drum, rupeau urzici și le mîncau crude, cu sare.

Am fugit din Valenciennes la 2 mai 1917. Am trecut în Belgia. La 28 mai am scăpat peste granița olandeză, la Mastricht."

Însfîrșit, alte mărturisiri, — căci dosarul suferinților prizonierilor noștri crește în fiecare zi. D. Constantin Atanasiu, salvat în Olanda, fugar dintr-un cîmp de prizonieri din Germânia, — povestește lucruri tot așa de cumplite. El ne spune despre suferințile prizonierilor civili de la Holzminden, care, fără deosebire de clasă socială și vîrsta, erau puși la corvezile cele mai degradatoare... Nici bolnavii nu sînt cruțați de munca la gunoaie și latrine... Cine cade de trudă ori boală e brutalizat, lovit fără milă... Un avocat din Bacău. Cosnea, un negustor din Botoșani, oameni în vîrstă, au fost bătuți pînă la sînge. „Sînt fapte văzute de mine în persoană", arată d. Atanasiu.

„Fugind din Holzminden — mai spune d-sa —, am fost prins după un oarecare timp și dus în cîmpul de prizonieri militari români din orășelul Windsdorf, unde erau cel puțin 18.000 de prizonieri. Suferințele lor sînt groaznice. Mîncarea foarte proastă și foarte puțină. *Am văzut eu singur cum bieții oameni mîncau iarba de pe cîmp, de foame*".

Munci cumplite și silnice de toate felurile. Una din cele mai grele e scoaterea nămolului din bălți.

„Stau toată ziua în apă și trebuie să scoată nămolul de la fund. Desigur că foarte mulți se îmbolnăvesc și mor prin spitale. *La Windsdorf mureau peste o sută de oameni pe zi.*

Pedepsele ce se dau în cîmpurile de prizonieri militari sînt : bătaia, legatul de un pom cu mîinile la spate așa fel ca să n-ajungă bine cu picioarele pe pămînt, după cinci-șase ore de asemenea chin, carceră, apoi tortura reîncepe... Uneori cel pedepsit e pus să fugă 6—12 ore pe zi în niște papuci de lemn. Aleargă — flămînd și însetat — pînă ce cade zdrobit, de multe ori leșinat... E trezit cu lovituri sălbatice și aruncat în carceră."

Destăinuirile acestea ale fugarilor sînt așa de grozave în simplicitatea lor, încît ți se încrîncenă carnea pe trup și ți se suie sîngele în ochi de revoltă și indignare...

Pe cine vor nemții și agenții lor să înșele cu fantasticele ilustrații din „Săptămîna ilustrată" ? Sînt așa de naivi cei din teritoriul ocupat ? N-ajung parcă pînă la ei gemetele nenorociților din captivitate ?

Vor să ne înșele pe noi ? Soldatul care luptă și lovește cu străşnicie, dar leal, la Mărăşti şi Mărăşeşti îşi cunoaşte inamicul. Sub blîndeţea ilustraţiilor lui se ascunde un rînjet fioros şi crud, ca şi sub făgăduinţile pe care le împrăştie în chip laş şi nedemn la marginea tranşeelor noastre... Unde nu pot birui în luptă dreaptă încearcă minciuna şi corupţia.

Dar nu. Nu se poate. Aici, pe acest pămînt al jertfei, luptă o armată demnă şi conştientă. Asta s-o ştie inamicii noştri întăi. Şi pe urmă şi nenorociţii care slujesc drept coadă de topor la diferite „Săptămîni ilustrate"...

Duşmanul nostru e duşman fără milă. E mai rău decît noi faţă de prinşi, — şi nu ne cruţă. Cu atît mai rău pentru el, căci va avea a da samă odată în faţa lumii.

E şi nedemn. Şi mai rău ! Oşteanul nostru, care luptă conştient pentru pămîntul lui şi pentru-un drept al neamului, — şi cînd biruieşte lovind, şi cînd cade şi cînd sufere, pălmuieşte prin atitudinea lui şi prin jertfa-i de martir pe cei care încă n-au ajuns să înţeleagă ce-i omenie şi adevărată civilizaţie !

A apărut în *România*, 1917, nr. 225, 26 septembrie, p. 1 ; în *Opere*, 1964, vol. 19, p. 94—99.

SCRISOARE DESCHISĂ DOMNULUI LĂPUŞNEANU

Nu ştiu dacă mulţi dintre vrednicii luptători din munţi şi de pe Siret cunosc acea stradă a Iaşilor care evocă numele unui sîngeros voievod al Moldovei. E un loc îngust şi cotit : un răutăcios l-ar asocia cu mintea şi sufletul unui politician din vechea Românie. E scurt : anume făcut, s-ar putea zice, ca o lume întreagă să se frămînte pe

loc ca într-un cerc vițios. E împodobit cu foarte multe firme străine și cu vitrine de parfumuri extrem de scumpe. Cuza, de pe soclul lui din Piața Unirii, îi întoarce spatele.

Dacă aceste amănunte, mai mult sau mai puțin topografice, n-ar lămuri deplin pe eroicul musafir de departe, atunci putem adăugi că acest loc, de altfel neînsemnat, al capitalei Moldovei, devine un furnicar pestriț la anumite ore ale zilei.

Oameni gravi, cu burți prea proeminente pentru această epocă a sobrietății, tineri cu mers legănat, fericiți că pot purta un pantalon cu dungă și o cravată din vremea neutralității, ofițeri subțirei și gînditori, femei cu ghete foarte scumpe și buze foarte roșii trec în sus și-n jos, se salută curtenitor, se opresc o clipă și schimbă vederi importante asupra situației interne și externe, îți strecoară la ureche sub pecetea celui mai mare secret veștile confidențiale, se invită la un ceai „cu cozonac" ori la o reuniune foarte veselă și plăcută, unde se dansează un *tango* îndrăzneț.

Automobilele trec în sus și-n jos, cu felurite tipete fantastice ; din cînd în cînd își fac apariția și trăsuri cu forme bizare, aduse de ruși din felurite cotloane ale Europei Orientale ; vînzători mici ambulanți cu gazete minuscule și cu cărți editate acum treizeci de ani se strecoară printre mulțimea înțesată, tropăind pe asfalt cu încălțămintea lor de fantezie.

Cine nu trece în sus și-n jos prin acest nostim culoar ? Deputați încruntați, senatori cu priviri juvenile, femei cu toalete mărețe și zîmbete îndoielnice, gazetari buni prieteni cu ultimul ministru de interne, artiști, cercetași, surori de caritate și-nsfîrșit cei mai colorați reprezentanți ai vremii, furnizorii armatei și hienele războiului în toate ipostazele...

În după-amiezile cu soare ale primăverii timpurii, la ore fatale, această masonerie se adună, circulă, dezbate și stabilește buletinul zilnic al acelei triste bolnave care se numește România.

Pe cînd soldatul suferea, sîngera și murea la hotar — colectivitatea anonimă, „domnul Lăpușneanu", se plimba

în liniște, fuma, *flirta* și se pregătea de ora cinei. Punea la cale, dacă vreți, ofensive, elabora planuri, vîntura imperii. Era foarte eroic cît baionetele înțepau linia orizontului nostru.

Cînd împrejurările aduc țara la necesitatea de a trata pacea, domnul Lăpușneanu se agită teribil. Vrea pacea, dar o pace onorabilă. Primul buletin : pacea e foarte bună. Al doilea buletin : lucrurile s-au încurcat. Al patrulea buletin : afacerile se lămuresc. Al cincilea buletin : dezastru ! Trebuie să murim pînă la unul, cu arma în mînă ! Al șaselea buletin : în sfîrșit, să mai vedem, să mai tratăm...

Căci domnul Lăpușneanu e înainte de toate un patriot. Se plimbă, mănîncă, dansează, rîde, dar e un patriot. Și un amic al aliaților. Într-o zi, cînd prietenii de departe ne-au părăsit, colțul cel interesant al Iașilor era emoționat și cu ochii în lacrimi...

Murim, sau nu murim ?

Nu murim. Domnul Lăpușneanu se resemnează.

Cîteva zile e trist. Apoi deodată se agită iar. Guvernul demisionează. Iar buletine !

O veste cade ca o bombă de acroplan. Un bărbat politic de la București sosește. Agitație profundă ! A sosit ! A plecat ! Nedumerire.

Domnul Lăpușneanu știe multe. Știe c-am sîngerat pentru năzuinți nobile. Știe că ce-am făcut e bun făcut. Am deschis un proces grozav, în care s-a sacrificat o generație. Procesul rămîne deschis, orice s-ar întîmpla. Acesta e crezul conștiinței noastre. Într-adevăr, domnul Lăpușneanu se agită, căci persoana de la București înfățișează o rece încriminare, un sarcasm sîngeros.

Dar se agită puțin, căci persoana se întoarce ca șef de guvern. În preajma păcii, devine interesantă. Deci cînd un automobil grăbit trece de la gară la palat, domnul Lăpușneanu se așază cu un zîmbet dulce la marginea trotuarului și salută cu prietenie...

E momentul unei dulci revederi. Copilării, visuri, fantasmagorii, literatură, adio ! Toate astea au fost bune cînd cei mulți și proști găseau cu cale să moară pentru ele.

Acum avem altceva mai bun de făcut !

Dacă n-aș fi filosof și iertător, aș putea să-ți spun, domnule Lăpușneanu, că astăzi, ca și ieri, cînd te numeai Calea Victoriei, ești vrednic de dispreț.

A apărut în *România*, 1918, nr. 361, 8 martie, p. 1 ; în volumul *Mărturisiri*, 1960, p. 48—50 ; în *Opere*, 1964, vol. 19, p. 100—102.

SFATURI CU MINE ÎNSUMI

(Prefață pentru un volum de articole ce urma să apară în 1940)

(...) Unele frămîntări ale contimporanilor mei, politica românească în special, m-au interesat într-o mediocră măsură, deoarece sub strigătele cele mai stridente și mai divergente nu se afla, în definitiv, decît puțină substanță. Ce rămîne la urmă din atîtea declarații care au fost celebre o clipă ? Poeții neamului au avut grijă să fixeze profetic atitudinea tuturor patrioților. „Viitor de aur țara noastră are și prevăd prin secoli a ei înălțare ; însă mai-nainte trebuie să știm pentru ea cu toți martiri să murim". (Cum mor martiri toți ambuscații s-a văzut în războiul de acum douăzeci de ani și se mai vede în toate societățile parazitare pe care le-au alcătuit de atunci). „Românul e născut poet" ; „are șapte vieți în pieptu-i de aramă" ; e cel mai inteligent din toate națiile și trăiește în cea mai bogată țară, care se încăpățînează totuși să rămîie săracă ; decorativul nostru țăran continuă să-și ducă traiul „în tainica natură, cu buciumul în mînă și fluierul la gură", etc. Chiar dacă poeții n-ar fi favorizat asemenea clișee, contimporanii noștri sînt în stare să găsească în propriile lor resurse destule dovezi. Bucureștenii au obiceiul să-și facă

mărunt și repetat semnul crucii cînd trec pe lîngă o biserică. Unii se duc la afaceri știute, unele la întîlniri anumite ; totuși au grijă să dovedească și-n aceste momente credința lor strămoșească. Tot după aceeași orînduială morală, contimporanii noștri din București și de aiurea spun, scriu și strigă că-și iubesc țara și neamul... Mai mult, fie în tren, fie la cafenea, îți dovedesc îmbielșugat onestitatea lor, grija lor de treburile politice și indignarea lor pentru mișeliile curente. Necesitatea și insistența unor asemeni atitudini și declarații sînt întrucîtva suspecte. Totuși, avem și oameni de treabă, care se supun acestui conformism, ceea ce dovedește că nu lipsesc nici caracterele.

Natura mea incorigibil optimistă a evitat ca să atace aceste manifestări exterioare, căutînd mai curînd realitățile constructive, nădăjduind binele și frumosul, explicînd cu sfială scăderile timpului, așteptînd înfăptuirile progresului. Cînd oglinda nemiloasă mi-a arătat cărunteța și apropiatul sfîrșit, am văzut și zădărnicia alături. Au pierit de război și molime opt sute de mii de frați ai mei, ca să se reia aceleași lingușiri ale poeților, aceleași declarații de patriotism și onestitate ale personagiilor lui Caragiale și să se repete același ritual de profanare a mormintelor. Mai mult, generația nouă — dintr-o emulație europeană — tinde să urce în pomi pe bătrînii triburilor, ca apoi să-i scuture, să-i frigă și să-i mînînce. Cuviința de vorbe a poporului nostru a fost părăsită... Astfel, drumul nostru nu merge înainte, ci face o curbă îndărăt. Cînd curba aceasta se va rectifica spre ascensiune, noi, eu și domniile voastre, nu vom mai fi.

Obicei să vorbesc despre mine n-am avut. Nu din lipsă de vanitate, ci din cuviință. N-am alimentat nici biografiile, nici interviurile. Am lăsat să treacă biografii pline de erori și interviuri false. N-am colectat articole omagiale. N-am răspuns celor care mă tratau brutal. Am făcut asta poate din lene, poate din încredințarea secretă că adevărurile trebuie să se aleagă cîndva (...)

...Izolarea mea e principială, cu toată aparența de sociabilitate pe care mi-o dădea optimismul și sănătatea. Cu toate că sînt artist, am avut suficientă inteligență ca să

găsesc aspectul particular al realităților. Și destulă curiozitate ca să mă informez necontenit. De aceea am avut totdeauna ceva de spus. Am spus mai puțin acum treizeci de ani ; spun ceva mai mult acum. Cum începe răstimpul cînd trebuie să mă gîndesc a fixa pe contimporanii mei în memorii folositoare posterității, îmi pun în rînduială și însemnările acestea inofensive (...)

A apărut în volumul *Mărturisiri*, 1960, p. 3—6 ; în *Opere*, 1964, vol. 19, p. 7—10.

ARTICOLE

reproduse din ziarul **România**

A spus un mare general japonez că, în războaiele de azi, dintre doi adversari acela biruieşte care poate răbda o oră mai mult.

Într-adevăr războiul astăzi nu mai este, ca în vechime, o ciocnire de un ceas a două oşti. Astăzi pe fronturi întinse din munţi în mări se dau bătălii grozave, care totuşi nu alcătuiesc decît părţi ale marei tragedii. Şi războiul pregătirii, războiul răbdării se prelungeşte şi-n umezelile toamnei, şi-n viscolele şi gerurile ernii şi-n revărsările de ape ale primăverii. Soldatul îndeplineşte lucrări de sobol, dă lupte, aşteaptă îndelung şi iar începe. Cîteodată stă într-o plictisitoare nelucrare. Alte dăţi luptă fără întrerupere săptămîni de-a rîndul şi zi şi noapte. Îndură foamea, setea, frigul, ploaia de foc a duşmanului.

Trece o lună, trece un an. Cînd a fost începutul ? Cînd va veni sfîrşitul ? Nelinişte, nesiguranţă, grijile de-acasă : toate cer trupului tărie de criţă şi sufletului răbdare nefrîntă.

Francezii, popor aprig şi neliniştit, în faţa marelui război au dovedit o neînduplecată tărie. În toată desfăşurarea războiului de faţă ei au dovedit din nou marile calităţi ale cumplitelor lor armate de odinioară care au cutreerat, au bătut şi au supus Europa. După cele dintîi săptămîni de retragere soldatul francez a îndurat chinuri sufleteşti de nespus şi suferinţe trupeşti neînchipuite.

Au fost unități care zile după nopți și nopți după zile au mers fără oprire, fără somn, fără hrană. Au îndurat ș-au răbdat așa de mult încît generalul Joffre a putut spune cu drept cuvînt că oastea republicii a făcut mai mult decît e omenesc. O putere uriașă, iubirea patriei ș-a libertății și voința de a respinge pe cotropitori, i-au ținut, ș-odată opriți, la Marna, n-au avut decît un strigăt : bătălia ! biruința ori moartea !

Atunci s-a făcut minunea pe care numai sufletul cel tare o poate produce.

Și de-atunci armata aceasta n-a șovăit o clipă. Și-a supus o aspră disciplină în fața morții ș-o neclintită răbdare. Marile bătălii de pe Somme și de la Verdun și imensa și liniștita pregătire ce se face fără întrerupere, dovedesc o înălțare morală așa de mare ș-o voință așa de cumplită...

La această pildă de strășnicie și răbdare să ne fie gîndul. Ani de suferință și căliți, greu încercați dar neînfrînți la suflet, în vifor, în frig și neodihnă, toți la datoria cea mare care e una : patria, — pămîntul nostru cel sfînt. Fiecare clipă cu acest gînd, fiecare clipă cu voința de a suferi, de a răbda ș-a lovi, necontenit, fără cruțare, pe dușman.

A apărut în *România*, 1917, nr. 5, luni 6 februarie, p. 1.

VICLENIILE DUȘMANULUI

Nemții au pregătit războiul acesta zeci de ani și și-au pus în el toate nădejdile. De aceea au păstrat în taină o mulțime de mijloace și meșteșugurl, pe care, odată războiul pornit, au căutat să le puie în lucru cu cît mai mult folos.

Unul din mijloacele lor au fost mașinile, și Francezii au fost cel dintăi popor împotriva cărora le-au întrebuințat. Mașinile acestea, tunurile, mitralierele numeroase, împrăștietoarele de gazuri puturoase, tulumbele cu apă clocotită aveau un rost mare întrucît gîndul Nemților era să le sprijine cu o mare răpeziciune. Dar Francezii au pus în fața

dușmanului un zid așa de puternic și i-au dat lovituri așa de grele, încît toate au devenit o zădărnicie. Și-ndată, după primele izbînzi, și Francezii, și Englezii, au început și ei, în nenumăratele lor fabrici, o înfrigurată muncă pentru a găsi — cum zice Românul — ac de cojocul Neamțului. Și le-au găsit. La tunuri mari, au răspuns cu tunuri și mai mari, — la mitraliere, gazuri și uncrop, au răspuns cu vîrf și îndesat, așa încît munca de patruzeci de ani a căzut baltă. Ba Englezul a născocit un fel de mașină dihanie așa de cumplită încît au vîrît pe toți Nemții în groazele morții. Românul și-n privința aceasta mai are o vorbă veche. La așa cap, așa căciulă.

Pe lîngă mașini, Nemții au adus în acest război și feluri te șiretlicuri. Le-au întrebuințat chiar din cele dintîi timpuri împotriva Francezilor și Rușilor — le-au întrebuințat acuma de curînd și împotriva noastră.

Iată cîteva din ele.

Ai noștri pornesc la atac, ajung la baionetă, trec de linia întăia ; — și deodată în urmă s-aude un glas : Înapoi ! — și-ncep focuri dindărăt. Ce este ? Un ofițer al lor s-a prefăcut căzut ; pe urmă, dintr-o ascunzătoare, începe a trage și a striga, ca să împrăștie neorînduiala. Altădată, un rînd întreg de dușmani flutură batiste albe și ridică mîinile în sus. Ai noștri socot că vor să se predea, și, de bună credință, se apropie fără grijă. Dar la treizeci de pași, dușmanul începe un foc ucigaș cu puștile și mitralierele.

Alte mici meșteșuguri. Soldatul și gradatul au învățat în reglemente cum se cercetează o pădure Intră cu grijă în ea, îi caută marginile, trece înainte, ajunge la jumătate și raportează în urmă că inamicul nu e acolo. De obicei, se știe că se pune în stare de apărare partea de pădure dinspre inamic. Treci deci prin pădure fără grijă. Dar ajuns în celălalt capăt, deodată încep puști și mitraliere. Neamțul se așează la pîndă, în foarte mare tăcere, în celălalt capăt. Tot așa fac și-n sate. Străbat satul ; pare pustiu : intră toată lumea fără grijă. Cînd, la ieșire, potop de gloanțe. — Acest mic șiretlic, această întoarcere a obișnuitelor învățăminte tactice, le-a izbîndit Nemților la început

și cu noi ; pe urmă ne-am cunoscut și noi omul și ne-am luat măsurile.

Și vulpea e vicleană, dar are un cusur ; întruna întrebuințează aceleași viclenii. Și pentru un vînător bun, fiecare viclenie devine o capcană în care fiara singură cade.

Așa pățesc Nemții. Căci Românul, ca și Francezul, e om ager. Și în asemenea împrejurări a găsit el împotriva dușmanilor lui, plată după faptă, după cum arată vorbele pe care le-am pomenit mai sus. Fiecare viclenie e plătită cu vîrf și îndesat, ca să se adeverească pentru Neamț, că toată paserea pe limba ei piere.

La început a fost mai greu : pe urmă ai noștri le-au dat de hac : ca să iasă la lumină și alt învățămînt vechi, și bun, că ulciorul nu merge de multe ori la apă.

A apărut în *România*, 1917, nr. 12, luni 13 februarie, p. 1 (Semnat M.S.).

FRĂȚIA

De cum a început războiul, populația civilă din țările aliaților noștri s-a mobilizat și ea, dela cel mai mare pînă la cel mai mic, pentru ajutorarea și sprijinul moral al soldaților de pe front.

În fiecare casă femeia, din lînă agonisită de unde poate, împletește ciorapi, mînecuțe și flanele pentru asprele campanii de iarnă. Și-asta, nu numai în casele de unde a plecat un ostaș, ci și în orice casă. Fiecare ființă rămasă la cămin simte și are datoria să sprijine un soldat. Sînt copile din neam bun, dame din lumea mare care-și iau sarcina de a scrie scrisori, cu vorbe bune de îmbărbătare unui soldat pe care nu-l cunosc la față, dar îl știu singur pe lume, fără tată, fără mamă, fără rude. În gări, la porțile orașelor, ceinării. La sărbători se fac asociații care trimit lucruri bune de mîncare celor din tranșee. Poșta duce gazete, cărți, pe

care cetățenii le depun în anume locuri. Țigara, acest tovarăș neprețuit al oșteanului, vine și ea din toate satele, din toate orașele, adunată de mîini frățești.

Pildele acestea bune au început a se vădi și la noi.

Sătencele au dat pînze și împletituri de lînă din puțintelul lor avut.

În tîrguri unele cucoane au pornit într-o alergare fără preget după tot ce ar fi folositor soldaților la luptă și răniților din spitale. Ici cîțiva oameni mai cu dare de mînă se întovărășesc să întemeieze samovare la barierele Iașului. Dincolo cîțiva artiști îndulcesc c-o oră de petrecere suferințele bolnavului. Frăția, blînda și dulcea frăție ne apropie în suferință și ne leagă tot mai mult pe toți cei de același neam. Ea înalță sufletele și ne arată datoria. Azi mai puțin, mîine mai mult, ea va face ca în curînd soldatul din fața inamicului să simtă la spatele lui sporind dragostea și încrederea și tot sprijinul neprețuit al celor rămași la vetre. Această muniție este dintre cele mai prețioase. Ea dovedește că atunci cînd poporul întreg se ridică și-și face datoria, nu-l poate birui nimeni.

A apărut în *România*, 1917, nr. 7, miercuri 8 februarie, p. 1.

PILDE

Dispreț de moarte și de suferință. Cum am mai spus, altă dată, aceasta e mai ales tăria unei armate. Aceasta pînă la sfîrșit biruește ori ce tun și ori ce întăritură.

(...)

*

Cum se știe, în marea bătălie de la Marna, armata generalului Maunoury a mers, a luptat și a atacat vreme de cinci zile și cinci nopți. Unele batalioane au făcut etape de

peste patruzeci de kilometri, fără să aibă repausuri mai lungi de două ceasuri. Trenurile regimentare se rupseseră de coloane, și unele unități n-au mîncat timp de trei zile, — și treceau numai prin sate arse și ruinate de ghiulele. Și cu toate acestea armata lui Maunoury, cînd s-a oprit din retragere, a lovit pe dușman cu tărie, l-a biruit și l-a respins, scăpînd Parisul și Franța. Atunci generalul Joffre a adresat oștenilor acele cuvinte nepieritoare : „Lupta a fost aspră ; pierderile prin foc, truda din pricina neodihnei ș-a foamei au întrecut orice închipuire. Camarazi ! Generalul comandant v-a cerut în numele Patriei să vă faceți mai mult decît datoria : voi ați făcut mai mult decît era cu putință !"

Timp de două mii de ani nu s-a adus o laudă mai mare unei armate care-și apăra pămîntul strămoșesc.

*

Trebuie să disprețuiești truda ca acei soldați ruși cari, ajungînd zdrobiți de marș pe linia de luptă, rugau cu lacrimi în ochi pe șefii lor să-i ducă la asalt. Trebuie să disprețuiești suferința, ca acel trompet francez, dat pe ordin de zi, care, cu falca zdrobită de o zburătură de obuz, s-a ridicat într-o mînă și a suflat în două cu sînge în trompeta lui *onorul la drapel*. Trebuie să disprețuiești moartea ca acei zuavi cari, puși legați înaintea liniilor nemțești la atac, au început să strige către ai lor :

— Trageți, fraților ! nu vă uitați ! trageți !

Adă-ți aminte în sfîrșit, tu frate al meu, din tranșee, de regimentele acelea ale noastre care au luptat în munții Moldovei treisprezece nopți, fără o clipă de întrerupere ; adă-ți aminte de disprețul de moarte al vînătorilor la Stîlpu, de statornicia trupelor de la Topraisar, de toată măreața luptă a mult încercatei noastre armate pe hotarul tării : în toate pildele vei găsi mîngîierea suferințelor tale și tărie în încercările ce vin.

A știi că nici-o jertfă nu-i nefolositoare ; și vrednicia unei armate se dovedește mai ales în restriște.

A apărut în *România*, 1917, nr. 19, luni 20 februarie, p. 1.

AEROPLANELE

Aeroplanele noastre ș-ale aliaților spintecă văzduhul spre întăriturile dușmane. Nu se duc să arunce bombe asupra unei populații nevinovate ; au o misiune militară de îndeplinit. În sbor tăcut se rotesc ; ochi atenți observă. În juru-le se sparg buchetele șrapnelelor, ele virează cu mișcări elegante și în aparatele lor prind toate mișcările și lucrările de jos.

Văzîndu-le așa de ușoare și de sprintene în văzduh, ușor le-ai crede niște paseri măestre și fericite. Dar cîte suferințe nu cer mașinile acestea minunate celor cari se ridică pe aripile lor !

Spun piloții că uneori furtuna e așa de iute, încît aproape îi smulge din scaunele lor. Aeroplanul face sărituri grozave, sorbit și izbit de vîrtejuri. Ca să nu fie prăbușit din înălțime, cărmuitorul trebuie să lupte cu strășnicie, să aibă inima oțelită în piept și trupul strîns ferecat în mașină. În vîltoarea văzduhului, numai răbdarea statornică biruește, numai ea înfrînge cele mai grozave chinuri. Și nu e vrăjmaș numai vîntul. Este ceva mai cumplit : frigul !

Deodată am simțit, zice un aviator, mușcătura gerului în obraz. Ochii mi se painjeniră de lacrimi înghețate. Picioarele-mi înțepeniră și simții că mi se sleește sîngele în vine. Mînile mi se îngreuiară ca plumbul. Mă încleștă moartea înghețată, în înălțimile cerului ! Cred că nu este suferință mai mare decît asta. Numai cugetarea trăia în mine și ea îmi spunea că am o datorie să plutesc deasupra inamicului, să observ și să aduc știri, spre a înlesni sarcina tovarășilor și fraților mei care luptă pe pămînt ! Din înălțimea mea vedeam jos frămîntările morții, — dar cred că suferința mea era mai presus de toate !...

Suferința și jertfa umplu acum și pămîntul și cerul. Binecuvîntate sînt numai cînd se fac pentru un ideal de omenie și dreptate.

A apărut în *România*, 1917, nr. 25, duminecă 26 februarie, p. 1 (Semnat M.S.)

(...) O, ţară a părinţilor mei ! Tristă şi sfîntă ţară a durerilor ş-a mormintelor, a încercărilor crude ş-a nădejdilor neîmplinite, în plaiurile natale au bîntuit necontenit vijeliile. Rîurile tale s-au cruşit de sînge, gorunii codrilor tăi şi ierburile cîmpiilor tale îşi împletesc rădăcinile cu osemintele generaţiilor alinate.

Ţară a tragediilor, ţară a morţilor, — cum tremură sufletul nostru în faţa priveliştilor tale !

Din zorii istoriei, viaţa oamenilor tăi n-a cunoscut hodina. C-o mînă pe plug şi cu alta pe sabie, strămoşul nostru s-a statornicit în plaiurile tale ca la o poruncă a Domnului. A zvîrlit brazdelor sămînţa cea bine-roditoare, apoi şi-a pironit ochii în zare aşteptînd furtuna neamurilor prădalnice. Căminul lui cu cinste aşezat la o margine de ogor, bisericuţa lui aşezată pe-o culme întru lauda lui Dumnezeu, rodul încredinţat binecuvîntatului pămînt el a trebuit să le apere întruna ; a căzut apărîndu-le ş-a lăsat zbuciumul, credinţa şi statornicia moştenire urmaşilor.

Nu ne-au rămas din trecut nici cetăţi de piatră, nici îngrămădiri de operă de artă ; dar în oglinda halucinantă a ochiului nostru ori ce colţ, ori ce vale, ori ce rîu se înfăţişează ca o urmă a durerosului trecut. De aceia veselia noastră în faţa naturii e potolită, şi durerea noastră în faţa veşniciei mai discretă, deci mai tragică.

Sîntem *copii ai suferinţii*, cum a spus poetul.

Dar tocmai această îndelungată şi amară suferinţă ne-a legat mai strîns de acest pămînt. E bunul nostru, e dreptul nostru, e credinţa şi nădejdea noastră.

Odată, într-un amurg de vară, am poposit în gospodăria largă a unui răzeş, într-un sat, pe malul Moldovei. Vitele se întorceau de la păşune în nouri luminoşi de pulbere şi-n sunet moale de tălăngi. Prisaca murmura domol, ca-ntr-o aromire de vis. În bătătură ardea focul ; mirosea a lapte fiert în ceaun... Şi-n jurul flăcărilor o familie numeroasă, copii şi fete ca-n vremurile biblice, aşteaptă clipa cînd patriarhul va binecuvînta pînea cea de toate zilele.

Gospodarul cel cărunt îmi vorbea cuminte, ca dintr-o carte de demult. În frămîntările neamului lui răzășesc, în luptele vechi, în încălcările, ridicările pentru dreptate, în tot zbuciumul îndelung al veacurilor era istoria țării și-a oamenilor liberi a acestui pămînt.

La urmă îmi zise, privind spre aburimea de aur și purpură dinspre apus :

— Poate va vrea Dumnezeu să reîntoarcă și pentru noi crugul și să ieșim din durere și întuneric cum va eși mîini soarele în toată slava lui... Căci noi suntem oamenii acestui pămînt ! Au trecut pe aceste meleaguri multe limbi rele. (...) Au fost neamuri ale pustiei. Au venit ca aduse de vînt ; s-au mișcat ca nisipurile mării ; s-au dus. Noi am prins rădăcină aici, ca și codrii străvechi, noi ne-am înfrățit cu pămîntul. Ne-au bătut furtunile, — dar am stat pe loc, ca să ne vie ceasul înfloririi înaintea lui Dumnezeu !

A apărut în *România*, 1917, nr. 56, miercuri 29 martie, p. 1.

LUPII

Odată, la o stînă, între munți, am fost martor la o ispravă a celor mai lacome dihănii. S-au furișat lupii nesimțiți, tîrziu, după miezul nopții și s-au năpustit, ca să-și potolească foamea din averea ciobanilor. Cîteva clipe numai a fost învălmășeala, năprasnica larmă a dulăilor și zarva oamenilor sculați din somn. La lumina faclelor, în țarc, — am văzut bulucite cu spaimă în colțuri oile. Și jertfe nenumărate zăceau sfîrticate și sîngerate în bătătură.

— Asta-i ticăloșia lupului ! zicea cu năduh baciul. Nu ia cît îi trebuie. Strică fără folos ! A făcut rău Noie că i-a dat drumul din corabie, după potop.

Lupii : fiare viclene și crunte. Sihla și întunericul sînt stăpînirea lor. Lumina îi înfricoșează, glasul omenesc le dă

fiori. Nemernici și ticăloși cînd umblă răzleți : cutezători și de o neistovită cruzime cînd umblă bot la bot, în potăi dese.

Rudele lor din neamul omenesc au năvălit de multe ori pe pămîntul nostru cel îmbielșugat. I-au cunoscut bătrînii noștri odinioară : erau tătarii din pustie și hoardele sultanilor.

Astăzi sînt alții, tot așa de răi. S-au întrulocat și s-au îmbulzit pe hotarele noastre. Mulțimile lor flămînde s-au mai năpustit odată, pentru cea din urmă oară, pe moșia românească. Nu i-am putut opri pînă la sfîrșit. Au intrat, au prădat, au vărsat sînge fără folos. Au pustiit, ș-au pîngărit o țară cinstită.

Dar să știți, feciori ai pămîntului românesc ! Voi toți cei cari ați dus greu război ș-ați suferit pentru dreptate și pentru neamul nostru, să știți că vremea nu este departe cînd sălbăticiunile vor trebui să se retragă de pe pămîntul nostru sfînt, înapoi spre vizuniile lor. Ca fiarele cele rele încolțite și hăituite de cîni și vînători, cei care n-au știut ce-i omenia și credința, cei cari n-au cruțat femeile slabe și copiii nevinovați, se vor zbate cătînd grabnic eșire și scăpare... Cu fierul în coastă îl veți urmări și nu-i veți cruța.

După grele și îndelungate bătălii în toate țările unde au năzuit, împinși, sîngerați și împuținați, lupii se strîng coadă la coadă, sîngerînd. Nu mai pot. Gîfîie. Fac cele din urmă silinți. Dar acuma totul e zadarnic. Au ernat prost, blana li-i jerpelită și ochii li-s tulburi de istovirea foamei.

Ca-n vechea fabulă, cer pace. Dar oamenii de azi nu mai vor să știe de ertare.

(...)

Iată și lupii din pădurile tari : Nemții. Încă le sînt ghiarele crunte și le fumegă sîngele pe boturi. Ei au atacat cu îndîrjire și cu strășnicie așezările omenești. Au visat împărăția fabulistului : pămîntul pardosit cu piei de oaie. Dar pădurea e împresurată și volocul de oameni îi strînge încet-încet într-un cerc de fier.

A venit vremea cea grea.

Cu glasuri felurite cască gurile și întind labele. Să facem liniște, să facem pace ! Noi n-am voit peirea nimănui ! Năcazurile lumii astăzi sînt foarte mari. Hrana se

împuţinează şi fantazma foamei ne priveşte cu ochi cenuşii şi aţintiţi.

Glasul aspru le-a scăzut într-o adiere de blîndeţe. Şi-au plecat capetele pe-un umăr şi se uită galeş.

Dar de pe ghiare le picură încă sîngele şi-n jurul lor fumegă ruinile şi se întind nesfîrşitele ţintirimuri ale morţii. În ziua judecăţii cine va putea oare să uite jertfele Belgiei, Sîrbiei şi României ? Cine va trece cu vederea copiii nevinovaţi sîngeraţi ca mieii, femeile necinstite, — prohodurile cernite din munţi pînă la ţărmurii mărilor ? La scaunul viitoarelor aşezăminte, toate umbrele dureroase se vor ridica din morminte şi vor veni să stea tăcute, privind la duşmanii omenirii, cu priviri alburii şi îngheţate.

Nu. Pacea n-o fac lupii. Vînătorii de azi ca şi cei de altădată o înţeleg în felul lor, cu judecată şi cu dobîndă.

Am văzut această pace şi la ciobanii mei din munţi, cu turmele sfîrticate. Era scrisă cu roş pe-o piele care era aruncată pe streaşina stînei şi se zvînta în soarele primăverii.

A apărut în *România*, 1917, nr. 80, luni 24 aprilie, p. 1.

JURĂMÎNTUL

Serbarea de eri în strălucita lumină de Iunie, deasupra panoramei Iaşilor, ne-a umplut sufletele de o adîncă emoţiune. Fraţii noştri dragi, Ardelenii veniţi din pribegie, ca să lupte alături cu noi pentru dreptul neamului nostru, stăteau rînduiţi sub steagurile simbolice (...).

Erau cu toţii acolo, toţi Românii din cele patru vînturi, înfrăţiţi prin dureri, prin nădejdi, prin voinţa de a ne croi o soartă nouă.

Cînd au strigat într-un singur glas : *jurăm !* cu braţul drept înălţat spre cer am simţit în ochi lacrimi.

Şi ca-ntr-o viziune, izvorită din necunoscutele adîncuri ale fiinţei mele, mi-au răsărit într-o fulgerare înainte tot convoiul tragic al jertfelor trecutului, tot calvarul nostru al Românilor (...) toată dureroasa noastră istorie (...) Însfîrşit astăzi, urmaşii celor de demult, strănepoţii vechilor colonişti ai Apusului, ne-am întins mînile şi-am înălţat o armă răzbunătoare.

Astăzi trebuie să se isprăvească amărăciunile. Astăzi trebuie să începem a ne împlini în istorie destinul pentru care am fost aşezaţi în acest colţ de lume.

Priveam în juru-mi cu ochii înrouraţi : vedeam pe toate feţele nădejde şi hotărîre. Şi Ardelenii cîntau în faţa lui Dumnezeu şi a regelui lor (...) Versurile bătrînului poet, cu un accent înfricoşat :

„Murim mai bine-n luptă cu gloria deplină
Decît să fim sclavi iarăşi în vechiu-ne pămînt !"

A apărut în *România*, 1917, nr. 126, sîmbătă 10 iunie, p. 1.

DUPĂ UN AN

Am trăit în acest război fără îndoială cele mai mari zile ale istoriei universale şi cele mai dramatice ale neamului nostru. În cumplita încordare a popoarelor de a-şi preface situaţia în lume, de a lăsa generaţiilor ce vin alte aşezăminte şi a deschide perspective nouă istoriei lor — ne-am avut şi noi locul.

Am luat arma pentru drepturile neamului nostru obijduit şi sfîrticat subt stăpîniri străine. Nu vreau să am în vedere aici rezultatele bătăliilor : cele mai cumplite ciocniri ale acestui monstruos război n-au fost decisive şi n-au ridicat decît hecatombe între fluvii de sînge. Mai interesante şi hotărîtoare mi se par mai ales feluritele manifestări ale popoarelor în acest teribil foc al încercării. Căci nu s-au ciocnit numai armate şi n-au tunat zguduind pămîntul numai artileriile. Naţiunile întregi s-au ridicat

în picioare și și-au mobilizat forțele. Din palatul regal și pînă la cea mai umilă colibă omul s-a mișcat, cu brațul, cu inteligența, cu întreaga conștiință. Suferința cumplită s-a întins pretutindeni uniform ca o apă. Moartea a secerat pe cîmpurile de bătălie ; epidemiile în populația civilă.

Și-n această zvîrcolire, în această imensă jertfă a omenirii de azi pentru un mai bine al viitorimii, — fiecare neam, urmînd fatalităților istorice și instinctelor și calităților primordiale, a dat un examen teribil.

Mîine victoriile armelor vor rămînea pe al doilea plan. Și se vor alege mai presus de ele voința și energia, conștiința înaltă, noblețea jertfelor și tot ce ridică pe om deasupra primitivității. Va interesa pe istoric fapte de ordin social : cum s-a organizat un popor, cîtă abnegație și cîtă cinste a pus și mai ales cum a știut să sufere și să se reculeagă în marile dezastre.

În ce ne privește pe noi nu știu dacă cercetătorul va putea găsi cuvinte de laudă pentru pregătirea, organizarea și alte calități de care au dat monstruoase dovezi popoarele mai vechi și mai civilizate. Va rămînea însă uimit cînd va desluși acea pagină din istoria războiului nostru care se poate numi : refacerea.

Am fost izbiți teribil de puteri convergente. Am rămas singuri, copleșiți, pe o iarnă grozavă, bîntuiți de mizerie și boli (...)

Cum a putut acest popor numai în cîteva luni să se reculeagă ; cum și-a reorganizat în pripă rezistența ; cum își lega c-o mînă rănile și cu alta se apăra ; cum și-a ridicat apoi cu semeție fruntea și a lovit cu strășnicie la rîndu] său : toate aceste uimitoare lucruri — cînd vor căpăta perspectiva istoriei — vor apărea ca cel mai serios titlu de glorie al acestui popor.

Eram socotiți îngropați. Dușmanii noștri pregătiseră și crucea pentru mormîntul nostru. Dar deodată energiile latente ale națiunii s-au deșteptat și s-au încordat. Tot poporul rămas s-a strîns într-un bloc supt izbitura de val a nefericirii. Vigoarea epică, mlădierea de oțel care au izbucnit din această concentrare ne-au ridicat mai sus de cît nădăjduiam.

La această minunată refacere au luat parte toți fiii patriei : și ofițerii și admirabilul nostru soldat, și toată populația civilă în măsura mijloacelor de care dispunea. Toți cu ce-au avut bun au contribuit. Și am venit și noi — slujitorii condeiului — cu dragostea noastră, cu rîvna noastră, cu credința ce avem în acest popor — și ne-am făcut datoria.

Suntem mîndri de ce-am făcut. Suntem mulțumiți că în nenorocirea obștească, am fost puși la locul nostru. O parte din lumina demnității, a eroismului și-a jertfelor acestui popor se răsfrîng și asupra acestei foi modeste, care zi cu zi, a bătut la poarta inimii mulțimii, predicînd tăria și nădejdea.

A apărut în *România*, 1917, nr. 362, vineri 2 februarie, p. 1.

GH. ADAMESCU, Contribuțiune la Bibliografia românească, București, Editura Casa Școalelor, 1928.

Operele maestrului M. Sadoveanu, în *Studii și articole închinate lui M. Sadoveanu*, București, ESPLA, 1959, p. 9—16.

Liste des oeuvres de M. Sadoveanu, în *Revue roumaine*, 1955, nr. 4, p. 9—11.

Verzeichnis der Werke..., în *Roumänische Rundschau*, 1955, nr. 4, p. 10—11 (Listă bibliografică a cărților apărute în perioada 1904—1954).

Contribuții la o bibliografie critică Mihail Sadoveanu — 1944—1959, în *Luceafărul*, 1960, nr. 22, p. 9.

Contribuții la o bibliografie M. Sadoveanu, în *Limbă și literatură*, X, (Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R.).

Bibliografie sadoveniană. în *Steaua*, XI, 1960, nr. 10, p. 22.

BETHY ANDOR, Mihail Sadoveanu, magyar nyelven (1906—1960). (Mihail Sadoveanu în limba maghiară — 1906—1960), în *Utunk*, XV, 1960, nr. 43, p. 10.

Bibliografia literaturii române. 1948—1960 (Biblioteca Academiei R.P.R., Editura Academiei R.P.R., București, 1965). Vezi Mihail Sadoveanu, p. 852—892.

OV. S. CROHMĂLNICEANU, Literatura română între cele două războaie mondiale, vol. I, București, Editura Minerva, 1972 (Mihail Sadoveanu, p. 192—254).

Bibliografia periodicelor din R.S.R. (Biblioteca Centrală de Stat; Buletin cuprinzînd toate articolele, studiile, cronicile, etc. publicate în periodice între 1960—1980).

Bibliografia cărții din R.S.R. (Biblioteca Centrală de Stat; Buletin cuprinzînd toate apariţiile de carte între 1960—1980)

2) Referiri ample la o bibliografie Mihail Sadoveanu şi la volumele *Povestiri de război, Amintirile căprarului Gheorghiţă, 44 de zile în Bulgaria,* vezi: Virginia Mușat, *Mihail Sadoveanu — povestitor şi corespondent de război,* Editura militară, 1978; *notele* Profirei Sadoveanu la *Opere,* vol. 2, 3, 6.

3) ADRIAN ANGELESCU, prefaţă la volumul *Mihail Sadoveanu, Strada Lăpuşneanu. Oameni din lună. Morminte,* Editura Minerva, 1978 (Biblioteca pentru toţi).

4) FĂNUŞ BĂILESTEANU, *Introducere în opera lui Mihail Sadoveanu,* Editura Minerva, 1977; *Mihail Sadoveanu interpretat de Ion Dodu Bălan...,* Editura Eminescu, 1973 (Biblioteca critică).

5) SAVIN BRATU, prefaţă la volumul *Mihail Sadoveanu. Mărturisiri,* ESPLA, 1960.

6) CONSTANTIN CIOPRAGA, *Mihail Sadoveanu,* Editura Tineretului, 1966; *Mihail Sadoveanu, evocator al istoriei,* Editura Didactică, 1966 (Universitatea Bucureşti).

7) POMPILIU MARCEA, *Lumea operei lui Sadoveanu,* Editura Eminescu, 1976. Antologie şi postfaţă la volumul *Povestiri din război,* Editura Minerva, 1977 (Arcade).

8) CONSTANTIN MITRU, *Aspecte din viaţa şi opera lui Mihail Sadoveanu,* (album) ESPLA, 1958; Mihail Sadoveanu, *Opere,* vol. 19, 20, 21, 22; unele referiri la scrierile de corespondent de război în notele volumelor consacrate anului 1904 — Anul Sadoveanu, *Povestiri, Şoimii. Dureri înăbuşite. Crîşma lui Moş Precu* (Note, comentarii, variante de C. Mitru. Cuvînt introductiv de Valeriu Râpeanu), Editura Eminescu, 1974.

9) VIRGINIA MUŞAT, *Mihail Sadoveanu — povestitor şi corespondent de război,* Editura militară, 1978.
ALEXANDRU PIRU, prefaţă la volumul citat mai sus.

10) VASILE SADOVEANU, *Bădia Mihai*, Editura pentru literatură, 1968.

11) ZAHARIA SÂNGEORZAN, *Mihail Sadoveanu — Teme fundamentale*, Editura Minerva, 1976.

12) THEODOR VÂRGOLICI, *Tabel cronologic* la volumul *Mihail Sadoveanu — Strada Lăpușneanu. Oameni din lună. Morminte*, Editura Minerva, 1978 (Biblioteca pentru toți).

13) PROFIRA SADOVEANU, Mihail Sadoveanu — *Opere*, vol. 6, 1956, p. 650—653.

14) MIHAIL SADOVEANU, *După un an*, în *România*, nr. 332, vineri 2 februarie, 1918, p. 1.

15) MIHAIL SADOVEANU, „Documentele trădării", în *România*, nr. 347, marți 20 februarie 1918, p. 1 ; „Provizorat", în *România*, nr. 353 bis, marți 27 februarie, 1918, p. 1 ; „Scrisoare deschisă domnului Lăpușneanu", în *România*, nr. 361, joi 8 martie 1918, p. 1 ; „Un interview", în *România*, nr. 370, duminică 18 martie, 1918, p. 1 ; „Generozitatea contelui Reventlov", în *România*, nr. 372, miercuri 21 martie, 1918, p. 1.

16) MIHAIL SADOVEANU, în *Adevărul*, nr. 16.258, 27 ianuarie 1937, p. 1 ; în *Opere*, vol. 20, 1967, p. 111—114.

17) MIHAIL SADOVEANU, în *Adevărul*, nr. 16 348, 15 ianuarie 1937, p. 1 ; în volumul *Mărturisiri*, 1960, p. 238—240 ; în *Opere*, vol. 20, 1967, p. 97—100.

18) NICOLAE IORGA, *Istoria literaturii românești contemporane*, 1934.

19) EUGEN LOVINESCU, *Istoria literaturii române contemporane*, 1926—1929, vol. I—VI ; *Istoria literaturii române contemporane*, 1900—1937, București, 1937.

20) GEORGE CĂLINESCU, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Fundația pentru literatură și artă, București, 1941.

21) ȘERBAN CIOCULESCU, *Mihail Sadoveanu — Istorisiri de vînătoare*, Editura Cugetarea, București, (f.a.) ; *Ochi de urs*, Editura Cartea Românească, București, 1939 ; *Morminte, Lacrimile Ieromonahului Veniamin*, Editura

Cartea Românească, București, 1939; articol în *Revista Fundațiilor Regale*, nr. 11, noiembrie 1939, p. 418—425.

22) ALEXANDRU PIRU, *Mihail Sadoveanu, Morminte*, în *Jurnalul literar*, nr. 34, 20 august 1939.

23) PERPESSICIUS, Recensii despre *Oameni din lună*, în *Cugetul românesc*, III, 1924, p. 241.

24) D. I. SUCHIANU, Despre *Oameni din lună*, în *Adevărul literar* IV, nr. 139, 22 iulie, 1923.

25) OCTAV BOTEZ, Recensie despre *Cocostîrcul albastru*, în *Gîndirea*, nr. II, 1922—1923, p. 78.

26) GARABET IBRĂILEANU, *Scriitori români și străini*, Iași, Editura Viața Românească, 1926, p. 3 (*Mihail Sadoveanu. Dumbrava minunată, Ți-aduci aminte*).

27) ALEXANDRU BĂDĂUȚĂ, *Comunicare despre „Oameni din lună"*, în *Buletinul Institutului de literatură*, 1924—1925, p. 61.

28) GEORGE BOGDAN-DUICĂ, Despre *Oameni din lună*, în *Societatea de mîine*, Cluj, 1924, p. 261.

29) T. BOBEȘ, *Cocostîrcul albastru*, în *Flacăra*, VII, 1921—1922, p. 77.

30) T. BOBEȘ, Recensie despre *Strada Lăpușneanu*, în *Flacăra*, VII, 1921—1922, p. 128.

31) V. MUNTEANU, Recensie despre *Cocostîrcul albastru*, în *Cugetul românesc*, 1922, nr. 4, p. 402.

32) CONSTANȚA VELESCU, *Comunicare despre „Cocostîrcul albastru" urmată de discuțiune*, în *Buletinul Institutului de literatură* pe 1922, Fascicola 3, Broșura 4, Buletin nr. 22, București, 1924, p. 237.

33) Despre *File șîngerate*, în *Viața Românească*, XIII, no. 1—10, martie-decembrie, 1917.

34) Recensie despre *Strada Lăpușneanu*, în *Viața Românească*, noiembrie, 1921, p. 286.

35) Însemnare despre *Strada Lăpușneanu*, în *Sburătorul literar*, I, 1921—1922, nr. 44, p. 344.

36) Recensie despre *Cocostîrcul albastru*, în *Viața Românească*, noiembrie 1921, p. 285.

37) POMPILIU CONSTANTINESCU, *Fenomenul Sadoveanu*, în *Săptămîna* C.F.R., an IV, nr. 20, 17 octombrie 1943, p. 5; în *Scrieri*, vol. 4, Editura Minerva, 1970, p. 536—538.

38) ALEXANDRU PIRU, Din prefața la volumul *Virginia Mușat, Mihail Sadoveanu-povestitor și corespondent de război.*

39) ADRIAN ANGELESCU, Din prefața la volumul *Mihail Sadoveanu. Strada Lăpușneanu, Oameni din lună, Morminte.*

40) NICOLAE MANOLESCU, *Teme*, Editura Minerva, 1971.

41) ELENA VĂCĂRESCU, *En Roumanie pendant la guerre 1914—1916*, articol publicat în *Revue universelle illustrée* (numéro dédié à nos amis roumains, Paris), 17 septembrie, 1916.

42) ELENA VĂCĂRESCU : Prefață la volumul *Ecrivains roumains. Morceaux choisis* (Traductions et notices de Rea Ipcar. Avant-propos d'Hélène Vacaresco, Paris, *La Renaissance du Livre* (Les Cent Chefs d'Oeuvre Etrangers), 1918.

CUPRINS

Prefață V
Tabel cronologic XXXII
Notă asupra ediției LVII

POVESTIRI

Lungi concentrări 3
Prietinul meu 8
Fîntîna 10
Sorcova 12
Pajura 14
Ordonanța 17
Planul lui Dulhan 23
Mandache Sacagiul 29
La cota 536 32
Un viteaz 38
Floarea urei 41
Jertfele 43
Otrava 49
Cu ochii la cer 55
Mărăști 58
Mărășești 73

Bătălia de la Răzoare 79
Sonde 82
Întuneric 89
Ochii 94

POVESTIRI

reproduse din ziarul *România*

Sergentul Veveriță 105
Măi Barbarezule ! 106
Pînea 107
Mihai Marin 109
Mormîntul lui Salvet 110
Drapelul 112

ARTICOLE

Primăvara nouă 117
Jertfa rodnică 121
Eroii 123
Nu sîntem cunoscuți . . . 126
Suferințele prizonierilor noștri în Germania 129
Scrisoare deschisă Domnului Lăpușneanu 133
Sfaturi cu mine însumi . . . 136

ARTICOLE

reproduse din ziarul *România*

Puterea răbdării 141
Vicleniile dușmanului . . . 142

Frăţia 144
Pilde 145
Aeroplanele 147
Ţara mea 148
Lupii 149
Jurămîntul 151
După un an 152

Note 155

EDITURA MILITARĂ

Noi suntem oamenii acestui pămînt !

Noi am prins rădăcină aici, ca şi codrii străvechi, noi ne-am înfrăţit cu pămîntul. Ne-au bătut furtunile, dar am stat pe loc, ca să ne vie ceasul înfloririi.

Mihail Sadoveanu

Lei 7,50